

A NEMZETISÉGEK ÖNRENDELKEZÉSI JOGÁNAK MÚLTJA ÉS JÖVŐJE

ÍRTA

WITTMANN ERNŐ

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁESULAT NYOMDÁJA

1918

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELSŐ FEJEZET.

Az akaratos cselekvés törvényszerűsége.

- a) A cselekvéshez vezető folyamatok. Az emlékek szerepe ezen folyamatban. Az akarat emlékek által befolyásolt reflex.
- b) önmegfigyelésünk az akarásról és a tényleges történés.
- c) Tömeg, tömegelemek és tömegakarat.

Podkamenben, egy kis lengyel zsidó faluban, hol ütegem tartalékban feküdt, a küteges typhus már napok óta pusztított. A katonai parancsnokság egészségügyi rendelkezéseit a betegek elszállítását, a betegek hozzátartozóinak megfigyelő állomásokon¹ való koncentrálását, százados piszok borította lakásuknak kitisztítását, a lakosság kelletlenül és csak az erőszaknak engedelmessé válva tűrte. Szép szó, magyarázatok, rábeszélés mit sem hatottak, mert a felvilágosító magyarázatok és orvosi tanácsok meggyőző ereje megtört a falubeliek hitén és meséin. Esténként ugyanis, midőn a hívők ájtatos imára gyűltek össze, elregélték egymásnak, hogy a bajt Isten küldte és csak ő szüntetheti meg; mondták, hogy nem ér fel a járvány ellen az orvosok ereje és mit sem érnek a katonaság óvintézkedései, mert lám nem terjedt át a baj anyákra, kiket erőszakkal sem lehetett beteg gyermeküktől elválasztani és elkapták sokan, kiket a katonák elválasztottak beteg gyermeküktől. Majd pedig megszólalt a hitközség vezére és mondotta: «Nem, nem az orvosok fogják megtörni a járvány pusztító hatalmát, hanem írva vagyon: ha az Úristen járvánnyal sújt valamely községet, úgy a község lakosai adjanak össze pénzt arra, hogy a község legszegényebb két gyermekét összeházasítsák és segítsék őket önálló tűzhely megalapításához, az esküvőt pedig tartsák meg a temetőben, hogy a halottak lássák a községbeliek jótékony cselekedetét és kieszközöljék az Úristentől a járvány megszüntetését. Kövessétek

az Ő parancsát» — így beszélt — és a gazdagabbak koronáihoz tették a szegények filléreiket, a hívők engedelmessé váltak!

És meg is ülték az 1916-ik esztendőben nagy ünnepek között a temetőben a lakodalmat. Néztam a násznépet, midőn ablakom előtt elvonult és láttam ugyanakkor az utca másik oldalán, hogy katonák egy házban desinficiálnak és a két módszernek, annak, amely esküvővel és annak, amely desinfectiorral küzd a járvány ellen, ezen szemléltető összeütközésén elgondolkodtam. Adva van két ember, az egyik a csapat egészségügyi főnöke, a másik a hitközség feje és mindkét emberre hat a bajok szemlélete, mindkét emberben megéreleli az elhatározást, hogy a járvány terjedését meg kell akadályozni, a járványt meg kell szüntetni! A lökés, melyet a két ember a külvilágtól nyert és melyet sensorius idegszálaik agyukba továbbítottak azonegy és mily eltérő mégis a reactio, melyet a két emberből az azonos lökés kivált. Emlékeihez, tudásához fordul megoldásért ugyan mindegyik, de míg régi könyvek elsárgult lapjaiból meríti elhatározását a hitközség embere, azideig modern megfigyelések eredményét értékesíti az orvos. Mindkét esetben emlékek, tudás alapján érlelődik meg az elhatározás, mely azután a motorikus ideg szálak révén cselekedetté válik és a külvilágra hat. A különbség a két ember között végeredményben emlékeikben rejlik és a különböző emlékek eredményezik a különböző elhatározásokat!

Törvényszerűen, mint bárminő más esemény, játszódtak le azok a folyamatok, melyek az eltérő cselekvésekhez vezettek; így kellett lejátszódnuk és csak is így játszódhattak le. Két rendelkező emberből, különböző faji és egyéni múlttal, eltérő tudással és meggyőződéssel ugyanaz a lökés múltjuk, tudásuk és meggyőződésük különbözőségének megfelelően, más és más reactiot váltott ki. Jelenség, melyhez hasonlót a vegyész gyakran figyel meg, mert hiszen különböző elemek vegyületei azonegy eleni behatására más és másként reagálnak. Az egyéniségünk, melyet egységként érzünk és másoknál egységnek hiszünk, valóban nem más, mint számos elemnek gyorsan bomló és újra képződő vegyülete. Öröklött hajlamok, egyéni élmények, tanulmányok, másoktól ellesett és saját tapasztalások csodálatosan egyesülnek, átítatják egymást tartalmukkal és alkotják azt a mystikus egységet, melyet egyéniségnek neveznek, alkotják azt a complex vegyületet, mely új megfigyelések, új meggondolások hatása alatt magából egyes elemeket eliminal és új behatások követ-

keztében magába új elemeket felfogad. Csodálatos vegyülék, mely mint minden az éld szervezetben bomlik és egyben újra felépül. Valóban állítani lehetne, hogyha ismernők azokat az elemeket, melyekből egyes ilyen compositumok állnak, ha ismernők az elemek törvényeit, vonzódásukat és tasztításait, úgy megtudnók határozni azt is. hogy adott egyéniség, adott behatásra miként fog reagálni.

A kifejezések mint: hajlamok, tudás, tapasztalás stb., szóval mindazok a kifejezések, melyeket ezideig használtam, a subjectiv psychologia nyelvén szólnak, tartalmuk határozatlan és értelmük elmosódott. De célszerűbbnek látszik ezen közkeletű kifejezésekkel élni, a nép nyelvén beszélni, mert hiszen a tudomány sem volt igen képes ezen kétes és váltakozó értékű szavakat, biztos és határozott fogalmakkal felváltani.¹ de mind-ezek a szavak és képek csak egy gondolatnak a kifejezésére vannak hivatva, a gondolat pedig ezen szavak alól is világosan és határozottan kidomborodik és azt mondja: az a tanítás, mely abból a feltevésből indult ki. hogy szigorúan el kell választani az anyagot a lélektől és az anyag átalakulásait a lelki jelenségektől és mely tanítás ahoz a conelusiohoz jutott, hogy amíg az anyag sorsát és átalakulását szigorú törvények kérlelhetetlenül uralják, az ideig a lélek ezen törvények uralma alatt nem áll és saját sorsát függetlenül és korlátlanul intézi: hamis. Helyes evvel szemben az a felfogás, mely szerint a világegyetem nagy egységet képez, melyet csak agyunk a megértés, a megemésztés céljából tagol részekre és a nagy egység es minden részlete-szigorú törvények uralma alatt áll. Törvények uralma alatt áll, azaz ugyanazon ok ugyanazon feltételek mellett ugyanazt az okozatot eredményezi.²

Mondottuk, hogy a nagy egységet, a természetet megismerés céljára a legkülönfélébb részekre bontjuk, mondottuk, hogy a részek egymással ok és okozat viszonyában állanak, szóval állítjuk, hogy az egységet olyként bontjuk részekre, hogy azok ok és okozat viszonyában álljanak egymással. Ha azt mondom tehát, hogy a külvilágban beállott bizonyos elváltozásra — mondjuk pl. a temperatura lehülésére, holt vagy élő anyag bizonyos átalakulással válaszolt, pl. a víz befagyott, a holt testek és élő testek összehúzódtak stb.: — és állítom, hogy ez az átalakulás mindig be fog állni (fagyás stb.) valahányszor ugyanazok a feltételek (levegő lehülése stb.) adva vannak, úgy állítom,

hogy ezek a jelenségek törvényszerűen folytak le. Ezen törvényszerűség, pl. a víz befagyása feltételeinek meghatározása olyként történt, hogy a világot ketté osztottuk vízre és nem vízre (A és nem A részre). A «nem A » részt ismét elosztottuk oly további részletekre, melyek változatlanok maradtak és olyanokra melyek megváltoztak (levegőre, mely lehült és nem levegőre, mely változatlan maradt) majd pedig a «nem A » részben beállott változást, az A részben beállott átalakulással összefüggésbe hoztuk. Ezen műveletek után állítottuk, hogy a «nem A » rész minden ilyen változására az A rész mindig ilyen átalakulással fog válaszolni. Ha tehát állítom, hogy valamely jelenség törvényszerűen folyt le, úgy állítom egyben, hogy bizonyos élő test, vagy anyag (A) a külvilág (nem A) bizonyos elváltozására, mindig ugyanazzal az átalakulással válaszol.

A physika és chemia állítja, hogy bizonyos aetiok meghatározott reakciókat eredményeznek, a psychologia, biológia stb. állítják, hogy bizonyos ingerek növényi vagy emberi testből meghatározott reflexeket váltanak ki. Mindezek az állítások megegyeznek abban, hogy a világot két részre osztják és pedig egy részre, melyben beállott változás (actio, inger), a másik részben átalakulást (reactio, reflex) eredményez. Élet és haladás, csak oly világban lehetséges, melyben a jelenségek lefolyása törvényszerű.³ Ha a víz folyásának iránya, a kövek esése folyton változnék mintha boszorkányok kénye hajtaná, minden életnek meg kellene szünnie; a szüntelen és rendszertelen változás, minden gondolkodást és minden eligazodást lehetetlenné tenne. Az életre most alkalmas lény — a jövő pillanatban alkalmatlan lenne ...

Emlékeinkkel és tapasztalásainkkal uraljuk a világot, emlékezéseink és tapasztalásaink ereje a törvényszerűségben, illetve abban rejlik, hogy a tegnapi eseményei ismétlődnek meg a holnapban. Az akaró és cselekvő ember, a tudománytól elvárja, hogy törvényszerűen összefüggő részletekre felbontva ismertesse vele a természet életét. Álláspontunk a külvilággal szemben is a divide ac impera! A nitroglycerin, mely erős rázásra felrobban, azaz részeire bomlik, az egysejtű lény, mely izgatásra cseppszerű tömeggé áll össze, a moly, mely erősen világító sugaraktól érve a világítótest felé röpköd, a kutya, mely a felemelt bot láttára elszalad, mindezek a folyamatok példái törvényszerűen lefolyó jelenségeknek. Mind-

ezekben az esetekben a külső körülmények megváltozására az anyag belső átalakulások okozta reakciókkal válaszol. Kétségtelenül a molynek repülése, a kutya menekülése a bot elől, sokkal komplikáltabb jelenségek, mint a nitroglycerin felrobbanása. Komplikáltabbak, mert míg a nitroglycerin felrobbanása esetében, a külső viszonyok változását és a belső átalakulást pontosan le tudjuk írni, mert ismerjük a kémiai átalakulás minden részletét, tudjuk, hogy az új energia érvén az anyaghoz a nitroglycerint alkotó atomok affinitásainak megfelelően állottak össze új vegyületekké és felszabadult az energia, mely az atomokat affinitásuknak meg nem felelő vegyületekként összetartotta, addig sem a moly, sem a kutya viselkedésénél az összes átalakulásoknak ily pontos leírását nem vagyunk képesek adni. Tudásunk ezen hiánya azonban mit sem változtat azon, hogy ezek a komplikáltabb folyamatok szintén felvolnának bonthatók egyszerű elemekre; kémiai átalakulások sorozatára. A bot megpillantása által a kutyából kiváltott reakciót még komplikáltabb jelenségnek látjuk, mint a moly repülését a világító sugarak irányába, mert míg minden moly a világító sugarak irányában repül, addig nem minden kutya menekül és nem minden kutya egyenlően menekül a felemelt bottól. Minden moly azonos viszonyok között egyenlően viselkedik, belátjuk tehát magatartásuk törvényszerűségét és ezt a természetadta ösztönük következményének mondjuk; evvel szemben, miután nem minden kutya tanúsít egyenlő viselkedést akkor, midőn a felemelt botot megpillantja a törvényszerűséget elismerni nem akarjuk és a reakció okaként egy rejtélyes lélek akaratát jelöljük meg. A kutyánál a reakció törvényszerűségének felismerését megnehezíti az a körülmény, hogy a reakció mikéntjét nemcsak a fajnak, hanem az egyének múltja is befolyásolja. Az egyszeri vagy többszöri verés ugyanis, melyben a kutya már életében részesült, nemcsak ellentállást, vonítást stb. szóval nemcsak azokat a hatásokat eredményezte, melyeket akkor nyomban figyelmes szemlélő meg tudott volna állapítani, hanem nyomokat hagyott az állat agyában, mely nyomok a bot láttára felelednek és a bot megpillantása által kiváltott reakciót befolyásolják. A kutya viselkedésétől az emberi cselekvésig már csak egy kis lépés van, helyesebben már semmi különbség sincsen. A moly ösztönszerűleg viselkedett, azaz a reakcióban az állat múltjának, egyéni emlékeinek semmi része nem volt, a kutya cselekvését ugyanúgy mint az emberét,

egyéni múltja, tapasztalásai, helyesebben ezen múlt hagyta nyomok, ezen múlt okozta változások befolyásolták. A nitroglycerintől az emberig, a folyamatok kétségtelenül komplikálódnak, mert mindig több és több elem kapcsolódik össze, mindig több, több elem változása eredményezi a reactiót; és kétségtelenül komplikáltabb az ember cselekvése a kutyaénál, mert az emlékek nagyobb számúak, bővebben kapcsolódnak, az agyszerkezet, mely a reactio mineműségére befolyással bír finomabb, de mindezeket a jelenségeket összekapcsolja az a körülmény, hogy külső változásokra adott feleletei az anyagnak, actiókat követő reactiók!

Kétségtelenül van valami bántó és bosszantó abban a fel fogásban, mely egyéni akaratumkat, mellyel sorsunkat bölcs belátásunknak megfelelően irányítani véljük, egyszerű reactio-nak minősíti, melyet faji és egyéni múltunk irányít.

Itt ülök asztalomnál és szaporán írok szót szó mellé, dolgozom, mert akarok. Ha a munka nem okozna örömet, úgy sé tálnék a napon, társaságba mennék, szóval úgy cselekednék, ahogy jólesnék. A szabadság érzése kíséri minden céltudatos cselekvésünket. Fajunk öntudata és büszkeségünk ezen az érzésén alapszik. A természettudós, ki életünket szorgos vizsgálódás tárgyává tette azt mondja, Nietzsche⁴ szavával élve, hogy állandóan hibásan érzünk és hibásan beszélünk és önkényesen cseréljük fel a passivumot az activummal; azt mondjuk, hogy cselekszünk, holott úgy kellene mondanunk, hogy cselekedve leszünk. Úgy érezzük és mondjuk, mintha cselekvésünk szabad volna, holott cselekvésünket irányítják sírba szállott őseink és a véletlen kénye - kedve szerint felvett emlékeink. Nagy száma a modern természet-tudományi alapon álló psychologusoknak mind megegyezik abban, amit Mach mond: «Die willkürliche Bewegung ist eine durch Erinnerung beeinflusste Reflexbewegung.»⁵ Számos meg-gondolás megerősíti ezen állításnak helyességét, de bizonyítékokkal azt teljesen begyözni, a bizonyítékokat spirituszban vagy mikroszkop alatt bemutatni nem lehet. De még ha igaz, hogy az energia fennmaradásának elve, továbbá a physiologiai megfigyelések és jelesül anatómiai ismereteink nem igazolják, hogy az a folyamat, amelyet az «akarok» szóval leírunk, külső behatá-sok előidézte szükségszerű reactiója az élő anyagnak, hanem, ha ez az állítás csak feltevés, hypothesis volna, mely mellett sem több, sem kevesebb bizonyítékot felhozni nem lehet, mint

az ellenkező feltevés mellett, úgy mégis ezt a feltevést és nem az ellenkezőjét kellene tudományos munkálkodás alapjaként elfogadni.

Tudományosnak és véglegesnek csak oly magyarázatot lehet elfogadni, melyben nincsen ismeretlen elem. szóval oly magyarázatot, mely a jelenséget az összes és meghatározott értékű elemeire tudja felbontani.

így mindazok a tudományok, melyek a matematikai módszerrel dolgoznak mint a chemia vagy physika, ezen tudományos postulatumnak megfelelnek. Pl. a chemia az anyagok egyesülését, bomlását tudományosan magyarázza, mert ezeknek a jelenségeknek összes feltételeit kimeríti, még pedig olyként, hogy minden feltétel meghatározott, azaz csak egy értékkel bír. Az egyesülésnek, avagy a bomlásnak minden feltétele meg van határozva a chemiai képletben, mert minden jel csak egy meghatározott értéket jelent. A tudományos magyarázat ilyként egyenlethez hasonlítható, melynek egyik oldalán a magyarázandó jelenség, a másik oldalán pedig a jelenség összes feltételei, vele egyenlő értékű elemei állanak. A tudománynak minden haladása abban áll, hogy az egyenletből az ismeretlen elemeket, az x -eket kikapcsolja és meghatározott értékekkel helyettesíti. A tudomány céljainak tehát csak oly feltevés, oly hypothesis felelhet meg, mely a munkát ebben az irányban lehetővé teszi, mely elismeri, hogy a jelenség elemekre felbontható, mely elismeri, hogy a jelenségnek van olyan magyarázata, melyben x -ek nem fordulnak elő és egyben ezen magyarázat megtalálására az utat megmutatja. Az állati ösztönökről szóló különféle magyarázatok erősen megvilágítják majd ezt a gondolat sort.⁶ Már a régi természettudomány megállapította, hogy az állatok, bizonyos körülmények között, bizonyos viselkedést tanúsítanak, egyes madárfajok a hűvösebb idő beálltával dél felé vándorolnak, rovarok petéiket sziklák alá rejtik el, molyok a világító test irányában röpködnek. Az állatok ezen viselkedését ösztönöknek nevezték, az ösztönt pedig az állat tulajdonságának mondták, melylyel a teremtő őket felszerelte. Maga a jelenség természetesen ezzel még egyáltalában nincsen megmagyarázva. Adva van egy állati szervezet (pl. madár) és adva van a külső viszonyoknak változása (a levegő lehűlése) 'és már most a jelenség az, hogy a viszonyok változására a szervezet helyének változásával felel az ideig, míg melegebb levegőbe nem ér. Ha ezen jelenséggel szemben, mint egyenlő értéket azt

állítom, hogy a természet ezt így csinálta — úgy valóban szavakat mondok, szavakat, melyek a természet bölcsességéről, anyai szerepéről és sok másról szóló szónoklatok felépítésére alkalmasak ugyan, de a jelenség megmagyarázására nem. A jelenség complex marad és a jelenség lefolyását befolyásolni nem „tudom. A Darwinismus hatása alatt a természetből a mystikus, de tudatos hatalomból a véletlenek sorozata lett. Darwin szerint ugyanis a véletlen események célszerű változásokat okoznak az állat testében, őt erősebbé, a létért való küzdelemben alkalmasabbá teszik és átöröklődve az utódokra, a faj fen maradását biztosítják. Az állati ösztön magyarázata módosult, az ösztön megszűnt a bőkezű természet ajándéka lenni és lett belőle pl. Wundtnál, az ősök szerencsés-ötletének, vagy akarat elhatározásának a következménye, mely generációról generációra öröklődvén, mechanikussá vált. Volt egy madárfaj, mely fázott és volt egy kitűnő madár, kinek először támadt az a gondolata, hogy vándoroljon. A kísérlet sikerült és így azután utódai vándoroltak évszázadokon át. A hálátlan utódok el is feledték a feltaláló nevét és el is feledték, hogy ők miért vándorolnak. Ez a magyarázat is végtelenül keveset mond, de nagy előnye, hogy vasmarokkal abba az irányba fordítja a kutató agyát, mely irányban gondolkodni kell, hogy a megoldás feltalálható legyen. Régen — úgy mondja, — tudatos akarat, elhatározás volt, utóbb mechanikussá lett azaz elhatározás nélkül játszódott le. Minden lelki jelenségnek, akár akarat elhatározásnak, akár ösztönszerű cselekvésnek, meg van a maga neki megfelelő idegfolyamata; az állatban, tehát úgy az ősökben, mint az utódokban lejátszódott valami folyamat, külső behatások alatt beállottak belső változások és ezek a változások eredményezték végül a mozgást, a vándorlást. A hideg levegő okozta fájdalom az érző idegvezetékeken át elért az agyba és ott keletkezett az az akaratelhatározás délre menni és az elhatározás azután a motorikus idegvezetéken keresztül eljutott az izmokba és a szükséges mozgásokat kiváltotta. Ez az akaratelhatározás, helyesebben a tapasztalat, öröklődött, majd mechanikussá vált. Azaz idővel a sensorius idegvezeték, mely a vándorlásra okot adó külső hatást vezette, direct összeköttetésbe lépett avval a motorikus idegvezetékkel, mely a külső lökésre adott feleletét az agynak, az izmok fele továbbította.⁷ Az áramkör zárt maradt, csak az agynak szerepe megszűnt és rövidebb összeköttetés létesült. A jelenségnek, hogy úgy mondjam van már egy vele egyenértékű ellenoldala,

az egységes jelenség fel van bontva, meg vannak állapítva a rész-jelenségek, melyekből áll és csak a rész jelenségek további elemzése szükséges. A magyarázatban sok χ van és különösen egy nagy x , mely az állat őslétkéről és annak szabad elhatározásáról beszél.

Még mindig nem ismerjük azokat az elemeket, melyekre a jelenség végeredményében felbontható, de a felaprózás már részben megtörtént és pedig az által, hogy az ösztönből, mely annak előtte egy, az állatnak természetadta tulajdonsága volt — egy elemezhető materiális folyamat lett, mely folyamat sémája mint az akaratelhatározásé, illetve a mechanikus reakcióé, más megfigyelésekből ismeretes. Az ismeretlen egész, ha nem is teljesen ismert, hanem kevésbé ismeretlen részletekre lett felbontva. A kutatás iránya meg volt határozva, a részleteket kellett tovább elemezni és az ismeretlen elemek számát csökkenteni. További kutatások eredményezték, hogy egyesek az akaratelhatározást és misztikusan öröklődő tapasztalatot teljesen elejtették és a legtöbb ösztönről ki tudták mutatni, hogy nem más, mint egy mechanikus folyamat és hogy hasonló folyamatok a növényvilágban ismeretesek, így különösen a kitűnő amerikai fiziológusnak, Loebnek⁸ érdeme, hogy számos esetben kimutatta, hogy az ösztön állati tropismus. Tropismus alatt értik külső hatásoknak az állati vagy növényi szervezetből kiváltott reakcióját, melynek eredményeként a szervezet ahhoz a tárgyhoz vagy lényhez, melyből bizonyos hatások kiindulnak, közeledik vagy eltávolodik. így beszélnek pl. heliotropismusról és értik alatta a szervezetnek azt a tulajdonságát, hogy ha fénysugarak érik, a sugarak forrásához közeledik (positív heliotropismus) vagy attól eltávolodik (negatív heliotropismus). Így pl. a moly, pozitív heliotrop, azaz ha fénysugarak érik, a fényforrás irányába, sőt a fényforrásba repül és nincsen különbség a növény között, mely a nap felé fordul és a moly között, mely a fény felé röpköd. Mindkét esetben a szervezet sugarak behatására a sugárzó forrás felé fordulással válaszol. De nemcsak sugarakra, hanem kémiai behatásokra, illatokra, (chemotropismus) érintésre stb. egyes szervezetek a forrás felé való közeledéssel, illetve a forrástól való távolodással válaszolnak. Így pl. hangyáknál kísérletek segítségével bebizonyosodott, hogy viselkedésük ellenséggel, illetve baráttal szemben chemotropismusra vezethető vissza. Faj rokon állatok illata vonzza, ellenséges fajok illata taszítja őket; sok állat vándorlása pedig nem más,

mint negatív tropismus a hideg, pozitív tropismus a hőforrás irányában.⁹

Még mindig nincsen az egyenlet végleg megoldva, még mindig nincsenek azok elemek meghatározva, melyek vonzzák és taszítják egymást, sem azok az átalakulások, melyek ezen tasztítások és vonzódások következményeként beállanak. Az ösztönből azonban, mely lelki tulajdonság volt, testi tulajdonság lett és már ez is óriási haladás, mert a kutatásnak utat mutatott, az elemezést lehetővé tette. Óriási haladás, mert ily tropismusnak felismerésével, még ha a jelenségeket pontosan kémiai képletekkel leírni nem is tudjuk, mégis eszközt kapunk, mely küzdelmünkben az állatvilág ellen és különösen folytonos harcunkban a bacillusok, mikrobák stb. ellen nagy segítségünkre lehet. A hőnek, fénynek, illatnak ismerete, mely egyes lények mozgását befolyásolni képes, mily uralmat jelent az illető lényen!¹⁰

A példa igazolni volt hivatva, hogy tudományos munkát csak oly feltevés tesz lehetővé, mely eleve kizárja annak lehetőségét, hogy a jelenség lefolyása valaki önkényes elhatározásának következménye, hanem elismeri, hogy minden jelenség számos elem, számos feltétel együttműködésének szükséges eredménye.

A naiv érzéssel szemben, mely azt mondja — akarok — a tudományos vizsgálódásnak abból a feltevésből kell kiindulnia, hogy az akaratnak egy idegfolyamat felel meg, melynek megvannak a maga szükségszerű feltételei.

Különbség van tehát a tényleges történés és a kép között, melyet hiányos önmegfigyeléseink alapján alkotunk. Az «akarok» szóval leírt lelki folyamatról ugyanis azt a képet alkotjuk magunknak, hogy «én»-ünk önkényesen határozza meg cselekvésünket. A tényleges történés evvel szemben az, hogy a világban beállott változás bennünk beidegzési folyamatot eredményez és ezen folyamat hatása az idegpályákon tovább terjedvén, cselekvéseket vált ki. Ha ezen cselekvések mikéntjének meghatározására az egyén múltja befolyással bírt, szóval, ha a reakció mikéntjét az egyén emlékei befolyásolták, úgy tudatos cselekvésről, ha ellenkezőleg a reakció ezen emléktől független és a fajnak minden egyedénél egyenlő, úgy ösztönszerű cselekvésről beszélünk. A különbség e két fajta cselekvés között a múltnak hatásában, helyesebben abban van, hogy a tudatosan cselekvő állatnak van ú. n. associációs emlékezőtehetsége, egy

szerve, melyben emlékek, képletesen beszélve, elraktározódnak és egymással kapcsolódnak, vegyülnek.

Öntudat és emlékezőtehetség szorosan összefüggnek és csak oly állat képes tudatosan cselekedni, melynek emlékei és emlékezete van, evvel szemben annak az állatnak, mely születésétől haláláig minden hasonló ingerre hasonlóan válaszol, mely tanulni képtelen, melynek nincsenek emlékei, nincsen tudása sem és így cselekvései mindig ösztönszerűek.¹¹ Akaratos cselekvésről beszélünk akkor, ha a beidegzés után a reakció beállta előtt már tiszta képünk van a mozgásról, cselekvésről, melyet az inger eredményezni fog. A tudatos, úgyszintén az akaratos cselekvés tehát az associatív emlékezetnek egyik nyilvánulása. A gyermek, ki egyszer a kályhához ért és kezét megégette, ha a kályha közelébe ér, kezét elrejtí, a kályha láttára felélednek emlékei és szabályozzák viselkedését, a gyermek pedig úgy érzi, hogy «én»-je akart és cselekedett. Szellemes magyarázatát adja ezen téves megfigyelésnek Loeb:¹²

«Minden tudatos cselekvésnél három folyamat játszódik le bensőnkben, melyek közül egyik ok, kettő pedig az okozat. Az ok — a beidegzési folyamat, mely az izomzatig terjedvén, a cselekvést kiváltja. A cselekvés az egyik hatás. A beidegzési folyamat felidézi azonban azokat az emlékeket is, melyek hasonló beidegzési folyamatok eredményeként beállott cselekvésekről megmaradtak; ez a másik hatás. Már most mindkét folyamat úgy a cselekvés, mint az emlékezés, a beidegzés következtében áll be, miután azonban az emlékezési folyamat előbb áll be, mint a cselekvés lejátszódik, a beidegzési folyamatot pedig, mely a reakciókat kiváltotta, egyáltalában észre sem vesszük, az a képzetünk marad, hogy akartunk és cselekedtünk.» Így a gyermek, midőn a kályhát meglátja, «emlékszik», azaz látja azt a reakciót, mely beállani fog, látja még mielőtt a reakció beállott és a kályhaokozta beidegzési folyamatról semmi képzet nem lévén, azt hiszi, hogy akart és cselekedett.

Ezen szellemes magyarázat kellően kidomborítja, hogy az egész folyamatnak csak egy része tudatos. Helyesebben csak az emlékezés tudatos, meg az utólagos megállapítás, hogy az történt, amit akartam, amit helyesebben úgy fejeznék ki; az történt, amire emlékeztem. Egységes folyamatról lévén szó, kellő képét a törtézésnek csak akkor adom, ha az egész folyamatot, szóval mindazokat a változásokat, melyek a beidegzés kezdetétől a

cselekvésig lejátszódtak, leírom és nem egyenértékű leírása a folyamatnak az a képzet, mely a cselekvő ember öntudatában kialakult, mert ez a képzet csak a folyamatnak egy része. Más szavakkal úgy szokás ezt kifejezni, hogy a lelki jelenségek között okozati összefüggés nincsen. Most írok — egy perc múlva éhes leszek — örülünk, majd boszankodunk és mindezek a jelenségek egymástól függetlenek. Az öröm nem okozza az örömet követő boszúságot stb. mert mindezek a lelki jelenségek testi folyamatokkal járnak és pedig oly materiális folyamatokkal, melynek feltételei és következményei más materiális folyamatok, melyekkel esetleg lelki jelenségek nem járnak. Képzeljünk egy vezeték, melyen áram fut keresztül, két helyen pedig a vezeték hiányossága folytán az áram egy része hő formájában távozik a vezetékből. Az áramnak távozása az első és második helyen egymással okozati összefüggésben nem áll, mivel másodszer nem azért távozik az áram, mert először áram távozott; a két jelenség egymástól független és causális nexus csak az egész jelenségben és annak egymást közvetlenül követő szakai között van. Ez a vezeték jelképezné a neuropsychikus folyamatot, melynek helyenként kísérő tünetei a képzetek és érzések, a vezetékből távozó energia.

Az ember magának cselekvéseiről rendszerint naiv képzetet alkot és ezen naiv képzetre építi fel büszkeségét; azt mondja, hogy énje van, holott ez az én nem más, mint állandóan egymással kapcsolódva fellépő képzetek rövid megjelölése. Azt mondja, akarok és cselekszem, holott nem ő akar, nem ő cselekszik, hanem a külvilág ingereire faji és egyéni történetének megfelelően válaszol benne valami!

A cselekvésünkről szóló naiv magyarázat helyett tudományos magyarázatot adni, ez a lélektan feladata.

De térjünk vissza a példához, melyből kiindultunk. Azon-egy körülmények között, különböző emlékek különböző cselekvésekre indítottak két embert, illetőleg két embercsoportot. A járvány ellen esküvővel védekezett a hitközség, a toxin ellen antitoxinnal az orvos. Valóban ez a kétféle cselekvés, ez a kétféle emlékezés, mely a cselekvésekre befolyással volt, úgy áll egymással szemben, mint a naiv magyarázat a tudományos magyarázattal szemben. A hívő álláspontja szerint Isten akarata küldötte a járványt és így csak Isten akarata szüntetheti meg. szükségszerűleg kegyes cselekedettel igyekezni kell Isten akaratát befolyásolni.

A naiv feltevés, mely minden okozat mögött okot lát és más okot, mint azt, mely egyéni felfogása szerint saját életét irányítja, szóval más okot mint az akaratot elképzelni nem tud. Primitív gondolkodás ez, mely emberi képre teremti meg a természet képét. Evvel szemben az orvos kutatja a járvány minden feltételét és a feltételek módosításával akarja módosítani az eredményt, megszüntetni a járványt.

Primitív gondolkodás szerint csak ima segíthet, mert hiszen szuverén, korlátlan akarat okozta a bajt, a tudományos gondolkodás az akaratot, az önkényt okként el nem ismeri és el nem ismerheti, hanem boncolja az eseményeket és az akarat, a nagy kiszámíthatatlan helyébe mindenütt meghatározott értékeket akar helyezni.

Több mint négy éve élünk már olyan világban, melyben ember embernek több kárt okozott, mint évtizedeken át legádázabb ellenségeink, a bacillusok és a természet vad elemei. Ha pedig kutatjuk, hogy minek tulajdonítják azok, kik az emberiség sorsát irányítják, a politikusok és a jogászok a háborút, úgy száz feleletre fogunk bukkanni, száz különböző, az író és politikus nemzetisége szerint változó feleletre, de mindezek a feleletek és még a legellentéteesebbek is, mint az, mely azt mondja, «Gott strafe England», meg az, mely így szól: «Down with the Hohenzollern» megegyeznek abban, hogy emberi akaratnak tulajdonítják a háborút és az eltérés csak annak a személynek vagy tömegnek megjelölésénél mutatkozik, kinek akarata rovására írják a jelen összeütközést.

Nehéz bajaiban mint mindenkor — úgy most is — Messiást teremtett magának a szenvedők és elégedetlenek tömege és ajtatosan hiszi, hogy ha majd eljövend a Messiás országa, akkor meg fog szünni az ő baja és szenvedése is. Ez a Messiás pedig, kinek országa vérfürdőből fog kialakulni, ez a Messiás, kinek uralma minden bajt meg fog szüntetni és az aranykort fogja a földön megvalósítani, szintén akaratnak, a nép akaratának uralma!

Akarat, mint ok és akarat, mint orvosság.

Megmagyarázni valamit nem jelent mást, mint ismeretlen jelenségről kimutatni, hogy ismeretes elemek összeműködésének eredménye. Minden újság nyugtalanít és félelmet kelt, mert helyzetünk és viselkedésünk az újdonsággal szemben bizonytalan és nyugalmunk csak akkor áll helyre, ha az újdonságot más, ismert jelenségekre tudjuk felbontani. Így voltunk a háborúval szemben

is, mely békés életünket nem kívánt újdonságként zavarta meg; felmerült tehát a kérdés, mi okozta a háborút? és már is meg volt a felelet, melyet egyéni tapasztalataink szuggeráltak. Mint minden cselekvést, ezt is emberi akarat okozta és mint minden rossz cselekvést, ezt is ellenségeink akarata zúdította reánk. íme az ismeretlen, az új eseményt, a háborút felismertük, ráhúztuk egy régen ismert sémára, a háborúból az akarat cselekménye lett. A megismerés már magában rejti a megoldást és készen szolgáltatja az elégedetleneknek Messiásukat — rossz emberek akarata okozta a háborút — rossz emberek helyett jó embereknek kell intézni az államok sorsát, az uralkodók helyébe másoknak kell uralomra kerülniök. Ez az egész probléma és ez az egyedüli orvosság.

Kár volt talán mosolyogni akkor, mikor ablakom előtt vonult el a násznép, bizton várva cselekvésétől a járvány megszüntetését. Talán nem is olyan áthidalhatatlan az úr azok között, kik betegség ellen babonákkal küzdenek, meg azok között, kik emberek együttműködése és államok összeműködéséből előálló bajokat halottaktól örökölt, elavult gondolatokkal kívánják orvosolni. A mi sorsunkat is gyakorta a sírok alól intézik és nem mindig kutatjuk nagyítókkal bajunk eredetét és küzdünk a méreg ellen az ellenméreggel, hanem leplezve tudatlanságunkat, energiánk kimerül a múltból örökölt szavak ismétlésében; védekezünk a járvány ellen esküvővel, kolera ellen, mint hajdanában a zsidók kiirtásával. A sírok alól szól fel az a mondat is, mely a nemzetek önrendelkezési jogától, a nép akaratától várja az örök békét. Szabadjon evvel a mondattal szemben a hitetlen tiszteletlenségével fellépnem és kutatni azt, hogy az önrendelkezési jog el nem ismerése okozta-e a háborút, elismerése biztosítja-e a békét?

«A test minden egyes funkciójának megfigyelése a sejt felé irányít — mondja Verworn.¹³ — így az izomsejtben fekszik a szív dobogásának, az izom összehúzódásának rejtelve, a mirigysejt rejti magában a secretumok kiválasztásának feltételeit. Már régen bizonyították a sejtekről szóló tanítások, hogy a sejt az élő test alapeleme, az elemi Organismus, melyben minden életfolyamat székel. Anatómia fejlődésán, állattan és növénytan mind régen felismerték ennek a ténynek a jelentőségét és ezeknek a tudományoknak nagy fejlődése, a sejtek működése kutatásának termékenységét bizonyítja. Csak a fiziológia zárkózik el ettől a felismeréstől, de ha a fiziológia az *élet* jelenségeinek a felismerését tekinti feladatának, úgy neki is ott kell felkeresnie ezeket a jelen-

ségeket, ahol szókelnek, ahol az élet jelenségeinek otthona van a sejtekben. Ha a fiziológia ahelyett, hogy csak a szervek működésének durva megismerésére szorítkoznék, a megismerést mélyíteni, az élet jelenségeit alaposan felismerni és azokat elemeikre felbontani akarja, úgy a szervek fiziológiája helyébe a sejtek fiziológiájának kell lépnie». A modern fiziológia eredményei bizonyítják ennek az állításnak helyességét. De vajjon bizonyításra szorul-e egyáltalában ez az állítás és nem kétségtelen minden bizonyítás nélkül is. hogy minden magyarázat boncolást jelent és minden boncolás az alapelemek kikutatására irányul. A fizikus a mozgást eredőnek tekinti és kutatja a tényezőket, melyek az eredő irányát meghatározzák, a kémikus az anyagokban vegyületet lát, melyet alapelemeire igyekszik felbontani. A tényezők mozgási irányából alakul ki az eredő mozgási iránya és az alapelemek sajátosságai derítik fel a vegyület tulajdonságainak titkát.

Minden kutatás az alapegységnek, nevezzük azt sejtnak, tényezőnek vagy elemnek felderítésére irányul és az összetett anyag, mozgás vagy szervezet működését és tulajdonságait az alapegységek mozgásai és átalakulásai szabályozzák. Ellentétes mozgások, ellentétes sajátságok részben vagy egészben felemésztik egymást és helyükben marad, mint az ellenséges színek egyesülésénél, a színtelenségnek, a feketének különböző árnyalata, mint tulajdonsága az egésznek. Egyirányú mozgások, rokonvonások erősítik egymást és helyükbe lép mint hasonló színek egyesülésénél az erősebb szín, erősebb árnyalat, mint tömegtulajdonság. A két véglet között helyezkednek el lassú átmenetben, mint a színek a színskálában az összes megoldások lehetőségei. A tudományok haladása folytán, a magyarázatok mindig alaposabbak, azaz a boncolások részletesebbek lesznek; a tudomány fejlődése pedig következménye volt annak, hogy kimutatták, hogy az, amit eddig alapegységnek, elemnek tartottak, más alapegységek összetétele. A kémikus elemeinek számát csökkenteni igyekszik és az összes elemeket egy, vagy kevés alapelemre igyekszik visszavezetni. az elemekben pedig atomok tömegét látja. A fiziológiában a szervezetet, mint alapegységet felváltja a sejt és ez az egység sem végleges; a biokémia, a strukturális kémia már döngetik a két tudományt, kémiát és fiziológiát elválasztó falakat és igyekeznek azokat az elemeket felkutatni, melyekből az élő test alakul, igyekeznek a sejt helyébe, mint alapegységet, elemet: az atomot állítani. A társadalmi tudományok a maguk feladatát szintén

csak az ő alapelemüknek felkutatásával és megértésével oldhatják meg. A történetnek, állami életnek és jogrendnek, szóval az emberi együttműködésnek a múltban és jelenben minden rejtélye az emberben, az ember agyában rejtőzik. Az ember a szociális tudományok alapeleme, de nem végleges alapeleme, mert helyébe lépnek majd az agy- és idegrendszer sejtjei és végül azok az elemek, melyekből neurogliák alakulnak.

Nagy egységet alkot a természet, melyet csak a megismerés lehetővé tétele céljából bontunk részekre és ezen nagy egységnek egységes törvényei vannak. A múlt gondolkodása nagy ellentéteket konstruált a természetben, ellentéteket, melyeket — úgymond — áthidalni nem lehet. Elő anyag, szervezet egyrészt, holt tárgyak, szervezetlen anyagok, másrészt, mint különböző, más világból való lények álltak egymással szemben és magában az organismusok világában is a test, az anyag, a szellem, a lélektől, mint külön törvényű jelenség vált széjjel. A tudományos kutatások elmosták ezen ellentéteket, feltöltötték az áthidalhatatlannak mondott űrt. Az Organismus különleges fehérnyeoösszetételek által jellemzett vegyülék és nem más, mint az anorganikus anyagnál komplikáltabb vegyülék.¹⁴ Nincsen ellentét a két anyag között, mert hiszen a változások meg nem szűnő sorozata — az élet — az anorganikusból vezet az organikuson át ismét vissza az anorganikus állapotba. A szervetlen anyagból szerves anyagot termelnek a növények, a növényekből állati testet az állatok, hogy azután ismét széthulljanak, egyesüljenek más szervetlen anyagokkal és ezen körforgásnak nincsen kezdete és nincsen vége.¹⁵ De vajjon ez a másik nagy ellentét, amelytől az emberiség úgy látszik, sohasem tud szabadulni: az ellentét test és lélek, anyag és szellem között vajjon megállhat-e a modern tudomány megismerései mellett? Nyilván nem, mert hiszen a lélek élete és jelenségei csak az ideg- és agyrendszer változásaiból magyarázhatók, egy húron pendülnek, egy törvényszerűségnek vannak alárendelve.

A kezdetleges emberi megfigyelések teremtette ellentétek ilyenképp megszűnnek és nagy egységbe folynak össze. A különböző tudományok alapelemeiknek újabb meg újabb egyszerűsítésével tömeg helyébe embert, ember helyébe sejtet és végül sejt helyébe atomokat téve. Hagy egységbe folynak össze és marad az anyag összetételének tudománya a kémia és az anyag mozgásának a tudománya a fizika. Messze vagyunk még ezen egységes

tudománytól és nagy hiányok választják még el az elemekkel, az atomokkal operáló kémiát a sejtek életét kutató fiziológiától és biológiától; feldolgozatlan pusztaság, vadon fekszik még a természet és a társadalom tudományai között. De már-már fejlődnek az összekötő kapcsolatok. A strukturális kémia és biokémia érintkeznek és utakat teremt a pusztaságon keresztül a pszichológia.

De akár ezen egység felé vezet a fejlődés, akár nem, minden tudományra lényeges felismerése annak, hogy rejtélyeire a kulcsot, kérdéseire a feleletet csak alapelemeinek megállapítása és alap-elemeit uraló törvények megismerése által nyerheti. Az egység, melyre a társadalmi tudományok ez idő szerint visszanyúlni képesek, az ember; és az emberből kiindulva, az emberi pszichológia megismerésével kell megmagyarázniuk az emberi összműködés törvényeit.

A tömeg emberekből áll, miként a test sejtekből, az anyag atomokból!

«Egy bizonyos felfogással szemben hangsúlyozni kell, mondja Le Bon,¹⁶ hogy a tömeget alkotó csoportban egyáltalában nincsen meg az elemek tulajdonságainak összege vagy középaránya. Új jellemvonások képződnek és keletkeznek épen úgy, mint ahogy a kémiában bizonyos elemek, a savak és lúgok, ha új testté válnak, úgy egészen más sajátásaik lesznek, mint azoknak az elemeknek külön-külön volt, melyekből új testté alakultak».

Le Bon tulajdonképpen azt állítja, hogy az egység, melyre a társadalomtudomány megismerései vonatkoznak, nem az ember, hanem a tömeg és hogy a tömeg más törvények szerint cselekszik, mint az egyesek, kik alkotják. Ily értelemben beszél Le Bon és beszélnek mások is az egyéni lélekkel szemben, tömeglélekről és állítják, hogy a tömeg az egyénnel szemben magasabb szervezet, mely különleges törvényeknek megfelelően cselekszik. A kép, melyet Le Bon állításának igazolására felhív, a vegyülek példája, melynek tulajdonságai nem egyeznek meg az egyes alkatelemei tulajdonságainak matematikai összegével, nem szerencsés. A kémiában ugyanis kétféle vegyülekről beszélnek és míg a kémiai vegyüleknek jellegzetes tulajdonsága az elemeknek oly egyesülése, hogy a vegyülek egység, melynek tulajdonságai függetlenek az elemek tulajdonságaitól, azideig a fizikai vegyülek esetében a kapcsolat az elemek között lazább, a vegyülek tulajdonságai az elemek tulajdonságainak matematikai összege.

Ha a tömeget egyáltalában vegyülékhez lehet hasonlítani,

úgy nyilván a tömeg csak fizikai vegyülékhez hasonlítható, mert hiszen az elemek, az emberek önállósága nem szűnik meg.

Azt mondják, a tömeg cselekszik, a tömeg akar, de mindezek a kijelentések csak képletsek és nem jelentenek mást, minthogy egyes emberek cselekszenek, részben természetesen azon hatások alatt, melyeket reájuk más emberek gyakorolnak.

A tömegben minden embernek megvan a maga külön szervezete, sensorius idegvezetéke, agya és motorikus idegvezetéke. A tömegben minden egyes ember külön cselekszik és külön cselekvésének előfeltétele, hogy valamelyes inger hatása alatt a cselekvést eredményező egyéni mechanizmus működésbe kerüljön és működését befejezze. A tömeget alkotó emberek egyirányú cselekvése csak azt bizonyítja, hogy az egyesekre azonegy ingerek hatottak és azonegy ingerek hasonló emlékekkel és tapasztalatokkal bíró emberekből hasonló vagy azonos cselekvéseket váltottak ki.

Igen természetes azonban, hogy tömegben levő emberre közvetlenebbül hatnak embertársai, kikkel együtt egy tömegben van, mint arra, ki egyedül szobájában ül és ezen hatások a cselekvés mikéntjének meghatározására befolyással lesznek. Nyilvánvaló az is, hogy ezen kölcsönös behatás alatt a rokonvonások jobban kidomborodnak, a különbözőségek inkább elmosódnak. A tömegben lévő egyénre más ember cselekvése, beszéde ingerként hat, mely társulván emlékeihez azokat erősíti, melyek őt a beszélővel, a cselekvővel, szóval a másokkal azonos irányú cselekvésre hangolják és azoknak az emlékeknek hatását gyengítik, melyek érvényesülése ellenkező cselekvésre vezetne. Kétségtelenül helyes Le Bonnak az a megfigyelése is, hogy a tömegben az egyén bátrabb, mert az elhatározást korlátozó, visszatartó folyamatok kevésbé érvényesülnek, de ez ismét csak a tömegben cselekvésre jellegzetes associációk következménye. A tömegben cselekvőre az egyvéleményen levő tömeg látása, szóval a tömeg ereje, tapasztalatok a tömegben elkövetett cselekmény szerzőjének megállapíthatatlanságáról stb. bátorítólag hatnak és hatásuk a visszatartó, gátló folyamatok elnyomásában, érvényesülésük elfojtásában nyilvánul.

Le Bonnal szemben tehát hangsúlyozom, hogy téves tömeglélekről és tömegcselekvésről beszélni és állítani, hogy tömeggel éknek és cselekvésnek külön törvényei vannak, hanem csak azt lehet állítani, hogy a tömegben cselekvő ember más, különleges feltételek mellett cselekszik, mely különleges feltételek, mint minden más inger, cselekvését befolyásolják. A tömegnek nincsen

egységes idegvezetéke, agya stb., nem is hathat tehát a tömegre inger és nem válthat ki belőle cselekvést stb.. hanem a tömeget alkotó emberek mindegyike külön mechanizmus, mely külön folyamat alapján cselekszik. Nem tömeg akarataról és cselekvéséről, hanem az egyéneknek a tömegben való viselkedéséről kell eszerint beszélni és ilyképen a tömeg viselkedésének megértéséhez a kulcs az egyén lélektana.

Észlelései megoldásához használja azt a kulcsot állandóan Le Bon is. így szerinte «a tömegben lévő egyén főjellemvonása a tudatos személyiség megszűnése és a tudatlan személyiség előtérbe nyomulása». A tudatlan személyiségről pedig azt mondja: cselekvései «az öröklődés hatása folytán keletkezett substratumból veszik eredetüket. Ez a substratum számtalan ősidőből keletkezett nyomot tartalmaz és ezek képezik a faji lelket». ¹⁷ Szóval szerinte is a tömeg elnevezés alatt értett feltételek összessége hat az egyesre és eredményezi a közös jellemvonások erősebb kidomborodását. A «tudatlan személyiség», a «számtalan ősidőből eredő nyom» ugyanis egyenlő a tömeget alkotó embereknél.

Máshelyt ismét azt mondja Le Bon: «A tudatos akarat magában rejti a szabad elhatározást, az objectiv meggondolások mérlegelését. A tudatlan akaratban az öntudatlan határoz helyetünk. Az elhatározás teljesen készen érkezik meg öntudatunkba, amelyik azt elfogadja, habár azt képes volna visszautasítani. A tudatlan akaratnak forrása, annak a fajnak, csoportnak, környezetnek szükségleteiben, törekvéseiben, kívánságaiban van, mely személyiségünket környékezi. Szükségletek, törekvések és kívánságok kibontakoznak, mint meggondolások és ingerek, melyelv irányítják tudatlan akaratunkat, ha nem uralják teljesen. A legtöbb ember az öntudatlan akarat hatása alatt cselekszik és cselekvéséről annak megtörténte után szerez tudomást, innen a teljes ellentét beszédük és tetteik között».

«Ez az ellentét a tudatos és tudatlan akarat között megvan a nemzeteknél is. A nemzeteknek azonban százados történetük folyamán kialakult ősi lelke (ame ancestrale) elégséges arra, hogy a közérdekre nézve a legcélszerűbben cselekedtesse őket».

A nemzet öntudatlan akarata ezen fejtegetések szerint alig más, mint a nemzetet alkotó emberek akaratának összege. Az egyes östudatlan akaratát irányítják a faj kívánságai, meggondolásai, vágyai; a nemzetek lelke, az örökölt «ame ancestrale» csak új név. mely alatt ismét csak a faji lélek rejteződik.

Kétségtelenül csak az egyénből kiindulva érthetjük meg a tömeget és a tömeg helyes pszichológiája csak az egyén helyes lélektanán épülhet fel. Le Bon tömegpszichológiájának legnagyobb hiánya, hogy az egyén hamis lélektanán épül fel.

Le Bon megkülönböztetése ugyanis tudatos és öntudatlan akarat között helytelen alapon mozog. Már maga a fogalom, «öntudatlan akarat», erősen kihívja a bírálatot. A lélektanban ugyanis «az akarat» oly folyamatot jelent, mely folyamatnak legjellegzetesebb tulajdonsága, miszerint az akaró személy tudatában van annak, hogy ő miként fog cselekedni. Lelki folyamat, melynél a jellegzetes kellék: a tudat, a végrehajtandó vagy abbanhagyandó cselekvésről hiányzik, akaratnak a pszichológia nyelvén beszélve nem nevezhető. De ez az ellenvetés talán inkább formális, az író más szavakat alkothat magának és tényleg Le Bon akarat alatt cselekvést ért.

De Le Bon érvelése érdemileg is téves. Az öntudatlan fellépő kép csak egy része annak az egész folyamatnak, mely az inger behatásától (a beidegzéstől) egészen a cselekvés végrehajtásáig (azaz mozgás végrehajtásáig) terjed. Igen gyakran hiányzik a kép pl. nagyon el vagyok mélyedve, dolgozom, semmi képem sincs arról, hogy mit teszek és ha munkámat befejeztem, úgy érzem magam, mintha felébredtem volna; avagy hiányzik a kép cselekvéseknél, melyeket gyakran ismételünk; az első időben, a begyakorlás idejében az akaratra jellegzetes képzetek megvannak, utóbb azonban a cselekvés kellően begyakoroltatván, automatikussá válik és a képzet elmarad vagy csak kivételes esetekben lép újra fel.

Nem lehet tehát alkalmas a cselekvések osztályozására maga az a kép, mely bizonyos esetekben a tudatlan fellép, más esetekben azonban elmarad, mert hiszen ugyanazon cselekvés, melynek mindig ugyanazon feltételei vannak, hol ebbe, hol abba a csoportba volna sorozandó, ami pedig absurdum, mert nem lehet ugyanannak a cselekvésnek néha tudatos akarat, máskor meg az öntudatlanul működő faji lélek az indoka.

Le Bon, kinek a tömegre vonatkozó finom megfigyelései a legnagyobb figyelmet érdemlik, ezen adatok feldolgozásánál igen kedveli a homályt és szívesen övezi körül magát a gothikus templomokban uralkodó mistikus légkörrel. Az öntudatlan, rejtelmes és mistikus az ő philosophiájában döntő szerepet játszik, holott ezen szavaknak szüntelen variációja és gyakori ismétlése nem

jelenségek megvilágítására, hanem inkább félelem keltésére alkalmas. Sokáig fog tartani még, míg az öntudatlan szótól s az ezen szóval járó rejtélyes homálytól és tömjénillattól a tudomány szabadulni fog. E szótól pedig szabadulnia kell. Az öntudatlan szó többet és mást jelent ugyanis, mint az első benyomásra mondani látszik. Ha «öntudatlan» azt jelentené, hogy valamely neuropsychikus folyamatfal tudatbeli jelenségek (képzetek, érzések stb.) nem járnak, úgy utóvégre ezen megjelölés ellen kifogást emelni nem lehetne. De a szó, elterjedt értelme szerint, többet és mást jelent; jelenti t. i. azt, hogy vannak cselekvések, melyeket nem az «énem» irányít, vannak esetek, midőn valami cselekszik általam, vannak cselekvések, melyeket akaratom megszüntetni, irányítani képtelen és ez a képzet, az öntudatlannak ez a hatalma sérti céltudatoságunkat és biztos akaratumkat és félelmet kelt bennünk.¹⁸ Evvel szemben megállapítottuk fentebb, hogy az emberi akarat nem más, mint reakció, ingerre adott felelet, melynek mikéntjét a faji és egyéni emlékek befolyásolják. Ezen egész folyamatról, mely az inger hatásától a cselekvés végrehajtásáig terjed, oly esetekben, midőn a cselekvést az akarás képzele megelőzi, helytelen képet alkotunk magunknak. Azt hisszük, hogy énünk akarta és irányította a cselekvést, holott a múlt emlékei cselekszenek általunk. Igaz, hogy gyakorta másként cselekszünk, mint beszélünk, mert azt a képzetet, melyet cselekvésünkről alkotunk magunknak, a céltudatoság érzete meghamisítja. Azt mondjuk, hogy mi akartunk, holott valóban őseink és tanítóink akartak! Le Bon-nal szemben tehát, ki egyéni lélekről és tömeglélekről beszél és az egyéni és tömegéletet irányító akaratban hisz, hangsúlyozzuk, hogy az egyén akarata nem más, mint az emlékek által befolyásolt reakció, melyet az inger a szervezetből kivált és ugyanúgy a tömeg akarata nem más, mint a külső behatások által kiváltott reakció, melyet azazonygy inger a tömeget alkotó egyénekből kivált és melyet a tömeget alkotó egyének emlékei befolyásolnak,

Az egyének összességét tömegnek és az egyéni akarások és cselekvések összegét tömegakaratnak vagy cselekvésnek — egész természetes — csak akkor lehet mondani, ha a tömeget alkotó egyének egyazon ingerre, egyazon, reactional válaszolnak; a tömeget alkotó egyéneket szükségszerűleg összefűzi a faji vagy egyéni történet azonossága, helyesebben egy vagy több közös emlék, mely az azonos reakciónak indító oka. «Az a véletlen kö-

rülmény — mondja Le Bon¹⁹ — hogy sok ember együtt van, még magában nem elegendő arra, hogy az organisait tömeg sajátosságait felvegyék . . . hogy ezeket a speciális sajátosságokat felvegyék, ahhoz bizonyos izgalom befolyása szükséges». Majd szerzőnk állítása igazolására egyes megfigyeléseket sorol fel és folytatja: «Bizonyos esetekben féltucat ember elegendő, hogy tömeg jöjjön létre, más esetijén meg a véletlenül együtt lévő emberek százai sem képesek tömeget alkotni, másrésztől pedig az egész nép, a nélkül, hogy csoportosulást lehetne látni, tömeggé válhatik bizonyos befolyások közreműködése révén».

A megfigyelések Le Bon állításának erejét lerontják, megerősítik, ellenben fenti tételeinket. Ha az izgalom, vagy fejezzük ki ezt helyesebben az inger okozná azt, hogy különböző emberek tömeggé szerveződjenek, úgy nem lehetne semmi okát adni annak, hogy a féltucat emberből miért alakul tömeg bizonyos inger hatása alatt és miért nem képes ugyanaz az inger száz más emberből tömeget alkotni? Ezen jelenségek tehát arra mutatnak, hogy a tömeggé alakulás feltétele nem a külső viszonyok változásában, nem az ingerben, hanem az inger kiváltotta reakcióban van.

Ugyanaz az inger féltucat emberből tömeget alkot, ha a féltucat emberből ugyanaz az inger ugyanazt a reakciót váltja ki, ellenben 100 embert ugyanaz az inger tömeggé szervezni nem tud, ha minden emberből más és más reakciót vált ki. Ugyancsak azonegy ingerre adott azonegy felelet magyarázza meg, hogy a tömegalakuláshoz csoportosulás nem szükséges, mert ugyanaz a reactio áll be azonegy emlékü, azonegy faji vagy egyéni történetű embereken, akár otthon egyedül vannak, akár utcán csoportokban állanak. Az embereket tehát mindig emlékeik kapcsolják össze és mennél több közös emléke van két vagy több embernek, annál többször fognak hasonlóan cselekedni és annál erősebb lesz az affinitás közöttük. Helytelen volna azonban hinni, hogy a tömeg, ha már egyszer kialakult, csak az adott ingerre azonos reakcióval válaszoló emberekből áll, hanem inkább lehetne állítani, hogy ezek a lelkileg rokon emberek a tömeg magvát alkotják, mely azután a maga erejénél fogva más embereket magával ragad; oly embereket is, kik a tömeggel semmi lelki affinitásban nem állnak. Képzeljük, hogy egy téren sok száz ember hallgatja végig egy demagóg beszédjét, aki a jelenlevőket tömeggé akarja szervezni és a tömegből bizonyos el-

határozást akar kiváltani. A beszéd az inger, mely az egyes emberekre hat és az egyikből hamarabb; a másiból későbbben fog reakciókat kiváltani, mennél nagyobb a lelki affinitás a szónok és egyes hallgatói között, annál hamarabb fog az egyesekben (*ceteris paribus*) a szónok által kívánt egyéni elhatározás megérelődni; hamarosan ki fog alakulni a tömegből tehát egy embercsoport, mely ugyanazt akarja mint a szónok és ezen embercsoport, helyesléssel fogja kísérni a szónok szavait és türelmetlen viselkedésével le fogja gyűrni a vele ellentétben álló embereket, azokat az embereket, kikből a beszéd más és a szónok által nem kívánt reakciót váltott ki. Ez a viselkedés, — hangok, mozdulatok stb. — ingerként hat a kétkedőkre és a reakciójukat a szónok által kívánt irányba fogja terelni; sőt lesznek olyanok, kikre a szónok semmi hatást nem gyakorolt, szavai nyomán agyműködésük meg sem indult, de hat rájuk egyéni dispositiójuk folytán a tömeg, a helyeslések és a kívánt cselekvést nem a szónok, hanem a helyeslők váltják ki belőlük. A helyeslők tömege nő és az inger végül oly hatalmas lesz, hogy senkiben sem képes többé a kívánt reactio kiváltását gátló folyamat érvényesülni; az ellenmondás megszűnik és mind a reakciók egy irányban folynak le. A tömeg magva, a rokon érzelmű emberek, magukhoz vonzották a kétkedőket, és uralják az ellentmondókat. Mindezek a folyamatok, melyek a tömeg kialakulásához vezettek, az egyes emberekben játszódtak le és mindezeknek az idegfolyamatoknak felderítése a lélektannak feladata. Ezen összefüggésben minket csak az érdekel, hogy a tömeg akarata reactio, mely reactio irányát a tömeg magvát képező homogén embercsoport egyező faji vagy egyéni múltja, a közös emlék szabja meg és ugyancsak ezen homogén embercsoport kényszeríti egységes cselekvésre azokat, kik még az ingerre nem reagálnak, vagy ha nem volnának tömegben, más-ként reagálnának.

Az egyénnél akár a tömeg alkotó eleme, akár önálló, nem a souverén én, nem a lélek, hanem az associativ emlékező tehetőség cselekszik — és a cselekvés feltételei mindig az egyéni és faji múltban keresendők, — habár a cselekvők akaratukat mondják is a cselekvés egyedüli okának.

Ugyanaz ami áll az egyénről és áll a tömegről, áll a népről, a nemzetről is. Hiszen a nép, a nemzet sem más, mint emberek, vagy ha jobban tetszik tömegek egyesülése.

Alig van kérdés, mely erősebben foglalkoztatta volna a gon-

dolkodást mint a faj fogalmának meghatározása; és mint minden erősen vitatott kérdésben, úgy ebben a kérdésben is minden vélemény árnyalatnak akadt gazdája. A két szélsőséget, azokat, kik a fajhoz való tartozás kritériumának az egy őstől való leszármazást tekintik és azokat, kik a fajban közös emlékü emberek egyesülését látják, a közbeeső vélemények nagy száma köti össze.

A physiologia jelenlegi állásánál a faj fogalma még nem határozható meg. Individuális physiologia, mely ember és ember közötti különbségeket, a sejtek, illetve a sejtek összetételeinek különbségére tudná visszavezetni, még nincsen. Tudjuk, hogy vannak különbségek ember és ember között, de ezen különbségeket a phyteiológiai alapelemre, a sejtre visszavezetni nem tudjuk. Kétségtelenül a végső különbségnek ember és ember között a sejtben[^] illetve a sejt kémiai összetételében kell rejlenie, ily különbségek a sejtek között ismeretesek is, hiszen a physiológiai kutatások dernier crije szerint mindén egyénnek, minden családnak, vagy talán csak fajnak meg van a maga különleges fehérje vegyülete, és a különböző családok, fajok stb. fehérje vegyületei csodálatos rokonsági, illetve ellenségeskedési kapcsolatban állanak egymással. Az úgynevezett «artfremdes Eiweiss» méregként hat az egyéni szervezetre, míg ellenben a faj jellegzetes fehérje vegyülete, az: egyéni szervezetre ilyen hatást nem gyakorol.²⁰

Igen valószínű, hogy ezen ismeretek bővülésével lehetséges lesz a fajok közötti különbségeket, mint sejtek közötti különbségeket feltüntetni és lehetséges lesz a faji vonzódásokat és ellenségeskedéseket tropismusokra visszavezetni és bebizonyítana hogy a faji különbségek azonegy inger által kiváltott különböző reakciókban nyilvánulnak, míg ellenben egyfajúakat ugyanazon ingerre adott azonegy felelet jellemzi. Ha például felteszem azt, hogy a fehér embernek ellenségeskedését a négerrel szemben, negatív chemotropismus, az illat váltja ki — mint a hangyáknál — úgy nyilvánvaló, hogy minden fehér embert egymásközt és minden négert egymásközt jellemzi, hogy ugyanazon kémiai ingerre egyformán reagálnak. A hasonló, illetve eltérő ösztönszerű cselekvéseket ilyként vissza lehetne vezetni hasonló vagy különböző fajhoz való tartozáshoz. De az ember társadalmi életében igen nagy fontossággal bírnak az ú. n. tudatos cselekvések, helyesebben azok a reakciók, melyeket a múlt és az átvett tapasztalatok, tanulások, egyéni emlékek (az associativ, emlékező tehetség)

befolyásolnak. Ha ösztönszerű cselekvésekre, a faj testi tulajdonságai és örökölt tropismusai bírnak döntő befolyással, úgy ezeknek a tudatos cselekvéseknek hasonlóságát vagy különbségét az emlékezésnek hasonló vagy különböző tartalma, vagy berendezése okozza.

A fajhoz való tartozás mindenesetre hasonló reakciókban nyilvánul, melyeknek oka lehet a hasonló physiologiai alkat, a hasonló faji vagy egyéni történet. Mily mérvben oka az egyik, mily mérvben a másik, lehetséges-e az egyiket a másikkra visszavezetni, egyiknek a másik érvényesülését elnyomni és módosítani, mindezek kérdések, amelyekre ma feleletet adni nem lehet.

A természettudomány feladata lesz ezeket a nagy rejtélyeket felderíteni. Ugyanúgy, mint a tömegnél, a fajnál nem szabad elképzelnünk, hogy az affinitás, mely az egy fajhoz, nemzethez, vagy nemzetiséghez tartozó egyéneket összekapcsolja, egyenlően erős az összes tagok között és hogy azonos ingerek minden tagból azonos reakciókat váltanak ki. Ugyanúgy, mint a tömegnek meg van a magva, melyhez önkéntesen és többé-kevésbbé kényszerítve, számosan csatlakoznak, ugyanúgy lesz a fajnál, a nemzetnél is . . . Mennél nagyobb a mag, mennél erősebb az affinitás, mely az egyes tagokat összeköti, annál erősebb, hatalmasabb lesz a tömeg.

Állam, faj, nemzet, nemzetiség, mindig csak embereknek tömege, mely tömeg magvának meg van az «énje», mely én nem más, mint a közös emlékek, melyek hasonló cselekvéseket váltanak ki és mennél több ember egyéni énjében élnek ezek a közös emlékek annál számosabb tagja lesz a csoportnak, mennél erősebben uralják az egyéneket ezek a közös emlékek, annál erősebb lesz az affinitás, mely a csoport tagjait összeköti.

A kép, melyet képzetünkben ezen affinitásokról alkotunk magunknak, a fajhoz való tartozás képe, a faj énjének a tudata, az érzés, mely az inger által kiváltott közös emlékek irányította cselekményeket kíséri, a faj akaratának érzete.

A nemzetet, a népet tehát, habár hiszi, hogy sorsát saját akarata irányítja, tényleg, emberek vezetik, emberek, kik ingerekre, közös faji és egyéni múltjuknak megfelelően reagálnak.

Az a szabály, melyet bírálunk, az államok területét és sorsát a nemzetek önrendelkezésének megfelelően akarja meg-

határozni. Az állam határainak és berendezéseinek meghatározását a nemzetet alkotó emberek akaratára bízva.

Az ember akaratát emlékei és tapasztalatai irányítják és így a nemzetek önrendelkezésének mikéntjét szükségszerűleg a nemzet magvát képező emberek emlékei és tapasztalatai fogják irányítani. Vájjon biztosíthatja-e a békét ez az elv, mely a múltra, az összeütközésekkel és harcokkal teli múltra bízva a jövő meghatározását? Ez az a nagy kérdés melyre felelni igyekszünk.

MÁSODIK FEJEZET.

A francia forradalom külpolitikája.

- a) A nemzetek önrendelkezési jogának elismerése elvben.
- b) A francia királyi kormányok külpolitikai hagyományainak érvényesülése a gyakorlatban.

Azoknak, kik a XVIII. század vége felé éltek, úgy látszott, mintha Franciaországban a világ képe hirtelen és gyökeresen megváltozott volna. Joggal vonja kétségbe az utókor ezen ítélet helyességét. Kétségtelen ugyan, hogy a kormányzók személyében változás állott be, sőt nem vitatható az sem, hogy módosult az ideológia is, mellyel az egymást gyorsan felváltó kormányok cselekvéseiket indokolták; de a cselekvések iránya nem változott és az állam külpolitikája a régi mederben folyt tovább.

Ösi hagyomány Franciaországban, hogy a franciák a gallok utódai és Franciaországnak igénye van mindazokra a területekre, melyek egykor Galliához tartoztak. Nem minden kornak voltak azonban ugyanazon képzetei Gallia határáról, sőt ellenkezőleg, ezek a képzetek folyvást változtak és állandó csak az volt, hogy arról a területről, melyet az uralkodó meghódítani kívánt, a legisták kimutatták, hogy a régi Galliához tartozott.¹

«A viszályok az államok között korunkban — így mondták ezt a háború előtt a pacifisták — mindig jogviszályok és mind-egyik hadviselő fél szükségesnek tartja saját álláspontját jogszabályok felhívásával igazolni; ez a szokás igazolja, hogy jogrend uralkodik a modern államok között.» Lehet, hogy igazuk van, de kétségtelenül elfeledik, hogy ez a szokás régi eredetű. Az uralkodók már a középkorban sem érték be az állam érdekével, mint a hadüzenetet indokoló egyedüli érvel, hanem igénybe vették udvari jogtudósait, kik mindig készségesen szolgáltattak nekik jogi érveket eljárásuknak igazolására. A nagyravágyó ural-

kódoknak nagyravágyó legistáik voltak és XIV. Lajos törvénytudói bebizonyítják, hogy a francia királynak Európa minden államára van igénye. A nagy ambíció, a túlzott terjeszkedési vágy kártékonynak bizonyult és XIV. Lajos király után a politikusok okulva a múlton, vágyaikat mérsékelték és hódítási terveiknek szűkebb határokat szabtak. Sok változás után ezek a tervek állandósultak és végleg kialakultak a képzetek arról a területről, melyre Franciaországnak igénye van, szóval arról a területről, mely a régi Galliához tartozott. A francia forradalomról írt művében Sorel mesterien vázolja ezt a fejlődést és kifejti, hogy sok nehéz tapasztalat után alakult ki az a felfogás, mely a francia népet még ma is uralja, alakult ki az a meggyőződés, hogy Franciaországnak igénye van arra a területre, melyet a Pyreneusok, az Óceán, a Földközi tenger, az Alpések és a Rajna határolnak.² «Ezek voltak — mondja már a XVII. század egy legistája — Galliának valódi határai; ezek a határok mind természetes határok és így könnyen megvédhetők — mondják a katonák; — ezeken a határokon belül Franciaország nagy és hatalmas lehet és uralhatja a világot, — mondják a politikusok. és egyben óva intenek a terjeszkedéstől ezeken a határokon túl. Sok század tapasztalata és gondolkodása alapján alakult ki ez az elmélet, melyet a legisták érvei mistikussá, a történelem hagyományainak megfelelővé, egyszóval nemzetivé tettek. Az anyatejjel, az iskolák első tanításaival szívták magukba a francia gyermekek ezt az elméletet és mindazoknak, kik az ország sorsát intézték, mindazoknak, kik az ország sorsát a jövőben intéző nemzedéket nevelték, a vérében élt ez az elmélet. így Rousseau is, a forradalmi Franciaország politikusainak legnagyobb nevelője tanította, hogy: «A hegyek alakulata, a tengerek és a folyók határokul szolgálnak Európában az itt élő nemzetek között és úgy látszik, a természet döntött a népek száma és nagysága tekintetében; állítható tehát, miszerint e világrész politikai rendje a természet műve. Nem lehet ugyan állítani, hogy az Alpések, a Rajna, a tenger és a Pyreneusok a nagyobbra vágyásnak legyőzhetetlen akadályai, azonban ezen akadályoknál erejét más körülmények növelik és visszatérítik az államot ezen határok közé, ha időleges erőlködések folytán túlterjedt ezeken a határokon».³

A különbség Rousseau és előzői között csak az indokolásban rejlik, mert míg a legisták szerint Franciaországnak azért van jogcíme a természetes határokon belül fekvő területre, mert

jogelődéik a gallok ezen a területen uralkodtak, addig Rousseau szerint a természet törvénye jelölte ki ezeket a határokat Franciaországnak.

A francia köztársaság katonáinak és jogászaiknak cselekvését ez a hagyományos elmélet, mely vérükben és agyukban élt, irányította. Hódító háborúkat viseltek, a természetes határokon belül fekvő területeket elfoglalták és Franciaországhoz csatolták. Cselekvésüket őseik irányították, annak ellenére, hogy saját vallo-másuk szerint, a múlttal szakítottak és akaratuk, cselekvésük egyedüli célja a nemzetek felszabadítása, a szabad nemzetek önrendelkezési jogának biztosítása.

1792-ben vagyunk. Új emberek irányítják már Franciaország sorsát. A «zsarnok» Louis Capet polgártárs a Templeben várja perének-gyászos végét, az egykori hatalmasok elmenekültek és helyettük Madame Rolandes barátai intézik az ország ügyét. A fiatal köztársaság hadat visel és győzedelmes hadserege elfoglalja Savóját, az egykori nizzai grófságot, Dumouriez győztes csapatai pedig már Belgium területéről is elűzték az osztrákokat. Parisban a convention nationale ülésein az új emberek szavalnak és elmagyarázzák a világnak, hogy ez a háború nem olyan, mint voltak a régi hadjáratok, melyeket a zsarnok parancsára viseltek az emberek. A zsarnok hódítani akart, a köztársaság fel akarja szabadítani az elnyomott nemzeteket. A zsarnok uralma idejében háború követte a háborút a jövőben, ha majd a nemzetek szabadok lesznek és minden nemzet önállóan fogja intézni sorsát, béke fog honolni a világon.

Erős meggyőződéssel mondja a jemappesi győzelem után Verginaud: «Emberek pusztultak el az ütközetben, de azért, hogy többé emberek ilyként ne pusztuljanak el; ez az utolsó háború, mert a jog, a törvény uralmáért folyik. A jog, a törvény, -az észnek és természetnek parancsa azt követeli, hogy minden területen szuverén csak a nép legyen és a szuverén illetéktelen befolyástól mentesen intézze saját sorsát. A francia köztársaság fel akarja szabadítani a nemzeteket, el akarja űzni a szabadság ellenségeit a zsarnokokat, de a felszabadított területre igényt nem támaszt és a szuverén nemzeteket akaratuk nyilvánításánál befolyásolni nem akarja.»⁴

Még az Osztrákországhoz intézett hadüzenet (1792 április 20-án) a háború egyedüli céljának az önvédelmet mondja. «A nemzetgyűlés kinyilvánítja, — így szól a hadüzenet — hogy a francia

nemzet hűen az alkotmányban szentesített elvekhez hódítás-céljából háborút nem kezd és hatalmát más nemzet elnyomására nem használja fel; most is csak azért ragad fegyvert, hogy szabadságát és függetlenségét megvédje és a háború, melyet folytatni kényszerül, nem háborúja e nemzetnek nemzet ellen, hanem jogos védelme a népnek a király támadása ellen.»⁵

A háború szóval csak az önvédelemnek eszköze. Ugyanez év novemberében: «A nemzetgyűlés kinyilvánítja, hogy testvéri szeretetet és segínyt biztosít mindazoknak a népeknek, amelyek szabadságukat vissza akarják szerezni és felhatalmazza a végrehajtó hatalmat, hogy parancsolja meg a tábornokoknak, miszerint siessenek az elnyomottak védelmére.»⁶ Íme a győzelmek után a zsarnokok ellen irányuló támadó hadjárat jogosultságának kinyilvánítása! Támadó háború, melynek célja nemzetek felszabadítása, de felszabadított nemzetek sorsukat saját belátásuk szerint intézhetik, mert a régi elvekhez hűen a convention nationale még mindig azt állítja, hogy a köztársaság hódítani nem akar.

Jellegzetesen e korszak ékesszólására mondja egyik beszédében F. Lasource, hogy a francia nép területe elég nagy és nem vágyakozik birodalma határain kívül fekvő területekre. «Saját birodalmának határain kívül a francia köztársaság nem akar más birodalmat, mint a népek háláját és más birtokot, mint a népek szívét».⁷

A felszabadított népek határozzák meg sorsukat saját akaratuknak megfelelően, a francia köztársaság szabad akaratuk nyilvánításában őket befolyásolni nem fogja. S mily óvatos a nemzetgyűlés az idegen népek akaratának megállapításánál és az akaratnyilvánítás szabadságának biztosításánál. Az egykori nizzai grófság képviselői megjelennek a nemzetgyűlésen és kérik, hogy a francia köztársasághoz csat oltassanak. A nemzetgyűlés Barere indítványára kimondja, hogy evvel a kérelemmel csak akkor fog foglalkozni, hogyha az egyesítést az egyedüli jogosult szuverén, a nemzet, maga fogja kérni. A szószerkről, — mondja az indítványozó — a volt nizzai grófság ideiglenes administratorjainak, a képviselőtestületnek kívánságát olvasták fel; az egyedüli szuverén nevében pedig csak a népnek ösgyűlése van jogosítva beszélni, nem pedig az ideiglenes képviselő testület.⁸

Hasonlóan beszél Lasource, Savója bekebelezése kérdésében a Comité diplomatique nevében beterjesztett jelentésében, midőn azt mondja:

«A generálisoknak hallgatniok kell, midőn a felszabadított nemzet jövőndő sorsát meg akarja határozni, tilos kormányformát ajánlaniok, sőt a felszabadítottaknak azt a tanácsot sem adhatják, hogy a francia törvényeket fogadják el; mert ajánlatuk parancshoz, törvényhez volna hasonló. Az erőnek nincsen véleménye. A tábornok, ki hadsereg élén állva tanácsot ad, valójában úr, aki parancsol. A népnek tehát és csakis a népnek szabad határoznia jövőndő sorsáról, határozatának pedig mentnek kell lennie minden idegen befolyástól.»⁹ így beszéltek Parisban, azonban a nemzetgyűlés ideál politikusai, mint általában a fanatikusok, türelmetlenek voltak és szabadnak csak azt az akaratot ismerték el, mely az ő akaratukkal megegyezett.

Már 1792 szeptember hónapjában, midőn Savója bekebelezésének kérdését először vitatja meg a nemzetgyűlés, Danton ilyenképen beszél:

«Kijelentem, hogy jogunk van a felszabadított népeknek azt' mondanunk, nem lesz királyotok! A franciák nem tűrhetik, hogy népek, kik-a szabadságra vágnak, oly kormányformát válasszanak, mely érdekeikkel ellentétben áll, nem tűrhetik, hogy mások királyokat válasszanak és új meg új zsarnokokat szolgál-tassanak nekik, akik ellen harcolniok kell. A nemzetgyűlés általános forradalmi bizottság a világegyetem összes királyai ellen.»¹⁰

A probléma adva volt tehát, ha a felszabadított népek szabadon határozhatják meg jövőndő sorsukat, úgy jogukban áll nyilván az is, hogy királyt válasszanak és monarchikus kormányformában éljenek! Nem így gondolkozott a nemzetgyűlés és Lasource már idézett jelentésében azt mondja: «Ha majd a nép beszélt minden területen, melyet a francia katonák felszabadítottak, ha majd az egyéni akaratok össze lesznek gyűjtve és a köz akarata ismeretes lesz, akkor, ha a többség vasat akar (azaz királyt választ), akkor Önöknek vannak fegyvereik; ha ellenben a szabadságot akarja, úgy szabadon gyakorolhatja a nemzeti bosszút a múlt zsarnokai ellen.» Az önrendelkezési jog tehát már elméletben is lényegesen meg lett szorítva. Az ellentét ugyanis a népakarat uralma és azon megszorítás között, mely monarchikus alkotmányt nem engedélyez, kétségtelenül adva van. Pár hónappal később, midőn a vita ismét felújul, a formula az ellentét áthidalására és egyben a gyakorlati megoldás zsarnok megválasztásának megakadályozására már készen áll.

Szabad nép, — így okoskodnak Parisban — nem akarhat

zsarnokot és ha a többség zsarnokot választ, úgy ez nyilván nem a valódi akarat, nem a többség akarata, hanem oly akarat, melyet az urak rákényszerítettek a népre. Az akarat nyilvánítását tehát forradalomnak, a múlt hatalmasai elűzésének, az előjogok eltörlésének kell megelőznie. Olvassuk csak Cambon jelentését, melyet a köztársaság tábornokainak adandó utasítások tárgyában a pénzügyi, hadügyi és diplomáciai bizottság nevében a nemzetgyűlés elé terjeszt.¹¹ Azt mondja: «Minden intézmény, abban a tartományban, ahová a köztársaság fegyverei bevonulnak, elnyomatás és zsarnokság folytán létezik. A királyoknak nem volt ugyanis joguk a nép terhére és a kisebbség javára előjogokat létesíteni. Szükséges tehát, hogy ha az új tartományba belépünk, kihirdessük a forradalmi hatalmat és minden előjogot eltöröljünk.»

«De Önök nem tettek még semmit, ha az eltörlésnél megállnak. Az arisztokratia mindig a létező hatóságok segélyével uralkodik, el kell tehát törölni a létező hatóságokat is. Senkinek sem szabad a régi uralomból fennmaradnia, amikor a forradalmi kormány hatalomra kerül. Önök nem adhatják meg a szabadságot egy államnak, Önök nem maradhatnak békében és biztonságban egy új államban, ha a régi hatóságok birtokolják a hatalmat, hanem okvetlenül szükséges, hogy a «sans culotte-ok részesedjenek hatalomban». Ezeknek az elveknek megfelelően javasolta az előadó, hogy csak oly egyének tölthessenek be állásokat és gyakorolhassanak közhatalmat a felszabadított államokban, akik az egyenlőségre és szabadságra megesküdték és régi előjogaikról lemondottak. Buzot, ki nyomban az előadó után szólal fel, az előadói javaslatot nem tartotta kielégítőnek, mert a francia forradalom története megtaníthatta a nemzetgyűlést arra, hogy vannak politikai sarlatánok, kik a hazafiasság álarca alatt folytatják régi törekvéseiket, tehát ő indítványozza, hogy a nép által választandó ideiglenes testületnek ne lehessen tagja az ideiglenes kormányzás alatt közhivatalt ne viselhessen és bírói hatalmat ne gyakorolhasson az, aki az előző uralom alatt közhivatalt töltött be, a kormány megbízottja, nemes ember, vagy végül valamely kiváltságos testületnek tagja volt.

Túlzottnak mondták egyesek ezt az indítványt, de Buzot újra felszólal és mondja: «Mielőtt magára hagyják az újonnan felszabadított népet, irányítsák első lépéseit, cselekedjenek, hogy ők megizleljék a nép uralmának boldogságát és ne túrják, hogy ismét régi zsarnokok hatalma alá kerüljenek.»¹² A nemzetgyűlés

azután Buzot indítványát fogadta el. A most ismertetett tárgyalások eredménye volt az 1792 december 15-iki rendelet, mely bevezetésül kijelenti ugyan, hogy a nemzetgyűlés ragaszkodik a nép szuverenitása elvéhez és nem ismerhet el olyan intézményeket, melyek ezen elvvel ellentétben állanak, de ezen bevezetés után kinyilvánítja, hogy a francia generálisoknak az újonnan elfoglalt területeken el kell törölniök minden előjogot, szolgágot és fel kell szabadítaniuk az elnyomott népet. A nép szuverenitásának dekretálása után meg kell szüntetniök a létező hatóságokat és ösgyűlésekre egybehívott néppel új, ideiglenes kormányzókat kell választaniuk. Ezen ideiglenes kormányzók a francia nemzetgyűlés által kiküldött megbízottakkal egyetértőleg kormányoznak mindazideig, míg az elfoglalt tartomány népe szabad és népies alkotmányt nem létesít maga számára.

Ezen rendelet tehát, habár a bevezetés az önrendelkezési jog változatlan fenntartását hirdette, a nemzetek szabad rendelkezési jogát lényegesen megszorította, mert az ideiglenes kormányzást, melynek legfőbb feladata a jövődöbeli önrendelkezés előkészítése volt, a francia nemzetgyűlés vezérlete alá helyezte. A nemzetgyűlés biztosította magának a hatalmat az elfoglalt területen az által, hogy egyrészt a kormányzásból kizárta azokat, a kik az ancien regime alatt szerepet játszottak, kikről tehát feltehető, hogy nem követték volna vakon a convention nationale ideál politikusait, másrészt az ideiglenes kormányzatban aktív részt biztosított a nemzetgyűlés kiküldötteinek, kiknek hivatása, mint a rendelet mondja: «az új kormányal fraternizálni és az új kormány megbízottjaival egyetértően a terület megvédeléséről és a francia hadsereg ellátásáról gondoskodni.»

Mikor az 1792. évi december hó 15-iki rendelet életbelépett, Savója bekebelezése már befejezett tény volt. Ezen tartomány beolvasztásához ugyanis a nemzetgyűlés már hozzájárult. A rendelet így aligha tett mást, mint codifikálta a régi bevált gyakorlatot. A gyakorlat szerint pedig a francia generális első kötelessége volt az újonnan elfoglalt városban vagy községben Jakobinus-társaságot alakítani és ezen társaság segélyével a lakosságot uralni és a Franciaországhoz való csatlakozást, a nép kívánságaként kimondatni. Úgy a rendelet életbelépése előtti, mint a rendelet életbelépése utáni időkről kétségtelen bizonyítékaink vannak, hogy a generálisok vagy helyesebben, talán a nemzetgyűlés megbízottai ezt az eljárást követték és az újonnan felszabadított nemzet Belgium,

ugyanúgy rendelkezett sorsáról, mint Savója és Nizza, vagyis szavaztak ugyan, de úgy rendelkeztek és úgy szavaztak, mint azt a nemzetgyűlés tőlük megkívánta. Mortimer-Ternaux nagy munkájában összegyűjtötte mindazokat az adatokat, melyek az 1792. és 1794. zavaros évek történetének megvilágítására alkalmasak. Az ő munkájából veszem a következő adatokat.¹³

Dumouriez generális két nappal a jemappés-i győzelem után megalakította Mons-ban a Jakobinusok klubját és ugyancsak így járt el Brüsszelben is; a többi kisebb és nagyobb városok követték Mons és Brüssel példáját. Minden városban erős küzdelem fejlődött ki a multakhoz ragaszkodók és a clubisták között. A belga lakosság túlnyomó többsége ragaszkodott ősi hagyományaihoz és félt azoktól a bomlasztó és minden rendet megszüntető tanításoktól, melyeket Jakobinus körökben hirdettek. Mindkét párt a végletekig ment. a clubisták a társadalom újra alakítását kívánták megvalósítani, mint, a párisi ultra revolutionalisták — a konservatívek ragaszkodtak az elavult régi alkotmányhoz. Ily izgalmas hangulatban november 8-án kezdődtek meg az általános választások, melyek az ideiglenes kormány megalakítása céljából lettek kihirdetve. A választás rendjének meghatározására, a választói jogosultság megállapítására semminemű általános intézkedés nem történt és a gyakorlat e kérdésekben községenként változott.

Egyes városokban a republikánusok, másokban a konservatívek győztek. A konservatívek győzelmének következménye volt azután az 1792 december 15-iki rendelet, mely a nemeseket, a hivatalnokokat stb. az ideiglenes kormányzatból kizárta.

Brüsszelben a köztársaságiak győztek, de a választás különleges körülmények között folyt le. A küzdelem a három párt között, t. i. azok között, kik a régi alkotmányhoz ragaszkodtak, azok között, kik független önálló köztársaságot óhajtottak és végül a Franciaországgal való egyesülés hívei között rendkívüli élesnek ígérkezett. Dumouriez a választás rendben való lefolyásának biztosítása érdekében oly intézkedéseket tett, melyek nem igen voltak alkalmasak a választások tisztaságát és a népakarat őszinte nyilatkozását biztosítani.

Négy nappal Brüsszelbe való érkezése utánra, november 18-ára hívta össze a választást. A választás eredményének biztosítása érdekében az összehívás és a választás között alig néhány órányi időköz volt. A választás színhelyéül Saint Gudule székesegyházat jelölte ki. A választóknak, mielőtt a székesegyházba.

érték, két katonai sorfalon át és néhány ágyúüteg mellett kellett elhaladniuk.

A székesegyház maga a választók tömegének elhelyezései túl szűk volt, úgy, hogy a választók nagy része a katonákkal vegyesen a templom előtti térségen állott. A francia nemzetgyűlés megbízottja a választás megkezdése előtt beszédet mondott, majd egyesek a választás elhalasztását és a választásnak kerületenként való elrendelését kérték. «Néhány jól elhelyezett kardvágás azonban — mondja Mortimer-Ternaux — az ellenkezőket észre térítette. Alig vett Balza ügyvéd, — ki ezt a különös tanácskozást vezette — annyi fáradságot, hogy felolvassa a 80 ideiglenes képviselő nevét, kiknek megválasztását a köztársasági bizottság által elkészített lista alapján ajánlotta, hanem közfelkiáltással megválasztottnak mondotta őket.» így alakult meg az ideiglenes kormány Belgium fővárosában.

Számos községben a konzervatívek győztek. Ezen kormányok eltávolítására szolgált a december 15-iki dekrétum, mely a konzervatív elemeket a kormányzásból kizárta és mely rendeletről a már idézett Mortimer-Ternaux azt mondja, hogy «a rendelet egy lépés volt Belgiumnak Franciaországhoz csatolása felé. A módszer, mellyel a rendelet meg lett valósítva, ezt bőven igazolja. Azt mondták a belgáknak: Önök szuverének, de fenntartották maguknak a jogot, hogy szuverenitásuk gyakorlásában vezéreljék őket. Vezérlésükre elküldöttek hozzájuk a végrehajtó hatalom megbízottait, akik barátkozás ürügye alatt mentek ugyan, de megbízatásuk volt úgy bánni a belga nemzettel, mint meghódított néppel.» Az adatok, melyek a nemzetgyűlés tárgyalásáról szóló jelentésekben foglaltak, ezen állításnak helyességét teljesen igazolják.

Egész Belgium tiltakozik a december 15-iki rendelet végrehajtása ellen, de a nemzetgyűlés ezen tiltakozásokkal mitsem törődik és újabb rendeletben a Belgiumba kiküldött meghatalmazottainak hatáskörét kibővíti. Mi sem figyelemreméltóbb, mint Dantonnak a nemzetgyűlésben, január 15-iki ülésén mondott beszéde, mely ezen újabb rendelet kibocsátását megelőzi.

Liège város képviselőinek Belgiumnak Franciaországhoz való csatolását kérő levelének felolvasása után azt mondja Danton: ¹⁴

«Nemcsak a saját nevemben, de a belga nép, a belga hazafiak nevében kérem Belgiumnak Franciaországhoz való csatolását. »Semmit sem kérek az Önök lelkesedésétől, hanem mindent az eszköz-

tol és mindent a francia köztársaság érdekében. Önök prsejudikáltak ennek az egyesülésnek, midőn ideiglenes kormányzatot adtak ennek a tartománynak. Önök mindent elvégeztek, midőn a szabadság barátainak azt mondták, szervezkedjenek úgy, mint mi! Semmi kétség ez azt jelenti, mi az Önök csatlakozását elfogadjuk, ha Önök ajánlják! Franciaország területét a természet jelölte ki. Mind a négy irányban el fogjuk érni őket, az Óceánt, a Rajnát, az Alpesekeket és a Pyreneusokat.»

«Belgiumban a kis emberek (homme du peuple) és a földművesek kívánják az annexiót. Midőn kijelentették nekik, hogy joguk van szavazni, érezték, hogy a szavazásból csak a nép ellenégei vannak kizárva és a december 15-iki rendeletnek végrehajtását kérték. Fegyveres erőt voltunk azonban kénytelenek az adóbeszedőknek rendelkezésére bocsájtani, mert a nép a régi eltörölt adók beszedését követelte. Érettek-e ezek az emberek a kormányzásra?»

«Az egyesüléstől függ Franciaország hatalma Belgiumban és csak, mert egyes kishitűek kétkednek az egyesülésben, azért találkozott a december 15-iki rendeletünk ellenkezéssel. De mondják ki az egyesülést és akkor Belgiumban végrehajthatjuk a francia törvényeket és akkor aristokraták, nemesek és papok kipusztulnak a szabadság területéről. Ezen kitisztítás végrehajtása után Önöknek több emberük és több katonájuk lesz . . . En tehát a Belgiummal való egyesülést kívánom.»

Danton beszédében nem hagyott kétséget aziránt, hogy ő a múlt politikájának hatása alatt áll és célja minden irányban elérni a természetes határokat! Szóval megvalósítani Franciaország, traditionalis politikáját! A többi politikus és katona, szintén ennek az eszmének uralma alatt állott, a családi körből, az iskola padjaitól hozták magukkal vérükben ezt az elméletet. Danton érvelésében megvolt az összhang, az új elmélet a népnek szabad rendelkezési joga és a múlt hagyományai követelte cselekvés között, mert hiszen mondtotta, hogy az elfoglalt tartományok népeinek, ha nem rabszolgák, hanem érettek már a szabadságra, Franciaországgal való egyesülést szintén akarniok kell és akarják is és így a bekebelezés elrendelhető. A nemzetgyűlés nem volt ugyan hajlandó Danton indítványát elfogadni és Belgiumot bekebelezni, de újabb rendeletével a bekebelezés ügyét lényegesen elősegítette. Az újabb január 31-iki rendelet ugyanis Belgium ellenzése dacára, fenntartotta és végrehajtandónak mondtotta a december 15-iki rendeletei

és ezenfelül feljogosította a nemzetgyűlésnek Belgiumba kiküldött megbízottait, hogy az ösgyűlések formája, működése és jelesül a szavazatok érvényessége tekintetében felmerülő kérdéseket intézzék el és ezen gyűlések szabadságát biztosítsák. Végül fenyegetésként hat a rendelet utolsó bekezdése, melynek értelmében azok a városok és területek, melyek a rendelet kihirdetésétől számított 15 napon belül nem döntenek jövő alkotmányuk felől, úgy tekintendők, mint akik francia nép barátai lenni nem hajlandók. A köztársaság percig úgy fog velük bánni, mint olyan néppel, ki a szabadságra és egyenlőségre alapított alkotmányt elfogadni nem akarja.¹⁵

Parisban tehát a népek szabad rendelkezési jogát úgy értették, hogy az újonnan elfoglalt tartományok népeinek sorsukról rendelkezniök szabad, de csak úgy, amint azt részükre a nemzetgyűlés meghatározza. így gondolkoztak és meg voltak győződve arról, hogy a szabad nép akaratának a nemzetgyűlés akaratával egyeznie kell és ott, ahol a nép másként akart, ott a zsarnokok a nép akaratát meghamisították. Ez a meggyőződés volt a híd, mely a múlt hagyományai által kiváltott cselekvést az új, gyakorlatilag meg nem valósítható elmélettel összekapcsolta.

Ezt a tényt igazolja az a határozat is, melyet a nemzetgyűlés Belgiumba küldött képviselői hoztak. Ezen határozat szerint Belgiumnak Franciaországhoz kell csatlakoznia «ezen eredmény elérése érdekében alkalmazni kell elsősorban az észnek hatalmát, az emberbarátságnak megindító érveit, majd a forradalmi taktika minden eszközét és ha ezek után a nép még mindig tehetetlensége következtében ellenkezik, úgy élni kell a hódító jogával, mely ezen alkalomkor hasznos és jogos lesz. Ebben az esetben alkalmazni kell a nemzetgyűlés által rendelkezésünkre bocsájtott erőt és botrányos jeleneteket az ösgyűléseken meg kell akadályozni.»¹⁶

Helyletlen volna hinni azt, hogy Danton és barátai csak szóval hirdették nemzetek önrendelkezési jogát, jobb meggyőződésük ellenére. Ha igaz is, hogy cselekvésüknél nem igen törődtek a belgák akaratával, úgy ennek az oka azon erős és fanatikus hitük volt, hogy a belga nép észszerű akarata csak a francia néppel való egyesülésre irányulhat és mindenki, aki ennek az egyesülésnek ellensége, a belga népnek, a szabadságnak és egyenlőségnek is ellensége. A fanatikusok türelmetlensége soha semmi körülmények között nem enged más akaratot és véleményt érvényesülni és azok a forradalmárok és radikálisok, kik legnagyobb hívei a nép akaratának és a nép szuverenitásának, mindig a legerélyesebb eszközökkel valósítják

meg saját akaratukat, a nép akarataként . . . Saját akaratuk pedig eredője mindazoknak az erőknek, melyek mint a múlt kikristályosodott tapasztalata, egyéni tanulmányok eredménye bennük élnek. Csak természetes tehát, hogy Danton és barátai a nép akarataként megvalósították saját akaratukat azaz Richelieu politikáját, melyet a traditio és Rousseau, szóval faji és egyéni múltjuk egyaránt javaltak.

Savója és Nizza bekebelezését Belgium bekebelezése követte. Minden községben és minden városban a nép ösgyűlése a francia "néppel való egyesülést követelte. A gyűlések lefolyása mindenütt egyforma volt. A gyűlés székhelye a templom volt, melyet katonaság zárt körül és csak a clubok hívei vettek részt a gyűléseken. Egykorú jelentések kiemelik, hogy sok vér folyt volna, ha nem állott volna elegendő katonaság a franciáknak rendelkezésére és hogy az egyesítést a «sans culotte»-ok szavazataival valósították meg. De alig képzelhető erősebb bizonyíték a szavazás mikéntjének igazolására, mint Dumouriez levele, melyet az egyesítés kimondása után a nemzetgyűléshez intézett:¹⁷

«On a opéré la reunion de Hainaut a coups de sabre et à coups de fusil; celle de Bruxelles a été faite par une vingtaine d'hommes, qui ne pouvaient trouver d'existence que dans le trouble et par quelques hommes de sang, qu'on a rassemblés pour intimider les citoyens, . . . Vous avez été trompés sur la reunion a la France de plusieurs parties de la Belgique. Vous l'avez crue volontaire parce qu'on vous a menti.» Aki így beszélt, az még akkor a győztes hadvezér volt — nemsokára azonban már Dumouriez, az áruló lett.

A traditionalis politika oly erővel élt a köztársaság politikusainak vérében, hogy habár úgy érezték, hogy a múlt és jelen politikája ellentétek, melyek között nincsen összefüggés és habár népszerűtlen volt minden a múltból eredő érvelés, mégis mindazokban a jelentésekben, melyek az egyes tartományok bekebelezésének elhatározását a nemzetgyűlésben megelőzik — az előadók utalnak a traditionalis érvekre is. Így Savója bekebelezéséről szóló jelentésében Grégoire hosszasan kifejti, hogy ha Franciaország határa a jövőben az Alpesek lesznek, úgy ha határ megrovidül és könnyebben lesz védhető.¹⁸ Nizza bekebelezéséről beszélve, Lasource utal arra, hogy Nizza a záróköve az alpesi határnak és szükséges Franciaországnak védelmére egy netán erős Olaszországgal szemben.»¹⁹

Belgium pedig egy lépés a rajnai határ felé!

Maguk az indokolások is tehát a «raison d'etat»-val, az állam érdekével igazolják a bekebelezés szükségességét. Egyrészt halljuk tehát, hogy más terület a francia köztársasághoz csak úgy csatolható, ha az illető terület lakossága szabad akaratelhatározással ezt így kívánja; másrészt halljuk, hogy az egyesülés indoklásául a francia köztársaság létérdekeire hivatkoznak. Ennek a két elvnek esetleges összeütközéséből származható ellentét megoldása, jelesül az a kérdés, hogy szabad-e oly területet annectálni, melyre az országnak védelme érdekében szüksége van, de amelynek lakossága az annexiót nem kívánja, foglalkoztatta a köztársaság politikusait. Carnot beszél a kérdéstről ²⁰ a comité diplomatique nevében, Monaco, Schaumbourg és más határos területek bekebelezését ajánló jelentésében.

Ezen jelentés, melyet Carnot a nemzetgyűlés 1793 február 14-iki ülése elé terjesztett, igen érdekes:

«Minden politikai ügyben — úgymond — két körülmény érdemel figyelmet, melyekre minden. egyebet visszavezetni lehet, ez pedig az érdek és az igazság. Érbekből és igazságból alakul ki a nemzetközi jog, úgyszintén ezeken alapszik a nemzetek közötti erkölcs. Végeredményben az államok egymás között a politikai életben ugyanazt a szerepet játszó, mint a magánosok a társadalmi rendben. Az államoknak, mint a magánosoknak meg vannak a maguk jogaik és ezek a jogok, a függetlenség, biztonság kifelé, egység befelé és nemzeti becsület, egyszóval mindazok a magasabb érdekek, melyeket az állam csak úgy veszthet el, ha erőszakkal elrabolják tőle és melyeket mindig joga van visszaszerezni, ha alkalom kínálkozik reá. A természet törvénye azt kívánja, hogy ezek a jogok tiszteletben tartassanak, sőt, hogy az államok kölcsönösen támogassák egymást ezeknek a jogoknak megvédésében mindazideig, míg a kölcsönös védelem és más érdekeinek tiszteletben tartása által a saját érdekük érvényesülését meg nem gátolják.»

«Kétségtelenül ez a velünk született igazságosság, mely nem más, mint a cselekvés alkalmazkodása a természet törvényeihez, senkit sem fog kötelezni arra, hogy saját biztonságát feláldozza szomszédja érdekében, hanem követeli, hogy ha saját létérdekeink egyszer biztosítva vannak, úgy ne áldozzuk fel ok nélkül (ingyenesen) mások érdekeit, sőt követeli, hogy ily körülmények között másoknak segédkezzünk szabadságuknak az uralkodók nagyra-vágyásától és zsarnoki elnyomásától való megvédésében. Ez

parancsa az örökös igazságnak, mely uralja az embereket és államokat egyaránt, ezt javallja az embereknek eszük, állapotoknak ösztönük, mely biztosítja az érző lények létezését, társaságok harmóniáját és a hatalmak egyensúlyát.»

«A mondottakból levonhatom már most azt a két nagy elvet, melyek világosan meghatározzák a politikában a különbséget igazságosság és igazságtalanság között:

a) Minden politikai intézkedés jogos, melynek megvalósítását az állam jóléte követeli;

b) minden intézkedés, mely mások érdekeit sérti, anélkül, hogy a saját érdek védelmére okvetlenül szükséges volna, igazságtalan. Ebből a két elvből megállapítom már most azokat az elveket, melyek területek egyesülését, különválasztását és megcsonkítását, egyszóval a területek változását szabályozzák.»

«Sem egyesülésnek, sem különválásnak, sem növekedésnek, sem fogyatkozásnak nem lehet helye a francia köztársaság területén, ha meg nem állapítatik: 1. hogy azon községek, melyeket ez a változás érint, saját szabad és formális elhatározásukkal a változást kérik, 2. vagy hogy a köztársaság érdeke azt elkerülhetetlenné teszi.»

«Elvünk — így folytatja az előadó, — kétségtelen, mi nem erőszakolunk törvényeket a föld egy népére sem, de nem tűrjük azt sem, hogy más nép kényszerítse ránk törvényeit, már pedig törvényeket hagynánk magunkra kényszeríteni, ha látnók, hogy elragadják tőlünk az eszközöket határaink hatályos megvédésére. Ha ez másként volna és bármely községnek joga volna akarátát kinyilvánítani és a nagy tömegeből kiválni, úgy a pártütők stb. befolyására minden megye, minden város, minden falu, minden majorság kimondaná függetlenségét.» Foglalkozik Carnot még avval a kérdéssel is, hogy ki legyen a bíró, ki hivatva van megállapítani, hogy valamely, a szomszédok érdekét sértő cselekmény végrehajtása az államnak létérdeke és arra az eredményre jut, hogy a döntés joga ily körülmények között, azaz végszükségben az embernek és az államnak veleszületett joga.

Ezen hosszas bölcséleti bevezetés után, mely a kor gondolkozására és ízlésére jellegzetes, áttér Carnot elveinek gyakorlati alkalmazására és elsősorban megállapítja, hogy Franciaország régi és természetes határai a Pyrenusok, Alpesek és a Rajna és hogy ezen határokon belül Franciaországtól egyes részek csak jogtalanul lettek elszakítva és a hagyományos szabályoknak meg-

felelően nem volna igazságtalanság, ha Franciaország ezeket a részeket visszafoglalná. «Az a diplomatai okoskodás — így mondja — mely régi birtoklásra alapít jogokat, semmis az Önök szemében és semmis az ész előtt.» Majd a nemzetek önrendelkezési jogát megállapítva, hivatkozással a nemzetek szabad akarat-elhatározására, ajánlja az egyes területek bekebelezését.

Carnot tehát megszorítja a népek önrendelkezési jogát és nem igen tévedek, ha állítom, hogy ezen megszorításban része volt azoknak a nehézségeknek, melyek előzőleg és részben még a jelentés előterjesztése idejében, az oly hön óhajtott Belgium annexálása körül a belga nép ellentállása folytán felmerültek és melyekről a nemzetgyűlés külügyi bizottsága előadójának nyilván tudomása volt. A megszorítás pedig, melyet Carnot szükségesnek vél, két irányban eszközlendő, egyrészt nem lehet elismerni, úgymond, az államon belül az egyes területeknek azt a jogát, hogy önrendelkezési jogukra való hivatkozással az államtól elszakadjanak másrészt pedig el kell ismerni az állam jogát oly területek annexálására, melyek önvédelmi érdekekből okvetlenül szükségesek.

Mіндеzeket a megszorításokat pedig a «salus fei publicae sup re ma lex esto» elve követeli.²¹

Szóval teoriában és gyakorlatban a nemzetek önrendelkezési joga módosul a szükséghez képest. Danton úgy szavaztatja a népeket, amint a nemzetgyűlés kívánja. Carnot²² indokolja, hogy annexio jogos lehet, ha a bekebelezett nemzet nem is kívánja, így módosítják az ideális elveket a gyakorlati politika szükségletei. Franciaországban az elégedetlenek egyesültek és a tömeget magukhoz láncolták avval az ígérettel, hogy a jövőben a francia állam területén belül az állam ügyeiben az ő akaratára fog érvényesülni. Békés megélhetésüket — így mondták — biztosítani fogják külpolitikájukkal is, mert ugyanúgy, mint Franciaország határain belül a francia nép, más államok területén belül az illető nemzetek önállóan fogják intézni sorsukat, a szabad nemzetek pedig egymással háborút viselni nem fognak. Amint azután az új tömegek új vezérei uralomhoz jutottak, folytatták az ancien regime politikáját. A népakarat és a nemzetek önrendelkezési joga hangzatos elvek, melyek igen alkalmasak arra, hogy a segítségükkel a tömeg szerveztessék és a vezérek politikai hatalomhoz jussanak, de megvalósítani ezt az elvet, uralkodni és kormányozni evvel az elvvel, nem lehet.

Igen helyesen utal Carnot az elvnek gyengeségére, midőn

kimutatja, hogy az önrendelkezési jog korlátlan megvalósítása esetén minden falunak el kell ismernie a jogát, hogy szabadon válassza meg azt az államot, melyhez tartozni kíván. Az egyes falvak vagy megyék pedig, ha a központi kormánnyal elégedetlenek, úgy az államtól elszakadni kívánnak; az önrendelkezési joguk elismerése tehát az államnak felbomlásához vezethet. Figyelemmel erre az évrre, a második év alkotmánya meg is szorította az önrendelkezési jogot és kimondotta, hogy egy ország területétől csak oly részek szakadhatnak el, melyek az országhoz nem kapcsolódtak szabad akarat-megegyezéssel kötött és az alkotmányban kifejezett társadalmi szerződéssel. Az egység, tehát, mely szabadon intézkedhet sorsáról, az állam, mely társadalmi szerződés alapján létesült és társadalmi szerződését szabad elhatározás alapján alkotmány formájában kifejezte. A társadalmi szerződés, a Rousseau-féle *pacte social*, meg nem bontható egységet létesít az állam részei között.

Az önrendelkezés elve kormányzásra nem lett alkalmasabb az önrendelkezésre jogosult alany illetén meghatározásával sem. Annak a meghatározására ugyanis, hogy valamely más államnak egyik része az illető államtól elszakadni jogosult-e, mindig csak az érdekelt államok jogosultak. Biztosan állítható tehát, hogy állam, melynek egy része elszakadni kíván, ugyanoly erővel fogja állítani és vitatni, hogy az elszakadni kívánó rész társadalmi egyezmény, szabadon meghatározott alkotmány folytán kapcsolódott hozzá, mint amily erővel és meggyőződéssel fogja az ellenkezőjét vitatni az az állam, amelyhez ez az elszakadt vagy elfoglalt tartomány kapcsolódni óhajt. A szabad nemzetek ezen vitáját azután csak háború döntheti el. Az önrendelkezésre jogosult alany meghatározására szolgáló ismérv, a Rousseau-féle *pacte social* még soha és sehol sem létesült és nincsen alkotmány, mely kényszertől menten, az állam minden részének szabad hozzájárulásával jött volna létre. Az ismérvek szóval csak a képzeletben léteznek, mert hiszen társadalmi egyezmények nem kötöttek és az államok hódítások sorozatával teremtették meg határaikat. Ezeknek a képzeletbeli ismérveknek fennállása vagy fenn nem állásának megállapításánál pedig kétségtelenül másként fog működni a képzelete annak az államnak, melytől egy rész elszakadni vagy egy részt elszakítani kívánnak, mint a képzelete annak az államnak, mely az elszakadó vagy elszakított részt anektálni kívánja. Másként fog működni képzeletük, mert eltérőek érdekeik.

A nemzet — így szól az elv — szabadon rendelkezhetik sorsáról, politikai hovátartozandóságáról. A nemzet az önrendelkezésre jogosult alany fogalmát pedig nem létező ismérvek segélyével, mint. «társadalmi egyezmény», «szabad alkotmány» irták körül, úgy, hogy az érdekek összeütközését még harmadik érdektelen személy sem bírálhatja el ennek az elvnek segélyével, melynek csak állítmánya van, anyája azonban meghatározhatatlan.

Az önrendelkezési jog mikénti gyakorlására mindig döntő szereppel fog birni az alanynak, szóval azoknak a határoknak meghatározása, amelyeken belül élő emberek állami hovátartozásuk tekintetében dönteni hivatva vannak. Ismeretes dolog, hogy a belpolitikában a választókerületek beosztásával, egy az uralkodópárt céljainak megfelelő választási geometriával, a választások eredménye erősen befolyásolható. A határvidékeken, ott, ahol a választó közönség vegyes, a választási geometria célszerű kezelése sokkal nagyobb eredménnyel biztat. Képzeljük csak el, hogy a határvidékeken 100,000 oly választó lakik, ki a szomszédos államhoz csatlakozni kíván és 50,000 olyan, ki ilyen csatlakozást támogatni nem hajlandó.²³ Az elszakadást kívánó többség ellensúlyozására elegendő volna az önrendelkezésre jogosult kerület határának olyként való meghatározása, hogy a határvidékekhez a belsőbb területek oly része csatoltassék, melynek az államhoz ragaszkodó lakossága a többséget ellensúlyozni képes. Valószínű azonban, hogy még a geometria sem lesz szükséges, hanem a szavazási, mondjuk választási jogosultság és a határozathozattal megelőző eljárás (választás módja, ideje és helye) meghatározásával, a kívánt eredmény szintén biztosítható lesz. A francia köztársaság megbízottjai Belgiumban, Savójában és Nizzában mindenütt képesek voltak a kívánt eredményt elérni, mint ők mondták a forradalmi taktika bevált eszközeivel, mint mi mondanók: az erőszakkal. Néhány évtizeddel utóbb III. Napóleon finomabb módszerrel hasonló eredményeket ért el.

Amikor tehát a francia forradalom új embereket ültetett a kormányra, akkor ezeknek az új embereknek a kormányzásra olyan elv állott rendelkezésükre, melynek megvalósítása alkalmas lett volna az egységes Franciaországnak részekre szakítására. Az ország különböző részei különböző időkben lázadtak fel a centrális kormányzat ellen; ha ezeknek a lázadó részeknek önrendelkezési jogát a központi kormány elismeri, úgy azok az országtól

elszakadtak volna. Franciaország kis államokra szakadt volna szét, visszazüllött volna abba az állapotba, melyben a középkorban volt és megisméltődött volna újra az a játék az országnak területén, melyet kellőleg ismerünk Franciaország, Németország és Olaszország történetéből. Az állam területén a szomszédos nagyhatalmak uralkodtak volna, más és más kis államok támogatása segélyével. Ennek a színjátéknak második felvonása is ismeretes, melyben a külhatalom támogatása folytán kellőleg megerősödött egy kis állam a többit legyőzi és a harmadik felvonásban az egységet megteremti. A köztársaság egységének fenntartása szükségessé tette tehát az önrendelkezési jognak olyatén korlátozását, hogy maga Franciaország egységnek tekintessék és elismeressék, hogy csak mint egység és nem részei külön-külön vannak jogosítva hovatartozásuk kérdésében határozni. Quod mihi jus, tibi equum alkalmazásával el kellett volna ugyanis ismerni, hogy más államok ugyancsak oszthatatlan egységet képeznek; ezzel azonban az elv in theoria is zátonyra jutott volna, tehát ügyes fordulattal a második évi alkotmány kimondotta, hogy más állam is oszthatatlan, ha oly szabad társadalmi egyezmény alapján létesült, mint Franciaország. A külpolitikában a tények kényszerű hatása alatt azonban ez a megszorított elv sem tudott érvényesülni.

A fiatal köztársaság háborúban állott, mikor a királyt fogságba vetették és ellenségeinek száma folyton növekedőben volt. A köztársaság létkérdését kellett ennek a háborúnak eldöntenie és mi sem természetesebb, minthogy a kormányzók igyekezete volt, hogy a háborúból oly Franciaország alakuljon ki, mely erős és hatalmas és nincsen többé kitéve ellenségek támadásának. A módot ily Franciaország megalkotására ismerték, megtanulták még az iskolában az ancien regime politikusaitól és jogászeitól. «El kell érní a természetes határokat» és 1795-ben tényleg el is érték ezeket a határokat és bekebelezték mindazokat a területeket, melyek e határokig terjedtek. Amikor tehát az új emberek kormányra jutottak, új ingerként hatottak reájuk azok az ellenséges cselekvések, melyeken számos ok, mint Franciaország belső zavarai, a félelem az új eszméktől, a többi hatalmaktól kiváltottak és erre az új ingerre a múlt emlékei és hagyományai alapján úgy reagáltak, amint reagált volna IV. Henrik, XIV. Lajos, Sully, Richelieu vagy Marzin, ha az ő helyzetükben lett volna.

A báránra nézve, mely farkasok társaságába vegyült, a lét problémája úgy hangzik, vagy farkassá lenni, vagy elpusz-

tulni. Azok az apostolok, kik felváltva ültek a francia forradalom idejében a külügyminiszter székében, farkasok társaságába vegyültek és farkasokká lettek. Beszéltek továbbá a bárány nyelvén, de farkasként cselekedtek és védekeztek. Úgy függnek össze a világon mindig az események és oly egységet alkot mindig az egész emberiség, hogy bár új eszmék segítettek is új férfiakat a régi kormányok helyébe, a változatlan viszonyok és vérükben élő régi elvek, cselekvésüket a régi mederbe terelik. A nemzetek önrendelkezési jogát a francia politikusok megvalósítani nem tudták, követték tehát úgy az ország hódító politikájának megállapításánál, mint szövetségi politikájában az ancien regime embereit.

Háborúban állott az új köztársaság 1792-ben Ausztriával és Poroszszággal; Anglia és Spanyolország még semlegesek voltak. Milyen viselkedést tanúsított a convention nationale ezekkel az államokkal szemben? A szövetséges viszony fenntartása Spanyolországgal régi hagyománya volt már a XVIII. században Franciaországnak. Angliával való szövetséges viszony létesítése pedig kedvenc gondolata volt — úgylátszik — az előzőtt király kabinetjének. Fa vier, ki 1780 körül írta meg az európai kabinetek politikájáról szóló munkáját, állítja, hogy sok szóesett abban az időben Spanyolország, Anglia és Franciaország közötti hármas szövetségről. Az események kényszerítő hatása ezen politika irányába terelte a köztársaság embereit.

Sok büszke szó esett ugyan a nemzetgyűlésen arról, hogy a köztársaság zsarnokkal nem szerződhet; sőt az 1792 november 18-iki dekrétum elvként állapította meg, hogy a francia köztársaság segítségére fog menni minden elnyomott nemzetnek. De mindez a beszéd nem gátolta meg az új embereket abban, hogy Anglia és Spanyolország barátságát keressék és mindkét állammal a fennálló szerződéseket fenntartani igyekezzenek.

Kétségtelenül megállapítható, hogy a francia kormány szándéka Angliával való barátságos viszony fenntartására irányult; Chauvelin, ki mint nagykövet Talleyrand kíséretében 1792 áprilisában Angliába ment, utasításként kapta kormányától, hogy nemcsak a barátságot fenntartani, hanem a két állam között szövetséges viszonyt létesíteni igyekezzenek. Megbízása volt, hogy az 1786-ban létesült kereskedelmi szerződés meghosszabbítását ajánlja fel Angliának és minden áron igyekezzenek Angliát a Franciaország ellen készülő coalitiótól távol tartani.²⁴ Később, midőn

XVI. Lajos elfogatása után Anglia franciaországi nagykövetét Lord Govert visszahívta, Chauvelin továbbra is Londonban maradt. Lord Gover visszahívása nem volt ugyan még ellenséges lépés Anglia részéről Franciaország ellen, mert egyidejűleg a visszahívással III. György király kijelenti, hogy semlegességét legszigorúbban meg fogja őrizni. Chauvelin Londonból jelenti kormányának, hogy a visszahívás indoka «*délicatesse monarchique*» és semmi okát nem látja annak, hogy az Angliával való barátságos viszony továbbra fenn ne tartassák. Ugyanez év őszi hónapjaira esnek a francia hadsereg nagy győzelmei. Az őszi hónapokra esik Savója és Nizza elfoglalása, míg nov. 6-án volt a jemappes-i ütközet és nov. 14-én vonult be a francia hadsereg Brüsszelbe. Szóval novemberben a francia hadsereg elfoglalta egész Belgiumot. Míg a francia hadsereg egyéb győzelmei úgy látszik nem érintették az az angol kormányt, addig Belgium elfoglalása, Anglia hite szerint, érdekeit súlyosan sértette. Chauvelin jelenti ugyan kormányának, hogy lehetséges, miszerint az angol kormány elnézi Belgium elfoglalását, de Hollandia érdekeinek legcsekélyebb megsértésére is fegyverhez nyúl. Marét ugyancsak azt jelenti Angliából, hogy ha Dumouriez Hollandiát megtámadja, úgy ez háborút jelent Angliával.²⁶ Tényleg Dumouriez a holland határnál megáll, mert a kormány még mindig fenn akarja tartani a jó viszonyt Angliával. Novemberben megindul azután a diplomatai levelezés Anglia és Franciaország között és ezen levelezés a háborúval végződik.

Belgium elfoglalása után a viszony megváltozott és a háború kitörését csak az angol felkészülődés befejezése késleltette. Belgium elfoglalása és a háború kitörése között szoros okozati összefüggést kell látni, habár a hivatalos nyilatkozatok nem szólnak Belgium elfoglalásáról és más okokkal indokolják a háború megüzenését. Lord Grenville, az akkori angol külügyminiszter, ugyanis 1792 dec. 31-én kelt Chauvelinhez intézett válaszejegyzékében a két kormány közötti ellentéteket összefoglalta²⁶ és abban első grava ménként a convention nationalenek ismeretes nov. 19-iki dekrétuma szerepel, mely szerint Franciaország segítségben fogja részesíteni mindazokat a népeket, melyek elnyomásban élnek és szabadságukat visszaszerezni óhajtják.

«Ebből a határozatból — mondja Grenville — egész Anglia látja, hogy Franciaország zavarokat, lázadásokat akar szítani és támogatni, még semleges államokban is.» Nem igen hihető azon-

ban, hogy a november 19-iki dekrétum egymagában elegendő ok lett volna a háborúra. A francia kormány jegyzékeiben ugyanis ismételtelen kijelenti, hogy sértés a nemzetgyűlésről feltételezni, hogy lázadásokat akar szítani és támogatni és hogy lázadóknak az ügyét a francia nemzet ügyévé akarja tenni. «A nemzetgyűlés határozata, mint már megmondottuk és szívesen ismételjük, — mondja a január hó 7-én kelt válaszjegyzék — úgy értendő, hogy a franciák segítséget fognak nyújtani oly esetben, de csakis oly esetben, midőn a nemzetnek világosan és kétségtelenül kifejezett általános akarata (volonté générale) a francia nemzet segítségét és testvéri támogatását felhívja.» De ha ez a kategorikus nyilatkozat elégtelen is lett volna az angol politikusok félelmét a franciáknak Anglia belügyeibe való beavatkozásától eloszlatni, úgy kétségtelen, hogy ennek az állítólagos beavatkozásnak ellenszere nem a háború Franciaországgal, hanem erős belpolitikai és főként rendőri intézkedések lettek volna. Helyesen utalt erre Fox az angol ellenzék akkori vezére, az angol parlament pedig az «Alien bill» megszavazásával Pitt kormányának ily esz-közt a védekezésre rendelkezésére is bocsájtott.²⁷

Valószínűbbnek látszik tehát, hogy az angol kormány tisztán hangulatkeltés okából terjesztette a nép körében a vádat, hogy a franciák Angliában forradalmat akarnak szítani és Anglia régi alkotmányát veszélyeztetik. Ez volt a vélemény legalább Franciaországban. Brissot a nemzetgyűlés elé 1793 jan. 12-én terjesztett jelentésében olvassuk²⁸: «Az angol kormány háborús hangulatot akart teremteni és evégből szüksége van arra, hogy a köztársasági Franciaországot megutáltassa az angol közönséggel.

«Hogy lehetett ezt a célt elérni? — folytatja Brissot. — Az út e célhoz egyszerű. Egy nép, mely már öreg és hol az embereknek nagyrésze jómódban él, ragaszkodik alkotmányához, mert az biztosítja nyugalmát és élvezeteit. Ha sokan kívánják is, hogy a kormányzás terén változások történjenek, mégis mindannyian megegyeznek abban, hogy a változások felfordulások és zavarok nélkül szép csendesen valósuljanak meg. Már pedig, ha az alkotmányt támadják, elkerülhetők-e akkor a felfordulások? Ezekről a zavarokról mindenki fél, mert a francia forradalomról és a vele járó zavarokról rémképeket terjesztettek Angliában, úgy az emigránsok, mint a kormány. Ily lelkiállapotnál elégséges volt mondani a kormánynak, hogy az alkotmány veszélyben van és erre a szóra, az alkalmazott féltette rendes járandóságait; a

nemes ember címét, a pap a hitet, a tulajdonos földjét és a munkás kenyerét az összeesküvés erre a szóra minden forradalom ellen általános lett.»

Fox beszéde megerősíti meggyőződésünket, hogy nem a francia eszméktől és azoknak terjedésétől való félelem volt, mely Angliában a háború gondolatát megérlelte. Nyíltan megmondja ugyanis Fox, hogy a francia fegyverek sikere pánikot keltett és kelt Angliában; a félelemnek oka pedig, hogy Belgium már el van foglalva és Du mouriez hadserege veszélyezteti Hollandiát! A másik két gravamen, melyet Grenville jegyzékében felemlít, szoros összeköttetésben áll ezzel a félelemmel. De ezekből a grava ménékből is casus bellit csak az a körülmény csinált, hogy Belgiumnak a francia államba való bekebelezését Angliában előre látták és Hollandia elfoglalásától joggal tartottak.

A második gravamen Hollandiára vonatkozott. A francia kormány ugyan határozott kijelentést tett arra nézve, hogy Hollandiát mindazideig, amíg semlegességét megőrzi, nem fogja megtámadni; «de mit érnek ezek a nyilatkozatok, — mondja Grenville — mikor egy francia tiszt nyíltan megsértette a köztársaság területét és semlegességét.»

A harmadik gravamen a Scheide megnyitása volt. Fennálló nemzetközi megegyezések ellenére ugyanis a francia kormány a Scheiden a hajózást megnyitotta és azt szabadnak nyilvánította. Grenville jegyzékében erről a sérelemtől mondja, hogy ha ezen kérdést jelentéktelennek tekintené is, nem ismerhetné el Franciaország jogát arra, hogy nemzetközi egyezményeket megsértsen. «Franciaországnak különben is, — folytatja — csak úgy volna joga a Scheide megnyitásának kérdéséhez hozzászólni, ha a souverénitás Németalföld felett őt illetné meg, vagy a francia nemzet jogosult volna Európának törvényeket diktálni.»

Mindezek a gravamenek csak azért támasztattak, hogy Anglia háborúját, melynek valódi oka Belgium elfoglalása és Hollandia veszélyeztetése volt, indokolják, jogi érvekként szolgáljanak, melyek a politikai okokat palástolják. Belgium osztrák tartomány volt és Angliának mi joga sem volt felszólalni az ellen, hogy a háború folyamán, melyben semlegesnek mondotta magát, az egyik hadviselő fél a másik hadviselő félnek egyik tartományát elfoglalja. A háború okaként előtérbe kellett tehát helyezni oly jogoknak megsértését, melyek Angliát megilletik; Hollandia területének megsértése, a Scheide megnyitása ily sérelmek voltak,

mert Hollandia Anglia szövetségese volt és Anglia fél volt abban a szerződésben, mely a Scheide megnyitását megtiltotta. De egymagukban ezek a sérelmek, a határvillongások, avagy a Scheide megnyitása döntőknek nem tekinthetők, mert lia voltak is határvillongások a holland határon, úgy a francia kormány készen volt kijelenteni, hogy Hollandiát megtámadni nem fogja, a Scheide megnyitását pedig Anglia lüö2-ben maga kívánta és ü. József császár idejében kész is volt ehhez hozzájárulni. Minden okunk van tehát feltenni, hogy a háború valódi oka az volt. hogy Anglia Belgium elfoglalását és Hollandiának állandó veszélyeztetését tűrni hajlandó nem volt.

Pavier,²⁹ kinek munkájára már fenteid, hivatkoztam, már 1786-ban megmondotta, hogy (Anglia sohasem fogja tűrni, hogy Belgium Franciaország kezébe kerüljön. Angliára nézve közömbös, — mondja — vájjon szövetségi szerződésünket Ausztriával fenntartjuk-e, vagy megszüntetjük, ha Belgiumot (akkori Pays-bas) nem támadjuk meg. Ausztria többi tartományaival Anglia ugyanannyit törődik, mint a nagy Tatár-országgal.

(Anglia és a bécsi cabinet közötti kapcsolatot csak Belgium tartja fenn és Anglia nem fogja tűrni hogy ez a tartomány Franciaország zsákmányává legyen.)»

Az egykori angol politikusok beszédei igazolják, hogy Fa vier a múlt fejlődése alapján helyesen ítélte meg Anglia politikáját. Maga Pitt egyik beszédében szemére veti a franciáknak. hogy újabb területek el nem foglalását ígéitek és ezen ígérteket Belgium elfoglalásával megszegették. Ugyanazon ülésen Lord Beauchamp, ki Pittet támogatta, azt mondja, hogy (Anglia érdekei nem engedik meg és Anglia nem is tűrheti, miszerint Brabant francia tartomány legyen; ezt a területet Hollandiával kell egyesíteni. Helyzetünk ezzel a tartománnyal szemben ugyanolyan, mint amilyen II. Károly idejében volt.)³⁰

Igen érdekes, hogy még az ellenzéki Fox is elismeri ennek az érvelésnek helyességét. Egyik beszédében, melyben kifejti, hogy az angol kormány csak azóta van ellenséges indulattal Franciaország ellen, mióta az utóbbi győz, szemére veti a kormánynak, hogy nem szólította fel Franciaországot, miszerint Belgium területét ne foglalja el. «Kétségtelen — mondja — hogy érdekelve vagyunk abban, hogy ez az állam Franciaországhoz ne csatoltassék és. felszólítással talán egyszerűbben értük volna el azt, amit a béke áráként 5 avagy 6 évi áldozatteljes háború után el

fogunk érni.» Fox helyesen látta, hogy Anglia ezt a célt el fogja érni, a háború hosszát azonban lebecsülte, mert nem öt, sem hat, hanem valóban 22 évig tartott az.³¹

Fox azon véleményét, hogy Belgium kiürítése békés tárgyalás útján is elérhető lett volna, találjuk abban a tiltakozásban is, melyet a franciák elleni háború ellen Landsdowne, Lauderdale és Derby lordok tettek közzé.³² Nevezettek tiltakoztak ugyanis a háború ellen, mert Anglia követeléseinek teljesítését tárgyalások segítségével, békés úton is elérhette volna; ezt az állításukat támogatják a francia kormány viselkedésére való hivatkozással mely így mondják «Angliával szakítani, az angol kormány kihívó viselkedése dacára sem akart». Ha a felsorolt érvekhez hozzáadjuk még az angol ellenzéknek azt a nagy érvét, mellyel a kormány ellen küzdött, hogy t. i. Hollandia maga, megsértett jogainak helyreállítására Anglia segítségét fel sem hívta, úgy kimutattuk, hogy a háború valódi oka Belgium elfoglalása és célja egyben Hollandiának francia uralom vagy francia befolyás alá kerülésének meggátlása volt. Teljesen közömbös ezzel szemben, hogy Franciaország előbb üzent meg a háborút Angliának, mint Anglia Franciaországnak, mert úgy az «Alien Bill» intézkedései, melynek alkalmazásával Franciaország követte Angliából kiutasított, mint a Franciaországnak szánt gabonarakományok lefoglalása oly provokációk voltak, melyekről előre látható volt, hogy háborúhoz fognak vezetni.

A történet ime bizonyítja, hogy a francia kormány békében akart élni Angliával, sőt szerződéses viszonyba akart kerülni a zsarnokkal és megakarta valósítani az ancien regime külpolitikájának egyik célját, de ezt az eredményt nem érte el; nem érte el pedig, mert Belgium elfoglalására Anglia, — hagyományának megfelelően — háborúval reagált. Az a terület, melyet Franciaország elfoglalt, része volt annak az államnak, annak a Hollandiának, melyet hosszas háborúk után volt képes Anglia megsemmisíteni és mint tengeri hatalmat tönkretenni. Százados hagyomány alapján félt Anglia, hogy ha Hollandia és Belgium területén levő alkalmas kikötők kikerülnek Ausztria kezéből, melynek Belgium távoli gyarmata, illetve Hollandia kezéből, mely angol befolyás alatt álló kis hatalom volt, úgy feléledhet új formában a régi ellenség. Múlt emlékei hajtották cselekvésre a francia politikusokat, múlt emlékei irányították Anglia vezető embereinek kezét

és az emlékek összeütközésének eredménye volt, hogy a múltban történtek megismétlődtek. Megismétlődött XIV. Lajos korának története!

Jellegzetes, mily erővel hatott mindig Angliában a múltból öröklött féltése Belgium területének. Majdnem egy századdal később 1870 július 25-én, midőn a Times közlése azt az állítólagos megegyezést, mely szerint Poroszország nem ellenzi Belgiumnak Franciaországba való bekebelezését, újból megjelenik a már legyőzött ellenség feltámadhatásának rémképe és ijedelmet kelt. Egy percre úgy látszik 1870-ben, hogy már akkor elérkezett az az idő, melynek bekövetkezését Favier megjósolta, midőn már 1786-ban azt mondotta, hogy Belgium megvédése Angliát nagy zavarokba fogja sodorni, mert ez a feladat a szigetország részére majdnem megoldhatatlan.

1870-ben az angol kormány helyzete tényleg igen nehéz volt, mert ha a két legnagyobb katonai hatalom Belgiumnak Franciaországhoz való csatolásában megegyezik, akkor az ellen Anglia mit sem tehetett volna; a nép pedig — mint Gladstone mondta³³ — Belgium megvédése érdekében intézkedést várt a kormánytól.

Ezen egyedüli nagy veszély megghiúsítására, annak megakadályozására, hogy Franciaország és Poroszország Belgium sorsa tekintetében megegyezésre jusson, Gladstone a hadviselő felekkel megállapodást létesített, mely szerint Anglia azon hadviselő fél ellenfeléhez fog csatlakozni, mely Belgium semlegességét megsérti.

1793-ban tehát Anglia politikájában a francia forradalom eszméitől és a forradalom okozta zavaroktól való félelem keltése csak eszköz volt, mellyel a tömeget a háború céljaira szervezték, illetve a háborúra hangolták. A valódi cél Belgiumnak Franciaországgal való egyesülésének és Hollandiának francia befolyás alá való kerülésének meggátlása volt.

Ugyanezt a szerepet, melyet Belgium és Hollandia az angol történelemben, játssza Spanyolország Franciaország történetében. Az egykor hatalmas országot, mely Franciaországot uralta, területén állandóan viszályokat, belső zavarokat tartott ébren, IV. Henrik legyűrte és utódai politikai befolyásuk alatt tartották.³⁴ Sok vért vesztett Franciaország, hogy Spanyolországot legyűrje és sok vérebe került ennek az országnak a francia politikai befolyás alá való tartása. Valahányszor fennforog annak a lehetősége, hogy Spanyolországban valamely más állam hatalmat szerezzen, Franciaországot, ugyanúgy, mint Belgium és Hollandia feléledésé-

nek képeré Angliát, elfogja a félelem és eszeveszetten háborúba keveredik azzal az állammal, mely Spanyolországban befolyást, hatalmat akar szerezni.

Spanyolorzággal szövetségi viszonyban állott Franciaország a forradalom kitörésekor. A köztársaság politikusainak egyedüli kívánsága ennek a viszonynak fenntartása volt. Bántotta ugyan őket, mint XVI. Lajos alkotmányos minisztériumát, hogy az állami szerződés neve és formája «*családi egyezmény*») legyen a Bourbon család Franciaországban és Spanyolországban uralkodó két ága között és ismételten megkísérelték, hogy a családi egyezményt a nemzetek egyezményévé alakítsák át. Céljukat a spanyol kormánynál elérni nem tudták, de hallgattak mindazideig, míg nem látták, hogy saját befolyásuk rovására Anglia befolyása a spanyol kormánynál napról-napra nő. «Végtelen könnyelműséggel, minden meggondolás és ok nélkül megüzenik erre — mondja Mortimer Teniaux — ³⁵ a háborút Spanyolorzágnak.» Valóban a külügyi bizottságnak a háború megüzenéséről szók) jelentése, okokban szegény és nagy általánosságokban mozog.

Nyilván a félelem hajtotta őket, a félelem az angolok befolyása alatt netalán feléledő spanyol hatalomtól; kísértetekként rémképek tértek vissza a múltból és elemi erővel váltották ki a védelmet, a befolyás helyreállítását célzó háborút. Utóbb I. Napoleon is hatása alatt állott ezeknek a régi emlékeknek és nagy befolyását Spanyolország területén növelni akarta, családjá egyik tagját kívánta látni a spanyol trónon. Családi egyezményt kívánt létesíteni Spanyolorzággal ismét. Később III. Napoleon korában nem élednek-e fel a régi emlékek és a gondolat, hogy HohenzoUern kerülhet Spanyolország trónjára, nem dönti-e ismét háborúba Franciaországot?

«Poros, kopár síkságon — meséli Beaudelaire ³⁶ — hajlott hátú emberek csoportjával találkoztam. Mindegyiknek hátán óriási teher gyanánt borzalmas Chimsera terpeszkedett, karmait mélyen beásva áldozatainak mellébe. Kérdéseimre egyik sem tudta megmondani, merre visz útja. csak azt mondták, hogy legyőzhetetlen vágy viszi őket előre és elnéztem méla közönnyel, miként igázza le őket. miként hajtja őket kegyetlen Chimserájuk.»

Ott ült a francia forradalom naiv ábrándozóinak hátán ez a Chi m sera; vitte, hajtotta őket kegyetlen akaratának megvalósítására. Előre vágyódtak a mese országába, hol nincsen háború és békében élnek egymás mellett a nemzetek és a Chimsera, a múlt-

tak emléke, irányította tényleg útjukat vissza, nem a béke, hanem háború felé, nem a nemzetek szabadságának megvalósítása, hanem a népek leigázása, IV. Henrik, XIV. Lajos, Sully és Richelieu imperialistikus céljai felé. Nem volt erejük és nem is volt többé módjuk az első lépés után, mely ellentétbe hozta őket más Chimserák hajtotta népekkel, megállani és leszámolni a múlttal, számon kérni tőle vajjon örökbe hagyott tapasztalásai helyesek-e, céljai igazak-e? Mély meghatottsággal gondolok az emberiség ezen nagy *éa* folyton megismétlődő tragédiájára.

HARMADIK FEJEZET.

Az önrendelkezési jogot megállapító nemzetközi jog- szabályok bírálata.

- a) A népek önrendelkezési joga III. Napoleon uralma alatt.
- b) Az állam keletkezéséről szóló elméletek. Népmozgalom és hadsereg szerepe a nemzeti államok kialakulásánál.
- c) A hadsereg szerepe az állam kialakulásánál nemzetközi szervezettel pótolható-e?

Nem sikerült a franciáknak a külpolitika irányát megváltoztatniuk. A convention nationale politikusai, kik céljuknak a nemzetek önrendelkezési jogának megvalósítását mondták, cselekvésükkel a régi francia királyok hatalmi politikáját valósították meg. Elindultak a csatába a seregek és zászlóikra az új kormányzók jelszavai voltak írva: «egyenlőség, szabadság, testvériség». Bevonultak idegen népek területeire és hadvezérek büszkén hirdették, hogy mint barát és nem mint ellenség jöttek, nem leigázni, hanem felszabadítani akarják a népeket.. . mikor azután ütött az óra és a szép szavak tetté válásának ideje elérkezett, akkor győzőkként bántak a legyőzöttekkel, hódítottak és hódítókként uralkodtak. A francia forradalom és nagy hadvezére Napoleon, hatalmas hadsereggel egy időre leigázták Európát, úgy mint más hódítók annak előtte, de nagy elvüknek, a nemzetek önrendelkezési jogának segélyével nem voltak képesek sem új államok rendszerét megteremteni, sem pedig a nemzetek vetélykedését és viszálykodását a felszabadított népek örök békéjével helyettesíteni.

Valóban meg kellene ismételnem mindazt, amit a francia forradalom ideje alatt a nemzetek önrendelkezési jogának elvben való érvényesüléséről és gyakorlatban való megtagadásáról mondtam, ha az elv újraszületésének és újabb megtagadásának törté-

netét a 2-ik francia köztársaság és III-ik Napoleon alatt akarnám részletesen elmondani.

Lamartin nyilatkozataiban¹ megismételte azt, amit az első köztársaság politikusai mondtak: «A nemzeteket fel kell szabadítani, minden nemzetnek önállóan kell sorsát intéznie és a francia köztársaságnak készen kell állnia arra, hogy azoknak a nemzeteknek, kik szabadságuk visszaszerzése érdekében küzdenek, segítségére siessen». 1848-ben kihirdetett ezen politikai elveknek gyakorlati megvalósítása III. Napóleonnak lett volna feladata. Olivier, ki III. Napoleon politikájának igazolását tekintette feladatául, azt mondja: «Empire liberal» című nagy munkájában, hogy I. Napoleon következő mondása:² «Az első uralkodó, ki a nagy kavardás közepette először fogja jóhiszeműen felkarolni a nemzetek ügyét, Európa vezére lesz és megteheti mindazt, amit akar» ihlette III. Napóleont. A nagy politikusok szavai néha gondolatukat is elárulják és mi sem jellegzetesebb, mint az idézett mondás I. Napoleonra cs az idézés Olivier-re, III. Napoleon volt miniszterelnökére.

A nagy Napoleon a nemzet önrendelkezésének jóhiszemű elismerését eszköznek tekinti, mely Európa vezérletéhez vezet, vezérletéhez, melynek birtokosa «pourra tenter tout ce qu'il voudra». Az elv nem mint a népek nagyobb boldogulásának és békéjének biztosítója, hanem mint a hatalom szerzésnek legbiztosabb eszköze ragadta meg Napoleon gondolkodását és a hatalomszerzésre vonatkozó tanítás nyerte el III. Napoleon tetszését is . . . Oliviernek elhihetjük, hogy III. Napoleon a mondás szerint akart uralkodó lenni, Európa vezére és népek sorsának souverén intézője. A régi meggyőződés szerint Franciaország uralkodója, a hegemoniával Európa felett csak úgy rendelkezhet, ha az ország tényleges határai egybevágnak természetes határaival. Ez a hit ugyanoly erősen élt III. Napóleonnban, mint elődeiben. Vájjon I. Napoleon mondása inspirálta-e tényleg unokaöccsét, azt nehéz megállapítani, azt azonban kétségtelenül bizonyítja uralkodásának története, hogy a régi hagyományoknak megfelelően a természetes határok elérésére törekedett. Tagadja ugyan ezt Olivier és császárjának nemzetiségi politikáját önzetlennek mondja, míg ellenben Bismarck szerint III. Napoleon politikája borralalók szerzésére irányult. A tények az utóbbi véleményt igazolják.

Piemonttal együtt Ausztria ellen folytatott háborúnak az ára Savója és Nizza — a délkeleti természetes határok voltak és

porosz politika támogatásáit III. Napoleon Belgiumot és a Rajnai határt, szóval a természetes határoknak egy másik részletét akarta kikötni. Savója és Nizza annexiójáról beszélve Olivier ugyanezt mondja: «A természet által kijelölt és a piemonti hatalomnak olasz területen való terjeszkedése ellen szolgáló biztosíték megszerzése a császár szemében nem volt hódítás».³ ugyanezt mondhatta volna azonban Olivier akkor is, ha Benedetti által Bismarcknak ajánlott szerződés létrejött volna és Franciaország bekebelezte volna Belgiumot és a Rajna balpartját, elérte volna, szóval a Rajnai határt hiszen ez is csak a természet által kijelölt biztosíték lett volna a porosz hatalomnak német területen való terjeszkedése ellen.

A nemzetek tehát III. Napoleon gyakorlati, politikája szerint rendelkezhetnek' szabadon sorsuk felett, de csak oly terület határain belül, mely területtől Franciaországot természetes határai választják eb De talán még ezen fogalmazás szerint is több jogosultságot biztosít az elv, mint amennyit tényleg a nemzeteknek III. Napoleon engedélyezni kész veit. Hiszen Piemonttal szemben a segítségért kikötötte, hogy Olaszország nem lehet egységes állam, hanem csak államok szövetsége a pápa címzetes, Piémont tényleges elnöke és vezérlete alatt. Olaszország népe helyett, ő akarta az olasz állam jövődő alkotmányát meghatározni és pedig olyként, hogy a francia befolyás olasz ügyekben, biztosítva legyen. Kétségtelenül ily befolyás gyakorlására egységes állam nem alkalmas, államok szövetsége ellenben idegen befolyás érvényesítését elősegíti. Az egységes államban ugyanis csak egy központi hatalom van, mely szuverenitásának korlátlanágát külállamok ellen féltékenyen őrzi, államok szövetsége esetében ellenben, ha van centrális hatalom úgy annak hatásköre korlátolt és szűk körre terjed, az egyes államok pedig külön szuverenitásukat a centralis hatalom ellen, amennyiben ilyen hatalom van, illetve a szövetség legerősebb tagja ellen, sa ját erejükkel és külföldi segítséggel törekszenek megóvni. Ezen állítások helyességét a német Bund története kellőleg igazolja. Napoleon ellenezte az egységes állam létesülését és olasz államok szövetségét kívánta megvalósítani, mert az ily szövetségre Franciaország befolyása nagy lett volna, támaszkodhatott volna ugyanis az egyes kis uralkodókra, kik a centrális hatalomtól vagy Piemonttól szuverenitásukat féltették volna. III. Napóleonnak tehát a nemzetek önálló

sítására és ezt legerősebben az a tény bizonyítja, hogy előbb megállapodott Cavourral Savoja és Nizza annexiója tárgyában, utóbb az olasz területekről visszatérő francia hadsereggel occupálta az annektálandó területeket, majd Savójában és Nizzában elrendelt népszavazással kimondatta a Franciországgal való egyesítést. A népszavazás csak forma volt, mely a már elhatározott annexiót, az elvben fel nem adott önrendelkezési joggal összhangba hozni hivatva volt.

Hangosan így beszél III. Napoleon: «Franciaország nem terveli területének megnagyobbítását! A hódítások ideje megszűnt és nem fog többé visszatérni, mert nemzet többé határai kiterjesztésével nem, hanem csak nagy eszmék megvalósításával szerzhet becsülést és hatalmat».⁴ «Franciaország szövetségesei — mondja más alkalommal — azok, kik az emberiség sorsának javítását kívánják és ha ez az ország kardot ránt, úgy nem uralkodni, hanem felszabadítani a célja.»⁵ A franciák és angolok — mindig szép mondásokat gyártanak akkor, ha hódítani akarnak. Nagy Frigyesnek ez a mondása igazolódik be, ha Napóleon állításával szembeállítjuk tetteit és terveit, melyek hódításokra és hatalomszerzésre irányultak.⁶ A forradalom ideológiájával a nagy francia uralkodók és politikusok hódítási tervei kapcsolódtak újból egybe.

De vajjon miért nem valósult meg a nagy elv, miért nem teljesültek a remények, melyet az emberiség «utolsó háborújában» — mint a sereg útrairadásakor mondták — a győzelemhez fűztek? és vajjon miért jutott ugyanily sorsra az elv III. Napoleon idejében? Az elv volt-e hibás, melyet megvalósítani akart? az emberek voltak-e gyarlók, kik a győzelem után nem az elvnek, hanem a múlt emlékeinek megfelelően cselekedtek?

Képzelnék el, hogy nemzetközi jogi törvény lett volna az elvből, mely a nemzetek önrendelkezési jogát hirdeti. Ennek az új törvénynek tartalma körülbelül következőképpen hangzott volna: Minden állam területéhez más területet csak úgy kapcsolhat, ha úgy az annektáló állam, mint az annektálni kívánt terület lakossága ezen változáshoz akaratának szabad nyilvánításával hozzájárul. Minden nemzet tartozék bármelyik államhoz is, jogosítva van elhatározni, hogy az államtól, melyhez tartozik, elszakad és önálló államot alkot. Ennek a törvénynek rövid tartalma tehát, hogy úgy az új államok alakulásának, mint meglévő államok területe gyarapodásának az alakulásban, vagy a gyarapodásban érdekeltek szabad megegyezésén kell alapulnia. A tör-

vény tartalmából kétségtelen, hogy az nem más, mint Rousseau *contrat social* elméletének kodifikálása.

Mi sem bizonyítja jobban a közeli kapcsolatot az állam keletkezését egyezményre alapító elmélet és a nemzetek önrendelkezési jogát hirdető elv között, mint az a tény, hogy már Rousseau előzői, már azok is, kik Rousseau előtt az állam létalapját szerződésben látták, követelték, hogy területi változások csak a lakosság beleegyezésével legyenek keresztülvihetők.

Így azoknál a nagyszámú középkori jogi íróknál, kik a nép szuverenitását hirdették és a nép szuverenitásának bizonyítékát abban a nyíltan vagy hallgatólagosan kötött szerződésben látták, mellyel a nép saját céljaira államot alkotott, olvashatjuk, hogy az uralkodó területét más úr vagy az egyház hatalmába csak «*consensu expresso vei tacito totius universitatis mortalium*» bocsát-hatja.⁷

A francia köztársaság politikusai szigorúan ragaszkodtak a *contrat social* elméletéhez elvi nyilatkozataikban és a gyakorlati kérdéseket Rousseau elméletének alkalmazásával, az elmélet logikai következményei szigorú levonásával igyekeztek megoldani. Rousseau nyomán az állam területének minden módosítását, úgy új terület anektálását, mint régen birtokolt területnek az államtól való elszakadását, a polgárok társadalmi szerződése módosításának tekintették és mindezekhez a *transactiókhoz* megkövetelték az érdekeltek beleegyezését. Érdekelteknek pedig, szerződés módosításáról lévén szó, mindazokat tekintették, akik az eredeti szerződést kötő felek jogutódai. Szigorúan az elmélethez ragaszkodva, nemcsak a terület növekedése esetében követelték meg az anektáló állam és az anektálandó terület lakosságának hozzájárulását, hanem követelték az állam egész lakosságának hozzájárulását oly esetekben is, midőn egy terület az államtól elszakadni kívánt. Nemcsak a társasági szerződés megkötésének (új állam alakulása) vagy új társtag felvételének (*annexic*), hanem a társaság feloszlása (terület elszakadása) érvényességének előfeltétele az összes társtagok beleegyezése. Franciaország politikusai az ország részekre osztását meggátolandó, szigorúan ragaszkodtak az elmélet ezen következményéhez, természetesen a külfölddel szemben, melytől területeket anektálni kívántak, kivételes eljárásra Hamar találtak indokot, mondván, hogy ezek a külföldi államok hatalmi tény, nem pedig társadalmi egyezmény folytán létesültek, egyes területek elszakadása ezekből az államokból tehát nem a szerződés mó-

dosítása, hanem területek felszabadulása a zsarnok uralma alól. De valóban felesleges érveket keresni a szerződéses elmélet és az önrendelkezés-elv közötti összefüggés bizonyítására, az összefüggés olyannyira világos és kétségtelen.

Az elmélet azt mondja az állam társadalmi szerződés segítségével létesült, szükségszerűleg következtetik a jogászok, hogy a szerződés módosítása a társak beleegyezése nélkül érvénytelen. Ellenpróbaként bizonyítja az elmélet és szabály közötti kapcsolatot az a tény, hogy az állam keletkezését nem egyezményre, hanem más okokra visszavezető politikai avagy társadalomtudományi elméletek, az állam területi változásainak más szabályait eredményezték.

A középkor nagy uralkodó gondolata, «*omnis multitudo derivatur ab uno et ad unum reducitur.*»⁸ Ezen ú. n. principium vagy argumentum unitatis, eredményezte a törekvést az ecclesia universalis, a respublica generis humana létesítésére, melynek egységes törvénye és egy kormánya (*unicus principatus*) van. Az állam eredetét ez a felfogás isteni parancsban látja; az állam láthatatlan feje az Isten, ki egységként teremtette meg a világot és az embereknek, kik Isten kegyelméből uralkodnak, feladatuk az isteni parancsnak megfelelően szervezni a világot, azaz megvalósítani a földön Isten országát — az egységes nagy államot. A pápának vagy császárnak minden háborúját és minden hódítását az argumentum unitatis igazolta.

Régi keletű tanítás az is, mely az állam keletkezését, erőszakkal megvalósított győzelemre vezeti vissza és a legyőzöttek engedelmességét, kényszer és félelem következményének mondja. Újabban Franz Oppenheim «*Der Staat*» című munkájában élesen formulázta ezt az elméletet. Oppenheim szerint az embernek szükségletei kielégítésére mindenféle áru, szóval sokféle munka eredményére van szüksége. Az árú megszerzésének módja a csere, munka eredményének, munkaeredmény ellen, értéknek érték ellen való elcserélése. A megélhetéshez az embernek szüksége van tehát sokféle munka eredményére, melyet vagy a maga munkájával állít elő, és mások munkája eredménye ellenében elcserél, vagy erőszakkal, rablással másoktól elidegenít. A munka és a munka elcserélése mondja Oppenheim, «*ist das ökonomische*», a rablás «*die unentgeltliche Aneignung fremder Arbeit, das politische Mittel der Bedürfnisbefriedigung.*»⁹ Oppenheim ezen megfontolás alapján elérkezik az

állam eredetének következő megállapításához: «Volkstum und Staat, Recht und Wirtschaft mit allen Entwaldungen und Verzweigungen, die sie schon getrieben haben und noch treiben werden, entstanden gemeinsam in jenem Moment unvergleichlicher weltgeschichtlicher Bedeutung in dem zuerst der Sieger den Besiegten schonte um ihn dauernd zu bewirtschaften.»¹⁰ Az állam rablásból, győzelemből keletkezett és a legyőzötteknek elnyomásával, a hatalom tartja fenn az államot. Szuronyok győzelme alapította meg a múltban, szuronyok hatalma tartja fenn a jelenben az államot. Csak a jövőben, ha majd minden ember szükségletének kielégítéséről saját munkájával fog gondoskodni, alakulhat ki a «Freibürgerstaat, die friedliche Einheit der Menschheit»), vagyis oly állam, melyet nem a hatalom, hanem a polgárok megegyezése tart össze.

Oppenheim és mindazok szerint, kik az állami élet tartalmát, tömegnek vagy osztálynak, tömegek vagy osztályok feletti uralmában látják, az állam, területének minden módosításának oka csak erőszak, csak győzelem lehet és azok lesznek okai a jövőben is mindaddig, míg a farkasokból nem lesznek bárányok . . .

Mindegyik, az állam keletkezéséről szóló teóriának meg van tehát a maga külön indokolása, mellyel az állami terület módosítását igazolja vagy magyarázza. Mi sem természetesebb ennél, minthogy a területi módosításról szóló tan függvénye az állam keletkezéséről szóló elméletnek, mert minden területi növekedés vagy csökkenés nem más, mint a régi államnak vagy államoknak új állammá, vagy államokká való átalakulása. Miután pedig az annexiót és desannexiót igazoló vagy indokoló magyarázatok jogszabályokként is megfogalmazhatók, úgy állítható, hogy minden az állam keletkezéséről és módosításáról szóló elméletnek megvan a maga külön nemzetközi jogszabálya. Így:

Rousseau elmélete szerint csak oly területi növekedés vagy csökkenés érvényes, mely az érdekelt lakosságok hozzájárulásán alapul.

A középkor vallásos felfogása szerint csak azok a hódítások érvényesek, melyek az egységes keresztény állam kialakulásához vezetnek.

Az újkor legitimista felfogása szerint, mely az államot, az uralkodónak Istentől engedélyezett patrimoniumának tekinti, minden területváltozáshoz a legitim uralkodó beleegyezése szükséges.¹¹

Oppenheim elmélete szerint pedig a győzelem kellő jog-

cím a hódított terület bekebelezésére, illetve a felszabadított területnek önálló államként való megalakulására.

Mindezek a jogszabályok közül csak az lehet helyes, mely az állam keletkezésének helyes teoriáján épül fel.

Minden törvény a jövőendő cselekvés mikéntjét határozza meg és minden törvénynek célja, hogy a megkövetelt cselekvésekkel egy bizonyos a törvényhozó képzetében élő helyzet megvalósuljon. Eredménnyel a törvény természetesen csak akkor jár, ha azok. akikhez a parancs intézve van. azok. akiknek a parancs szerint cselekedniük kell, vagy önként, vagy kényszer hatása alatt úgy cselekszenek, mint cselekedniük kell és ha ezek a cselekvések tényleg alkalmasak a törvényhozó által képzelt helyzet megvalósítására.

Valamely rabszolgatartó megparancsolja a rabszolgáinak, hogy mindegyik rabszolga naponta egy bizonyos meghatározott munkát végezzen. Felügyelőket állít, kiknek hivatásuk jutalmazni azt ki többet, büntetni azt, ki hevesebbet végez a meghatározott pensumnál. Az úr parancsa törvény, törvény, mely bizonyos cselekvést a rabszolga kötelességévé tesz. Törvény, melynek megvalósulását a felügyelők és főfelügyelők kara jutalommal vagy büntetéssel kikényszeríteni van hivatva. A parancsadó célja ezzel a törvénnyel, hogy bizonyos munkának bizonyos meghatározott idő alatt való elvégzését biztosítsa. Ezen törvény megvalósításának számos feltétele van. Szükséges elsősorban, hogy ahhoz a munkához, melyet egy rabszolga egy nap alatt végezni köteles, ne legyen több erő szükséges, mint amennyit egy átlag rabszolga egy nap alatt termelni és leadni képes. Szükséges továbbá, hogy a munkásoknak az a meggyőződésük legyen, hogy ily munka végzése az ő szempontjukból célszerűbb, okosabb, mint azoknak a büntetéseknek tűrése, mely a munka el nem végzésének következménye volna. Kétségtelen, hogy ha a felügyelők kevesen vannak és munkájukat ellátni képtelenek vagy lusták és az ellenőrzéssel mit sem törődnek, avagy, ha a felügyelők méltánytalanok tartják az úr parancsát és meggyőződésük elnézésben nyilvánul, a rabszolgák kevesebbet fognak dolgozni. De még ha minden rabszolga elvégzi is azt a munkát, melyet elvégezni kötelessége, még akkor is kérdéses, vajjon a rabszolgatartó eléri-e kitűzött célját, vagyis kérdéses, vajjon az a bizonyos össz munka a meghatározott idő alatt elkészült-e? A cél elérése ugyanis nemcsak a törvény megvalósításától, hanem számos más körülménytől is függ. Így pl. az adott esetben attól, hogy

helyesen lett-e az összmunka meghatározva és a rabszolgák között napi adagokra felosztva, szóval helyes eszköz volt-e a törvény a kitűzött cél elérésére, továbbá attól, hogy más a törvénytől független körülmények, mint teszem áradás, földrengés, a rabszolgák betegsége stb. az eredmény beálltát meg ne akadályozzák.

A törvény maga szavakból áll, szavakból, melyeknek célja az emberekből cselekvést kiváltani. Az emberi cselekvést inger indítja meg, mely az idegrendszer segélyével az izgalmat az agyig továbbítja, hol azután az inger hatása alatt a tapasztalatok és emlékek befolyása mellett érlelődik meg az elhatározás, melyet azután az idegszálak segélyével értesített izmok foganatosítanak. A törvény célja, hogy az egyes emberre egyrészt ingerként hasson, ingerként, mely bizonyos cselekvéseket kivált, másrészt «tapasztalat, emlék»-ként hasson, mely más ingerek által kiváltott cselekvések irányát meghatározza.

Annak a parancsnak, melyet az utcán olvasunk, hogy «balra hajts», egyes szavai ingerként hatnak, melyet a kocsis szeme felfog és szerepe ennek az ingernek, hogy a kocsisból oly mozgásokat váltson ki, melynek eredményeként lovai baloldalt menjenek. Ez a parancs «balra hajts», a kocsis agyában emlékké válik, melynek hivatása minden oly ingernek érvényesülését, mely a jobbra hajtást eredményezné, meggátolni. Mindezek az ingerként és emlékként ható törvények az agyban társulnak más emlékekkel és tapasztalásokkal, melyek a nem engedelmeskedés következményeiről, az ellenőrzés éberségéről, a nem engedelmeskedés felfedezésének lehetőségéről stb. szólnak, melyek tartalmuk szerint az inger, illetve az emlék erejét növelik, vagy csökkentik. A törvény parancsoló szava, mint egy elem már létező vegyülekhez járul és ebből az egyesülésből előálló reactio egyaránt függ az új elemtől és a már létező vegyülektől.

A törvény parancsolatának teljesülése, cselekvés, avagy viselkedés, szóval mindig valamelyes erő kifejtés, mely nem légüres térben, hanem mozgásokkal telített világban játszódván le, szemben találja magát más mozgásokkal, melyek az erőfejtés eredményét és következményeit befolyásolják. A példabeli kocsis balra hajt ugyan és mondjuk minden kocsis ugyanúgy engedelmeskedik a neki szóló parancsnak, de ez egymagában a rendet az utcán biztosítani nem fogja, hanem szükséges, hogy a nem kocsisok, a gyalogjárók stb. szintén bizonyos «balra hajts» parancsnak megfelelően viselkedjenek stb. A gyalogjárók chaotikus mozgása ugyanis tönkretetheti a kocsi-

sok rendjét. A törvény által kiváltott cselekvés ismét csak egy tényezőt jelent; mely a már létező tényezők tömegéhez járul és a resultans, mely az új és régi tényezők együttműködéséből alakul ki. függvénye lesz egyaránt az új és régi tényezőknek.

A törvényhozónak számolni kell tehát mindig azzal, hogy parancsai emberekhez szólnak, emberekhez, kiknek viselkedését természeti törvények szabályozzák, emberekhez, kik a reájuk ható ingerekre tapasztalataiknak és emlékeiknek megfelelően válaszolnak és számolnia kell azzal, hogy a parancsoknak megfelelően végrehajtott cselekvések eredményét, más a cselekvés végrehajtásának időpontjában létező mozgások, cselekvések és a setekvés által kiváltott aktiók és reakciók is befolyásolják.

Kettős bírálat alá vehető tehát minden törvény; vizsgálható, vajjon azok, akikhez a parancs intézve van, követni fogják-e a parancsol (inként, illetve képes-e a törvényhozó a parancs követését kényszer segítségével biztosítani és vizsgálható, hogy a paraiú-s megvalósulását jelentő erő kifejtés következménye lesz-e, tekintetbe véve a vele egvidőben létező aktiókat. és az általa kiváltott reakciókat, a törvény céljának megvalósulása.

A jogtudomány, a törvény bírálat eme két nagy kérdésével alig foglalkozik, inért a törvényhozó szuverenitásáról az emberi akarat eme legmagasabb potenciájáról szóló tanítást komolyan veszi és hiszi hogy a törvényhozó hatalmának korlátai nincsenek, pedig a múlt megszokásai, a jelen cselekvései, mindmeggannyi korlátjai a szuverenitásnak, korlátok, melyeken már számos parancs hajótörést szenvedett.¹² De kell-e erősebb példa az állítás igazolására, mint éppen az a rendelet-tömeg, melyet a világháború szült! Hány rendelet nem valósult meg, mert azok kikhez a parancs szólt, nem engedelmeskedtek és engedelmeskedésük kikényszeríthető nem volt. Hány rendelet valósult meg és még sem állott be az az eredmény, melyet a rendelkezők a rendelethez fűztek? Csak egy példát kiragadva a példák tömegéből — a maximális árak! — Sok büntetés, nagyszámú ellenőrök stb. ellenére, mily kis mértékben valósult meg az a rendelet, mely ellen azok, akiknek árújuk volt és azok, akik szükségletüket mindenkép és bárminő áron kielégíteni kívánták, összeesküdtek. A pénzszerzés ösztöne az eladónál, a pénz bősége és a jó élet iránti vágy a bevőnél, erősebbjiek bizonyultak a törvényhozó parancsánál. A hatóságok pedig annak ellenére, hogy a rendelet jogot ad nekik a maximális áron felül fizetett összegek visszaítélésére és a vétkezők súlyos meg-

büntetésére, az eladók és vevők összeesküvésével szemben tehetetlenek voltak. Tehetetlenek, mert a vétészeknek csak legkisebb részéről szereztek tudomást és mert ők is vagy vevők, vagy eladók és így gyakorta részesei voltak annak a nagy összeesküvésnek mely a rendelet reactiójaként beállott. Ismételhették azt, amit már mondtunk: a parancs «csak egy új elem, mely már a létező vegyülekhez lép, a reactió pedig, mely az egyesülés folytán előáll egyaránt függvénye az új elemnek és a régi elemeknek.

A parancsnak írott vagy mondott szavai melyek bíróságokhoz vagy hatóságokhoz szólnak és köteleességüké teszik a törvények végrehajtását, ingerek, melyek bizonyos cselekvést kiváltani vannak hivatva. Ingerek, melyek egy emberre vagy emberekre hatnak, kiknek tapasztalataik és meggyőződések, szóval emlékeik vannak és kiknek cselekvését emlékeik befolyásolják. A parancsnak összeütközése a régi emlékekkel, teremti meg azokat a csodálatos compromissumokat, melyek az emlékeknek megfelelő cselekvések indokolásaként a törvénynek eredeti értelmükből kiforgatott szavait hasznosítják.

Így láttuk pl., hogy az örökbékét biztosítandó, a francia forradalom politikusai a népek önrendelkezési jogát statuálták. Az 1792. november és 1793-iki decretumok végrehajtási utasítások a francia alkotmánynak, a népnek szabad rendelkezést biztosító intézkedéseikhez. Ezek a végrehajtási utasítások a tábornokoknak és a nemzetgyűlés megbízottainak meghagyták, hogy a meghódított területek lakosságát ösgyűlésekre hívják egybe, ezen ösgyűlésnek szabad akaratelhatározását biztosítsák és végül az ösgyűlés határozatát a nemzetgyűlésnek jelentésék. A gyűlés egybehívása magában még egyszerű dolog, melynek végrehajtásához dobok vagy újságok és parancsokat teljesítő tisztviselők kellene, de láttuk, hogy a nemzetgyűlés által az ösgyűlés egybehívására vonatkozó parancsnak szavait a hivatalnokok követték ugyan, de értelmét megszegték. Összehívtak ösgyűlést, de olyként eszközölték az összehívást, hogy a polgárok nagy része az ösgyűlés egybehívásáról mit sem tudott és szükségszerűleg nem volt képes azon megjelenni. Az ösgyűlések közönsége azokból állott, kiknek ezen gyűléseken való megjelenését az egybehívók kívánták; olyan volt szóval, mint amilyen napjainkban Amerikában a jelölő gyűlések (primary) közönsége.¹³ A másik parancsal mely a szabad akarat és elhatározás biztosítására vonatkozik azzal a parancscsal, mely azoknak, akiknek hatalmuk van, meg

hagyják, hogy tartózkodjanak hatalmuknak illetéktelen befolyásolásra való felhasználásától és mely parancs ily ként oly viselkedést követelt, melynek előfeltétele bizonyos meghatározott, talán nem is emberi, hanem angyali természet, szintén kiegészítettek. A parancsot tényleg nem követték és megnyugtatták lelkiismeretüket azzal, hogy hatalmukat nem tiltott módon a nép illetéktelen befolyásolására, nem a nép kárára, hanem a nép vezetéseire, felvilágosítására, szóval a nép javára használják fel.

A francia nemzetgyűlés törvényei nem valósultak meg, mert a hivatalnokok, kiknek a befolyásolástól tartózkodniuk, kiknek hatalmukkal élniök néni szabadott volna, a nemzetgyűlésnek nem engedelmességek, nem engedelmességekük eredménye pedig a nemzetgyűlést alkotó embereknek, vagy legalább is ezek nagy részének annyira tetszett, hogy nem is gondoltak arra, hogy hatalmukkal a törvényben megszabott viselkedést kikényszerítsék. De még feltéve, hogy a nemzetgyűlés a parancsok kikényszerítését tényleg akarta volna, úgy nyilván Franciaországban, ahol minden egy a természetes határok elérésének gondolatával volt eltöltve, nem talált volna embereket kik engedelmességek volna parancsainak.

De még lia a cselekvések összes előfeltételei meg lettek volna és mindazok a cselekvések megtörténtek volna, melyeket a törvényhozó előírt, úgy még mindig kérdéses, vajjon beállt volna-e az az eredmény, melyet a törvényhozó törvénye teljesülésétől remélt? Feltéve tehát, hogy Franciaország kezdeményezésére minden nemzet önállóan meghatározta volna azokat a határokat, melyeken belül és azt az államformát, melyben élni akar, úgy még mindig kérdéses, hogy az államok ilyen rendje örök békét jelentett volna-e? Kérdéses, mert hiszen lehetséges, hogy azok a területek, melyeket az egyes nemzetek maguknak kívántak volna, collidáltak volna egymással; kérdéses, mert hiszen lehetséges, hogy egyes nemzetek szomszédaikkal gazdasági ellentétbe kerültek volna és mindezeket az összeütközéseket csak erőszakkal tudták volna eldönteni. Így történt ez a francia forradalom idejében, de így játszódna-e le az események napjainkban, a nemzetiségi öntudat teljes megérésének napjaiban?

A nemzetek önrendelkezési jogáról szóló tanítása a contrat social elméletének következménye. Ez az elmélet ismét a múlt államok alakulásának történetéből szerzett tapasztalatokon épül fel. Ha Rousseau elmélete igaz, ha igaz az, hogy társadalmi egyez-

menyek létesítettek a múltban államokat, úgy a nemzetek önrendelkezési joga a jövőben is megvalósítható. A múlt igazolná ebben az esetben, hogy azok az ingerek, tapasztalatok és emlékek, melyek a tömegben élnek, a tömeghez intézett új parancs megvalósításának útját nem állják. Csak hatalom, csak erőszak teremthet és módosíthat államokat, mondja ezzel szemben egy másik elmélet, mely bizonyítékként szintén a múlt eseményeire hivatkozik. Ha ez az elmélet helyes, úgy a nemzetek önrendelkezési jogát statuáló törvény megvalósíthatatlan.

Ha ugyanis ez az elmélet helyes, úgy az állam oly emberek-ből áll, kik az államot fentartani és olyanokból, kik az államot jelen formájában fentartani nem kívánják, az ellentétes akaratok közül az érvényesül, mely akaratának kellő megvalósítására a szükséges hatalommal rendelkezik. Vagy azáltal rendelkezik hatalommal, hogy a parancsait követő hadsereg kellő erőt képvisel, vagy azáltal, hogy más idegen állam ezen, a régi államot fenntartani vagy lerombolni akaró csoport parancsának teljesítését hadseregének kötelességévé teszi. A nemzet önrendelkezési joga tehát csak akkor valósulhat meg ezen elmélet szerint, ha a nemzetnek kellő hatalma van, vagy más államok kellő hatalmat bocsájtanak rendelkezésére a célból, hogy az önrendelkezés eredményét kikényszerítsék. Továbbá, ha igaz, hogy az államot hatalom, erőszak tartja fenn, úgy a nemzet önrendelkezése sem más, mint az uralkodó hatalmasabb tömeg által, kevésbé hatalmas tömegekre reánkényszerített elhatározás és valóban a saját vagy kölcsönként hatalommal nem a nemzet önrendelkezése, hanem az uralkodó osztály vagy tömeg kívánsága valósul meg. Ily hatalommal megvalósított önrendelkezés pedig a békét nem biztosíthatná, mert hatalmi eltolódások, a külső állam elgyengülése, mely az uralkodó osztálynak saját erejét kölcsön adta, a belföldi állam lakosságának más rétegével szimpatizáló más állam megerősödése, a más érdekű osztálynak hatalomra kerülése, illetve bármelyik ezen okok közül külön-külön, a nemzet újabb; önrendelkezését eredményezné, újabb önrendelkezését, mely ismét csak erőszakkal volna megvalósítható.

Az állam keletkezésének és átalakulásának vannak bizonyos feltételei, mely feltételek mikéntjét az emberek és tömegek, szóval a cselekvők természete határozza meg. ha tehát törvényt kívánunk alkotni és pedig oly törvényt, mely az embereknek és tömegeknek cselekvését az állam alakításakor és módosításakor

tényleg irányítsa, egy elemmel meghatározott reakciót akarunk kiváltani létező vegyületekből, úgy eredményt csak akkor fogunk elérni, ha oly cselekvést írunk elő, mely az emberek és tömegek természetével összhangban áll. Hiába mondjuk a tömegnek, egyeztetek meg, ha hatalom tartja őket össze, a hatalom a szó előtt meghajolni nem fog és viszont hiába igyekezünk a hatalom parancsát megvalósítani, ha a tömeget megállapodás egyesíti, megállapodás, mely a hatalom parancsával ellentétes, mindkét esetben akaratunk végrehajtóinak és az engedelmeskedni hivatottaknak ellentétes akaratán hajótörést fog szenvedni. A kérdés tehát, melyet a nemzetek önrendelkezési jogáról szóló tanítással szemben felvettünk így szól: helyes-e az az állam keletkezéséről szóló szerződéses elmélet, melyen ez a tanítás alapul?

Két elmélet áll egymással szemben, mely az állam keletkezése és módosításának okait magyarázni igyekszik. Az egyik meg egyezésben, a másik hatalomban, erőszakban látja az állami uralmat létesítő és fen tartó okot. Kétségtelenül kissé naivan hat Rousseau elmélete, ha az elmélet lényegét az emberek ösgyűlésén létrejött, az államot létesítő és fentartó szerződésben látjuk azokon az ösgyűléseken, melyekről a történelmi kutatás megállapította hogy soha sem lettek megtartva. De vájjon nem ugyanígy állunk-e a másik elmélettel szemben, mély az államot abban a percben mondja keletkezettnek.; midőn a győző legyőzöttet kíméli, a célból, hogy kihasználja? Vájjon történelmi kutatásaink tudnak-e valamelyes pozitív adatot szolgáltatni ennek a nagy pillanatnak lefolyásáról? De még ha volnának feljegyzéseink erről a nagy átalakulásról, magyarázatot adna-e a győzelem az állam keletkezéséről? Nem igen hiszem, mert úgy látom, hogy jogosult volna a kérdés, hogy ha győzelem létesíti az államot, miként keletkezett az a csoport, amely győzött?

Ez a győző csoport szintén szervezett tömeg, állam volt és jobb szervezettsége segítette győzelemhez a szervezetlenebbek felett. Vagy talán ennek a győző csoportnak az összeállítását szintén győzelem magyarázza, melyet a csoport egyik része a csoport másik részén aratott, győzelem, mely szintén kímélettel párosult ... és ismét így tovább a győző csoport összeállítását ismét csak győzelemmel akarjuk-e magyarázni, míg el nem érkezőnk végül az egységhez, az egy emberhez, ki a szomszédját legyőzte és megkímélte és ezen egy ember győzelmében akarjuk-e az állam keletkezésének végső okát látni?

De vájjon a kímélettel párosult győzelem, induljunk eJ akár egy ember első győzelméből, akár a vérségi kapocs összetartotta faj vagy család győzelméből, magyarázatát adhatja valaha annak, hogy a győzők és legyőzöttek néha együtt maradnak és semmi erőszaknak őket szétválasztaniok nem sikerült, máskor pedig a szétválasztásukon dolgozó erőt segítik, támogatják? Gondoljunk Franciaország vagy Spanyolország történetére. Szóval azokra az államokra, melyek annyira consistensek. hogy minden idegen hatalom területükre való benyomulása csak nagyobb, erősebb ellentállást váltott ki belőlük, mely azután területük felszabadításához vezetett. Ellentétként állítsuk ezzel a képpel szembe azoknak a népeknek viselkedését, kik külső támadásra belső kormányuk ellen intézett támadással válaszolnak, mint Törökország uralma idejében a bolgárok, szerbek, románok és görögök. Ezt a consistentiát, ezt a ragaszkodását polgárnak polgártársához és kormányához, illetve a consistentia eme hiányát, a taszítást polgár és polgár, a taszítást polgár és kormány között, csak nem lehet egyedül a győzelemmel magyarázni, melyet az egyik törzs a másik törzs felett aratott! Nem lehet, mert hiszen ugyanolyan győzelem, mint amilyen Spanyolország, vagy Franciaország kialakulását megelőzte, előzte' meg nyilván Törökország, vagy akár Napoleon államainak megalakulását, mégis az egyik esetben consistens állam keletkezett, a másik esetben ellenben nem. Nem lehet az állam keletkezését egy megállapodásra visszavezetni, melyet az őspolgárok létesítettek, ez igaz. de kétségtelenül igaz az is, hogy az állam keletkezésének és megszilárdulásának az oka nem egyedül a győzelem, melyet egyik faj a másikon arat.

Oppenheimnek ez a győzelmi theoriája valóban nem egyéb, mint Darwin ismeretes elméletének az állam keletkezésének területére való átültetése. Darwin óta az egész földtekét nagy csatatérnek szokás tekinteni, csatatérnek, hol faj, faj ellen, emberek, állatok, növények, gondolatok egyaránt egymás ellen, szóval minden ami létezik, minden ellen, ami létezik, állandó küzdelmet folytat, küzdelmet, melyből az erősebb, a jobban alkalmazkodott, kerül ki győztesként. Újabb kutatások eredménye, hogy sokan kételkednek már abban, vájjon helyes-e az az elmélet, mely minden keletkezés és minden átalakulás okát küzdelemben és a küzdelem okozta természetes kiválasztásban látja.¹⁴

Újabb kutatások kétségtelenül igazolják, hogy Darwin egy

okot nevezett meg ott, hol a történéseknek számos oka és feltétele van. Mint ismeretes Darwin elmélete azon eljárásból indult ki, melyet állat- és növénytenyésztők újabb fajkitermelésénél követnek. Darwin ugyanis állítja, hogy kertész, ki hosszas kutatások után két különlegesen vörös virágot párosít és azután egy igen sötét vörös virágot termel, a tenyésztő, ki különlegesen finom gyapjúval bíró juhok párosításával egy újabb finomabb gyapjúval rendelkező fajt produkál, céltudatos kiválasztással teremt új fajt. Majd nagyszámú megfigyelésnek összefoglalásaként Darwin megállapítja, hogy a természet nagy tenyészetében, a termelő céltudatoságát a véletlen pótolja, a véletlen, mely egyes lények szervezetét alkalmasabbá, célszerűbbé alakítja, a termelőnek munkáját pedig, mellyel az új fajt fenntartja a küzdelem helyettesíti, melyben az alkalmasabbak az alkalmatlanabbakat legyőzik.

Darwin teoriájának újabb kritikája elsősorban annak igazolására szorítkozik, hogy a termelő vagy tenyésztő újabb fajt produkálni nem tud és minden újabb faj tenyésztésének előfeltétele, hogy ilyen faj már létezzék. Annak, hogy sötét vörös rózsák magvait, meg finomabb gyapjazatú juhokat elő lehessen állítani, előfeltétele, hogy ily rózsák és juhok már létezzenek: ily rózsák és juhok keletkezésének pedig bizonyos kiválasztott egyedek párosításán kívül, még számos előfeltétele van.

Így a különleges viszonyok, melyek között egy növény vagy állat élt. okozhatják valamely egyéni sajátosságát; mely egyéni sajátosság bizonyos feltételek fennforgása mellett utódaira átöröklődik, más esetekben, hol ezek a feltételek fenn nem forognak a sajátosság az utódoknál fel nem lelhető. Finomabb hajzat, élénkebb szín stb. a climának, táplálás bőségének vagy hiányának lehet következménye, az öröklődés pedig ismét más okok behatásának az eredménye. Hiába párosítana tehát a példabeli termelő két juhot, mert ha a finom gyapjú a clima következménye — akkor a meg nem felelő climánál felnövekedő utódoknak nem lesz meg a kívánt minőségű gyapjazatuk és hiába párosítaná a mondott juhokat. Ha a gyapjú minőségének oka az ontogenesis alatt ható okokban rejlik és az utódokra nem vagy csak kivételes esetekben öröklődik, a kívánt eredményt elérni nem fogja. A természetben minden törvényszerűen folyik le és a termelő akarata csak úgy képes új fajt létre hozni, ha a faj keletkezésük megvoltak mindazok az előfeltételek, melyekhez a természet törvényei, mint következményt, az új faj keletkezését fűzik.

Nem a termelő akarata, hanem helyesebben kifejezve a természeti törvények megkívánta összes feltételek és a termelő akarata az mely az új fajt létesítette

Újabb kutatások, melyeket Hertwig «Das Werden der Organismen» című munkájában összefoglalt, bizonyítják, hogy a szervezetek átalakulásának oka — mint ő mondj?) directe «Bewirkung»-han feltételek módosulásának a szervezetre gyakorolt hatásában rejlik. Nem véletlen, hanem törvényszerűség folytán alakulnak ki a fajtaságok, az új fajtaságok fennmaradásánál pedig a küzdelemnek a struggle⁸ for life-riek sokkal kisebb szerepe van, mint azt Darwin hitte. A struggle for life-ben sem mindig az alkalmasabb szervezet kerül ki győztesként, hanem gyakorta a jobban elhelyezkedett, de gyengébb és kevésbé alkalmas szervezet. Szellemes példa szerint vasúti szerencsétlenségnél a jobb elhelyezkedés nagyobb előnyt biztosít, mint az erősebb csontozat.¹ Darwin erősen formulázott problémáira egy egységes magyarázatot adott és küzdelem mellett egyéb körülményeknek, mint alkalmazkodásnak, szerveknek használat folytán való erősödésének, nem használat következtében beálló elkorcsosodásának csak másodlagos jelentőséget tulajdonított. A nyomán elindult kutatások ott, ahol ő csak egy okot látott, számos feltétel fennforgását állapították meg. Számos feltételét, melyek egyaránt szükségesek avégből, hogy a változás jelensége beálljon, számos feltételét melyeket hatásúit szerint értékelni nem lehet, mert a törvényszerű eredmény beállításához valamennyi együttes fennforgása szükséges

Darwin a fejlődésnek törvényét adja, az ő törvényének alkalmazásával, ha a genusok (alkalmasabb szervezet) helyébe specieseket teszünk, úgy a jövő fejlődés irányát (küzdelem és kevésbé alkalmas szervezet elpusztulása) meg tudjuk határozni. Hertwig valóban már csak azt állítja, hogy a fejlődés törvényszerű. Az ő törvénye, mely szerint a feltételek módosulása hat a szervezetekre, valóban egy bianco törvény, melyben sem a tényálladék, sem a következmény meghatározva nincsen*, hiába teszünk az abstract értékek (mint feltétel, szervezet) helyébe konkrét értékeket (mint pl. hőmérsék változása, bizonyos állatfaj) úgy a törvény segítségével még mindig nem tudjuk meghatározni a jövő fejlődés irányát. A változott feltételek módosulását, a változásnak a szervezetre gyakorolt hatását, szóval a változás mikéntjét nem az általános elv alkalmazásával, hanem csak speciális kísérletek, megfigyelések segítségével lehet meghatározni.

Mint a szorosabb értelemben vett természettudományokban Darwin causalis elméletét, mely egy okát látta számos változásoknak, conditionalismus váltotta fel, mely minden változást számos feltétel szükségszerű függvényének mond, ugyanúgy a társadalomtudományokban is mind élesebben látható lesz hogy a küzdelemmel, erővel, szuronyokkal minden jelentőséget és minden átalakulást megmagyarázni nem lehet és általánoságban csak a törvényszerűséget határozhatjuk meg, de a törvény tartalmát meghatározni nem tudjuk.

Úgy Rousseau, mint Oppenheim kétségtelenül helyes megfigyelésekből indulnak ki, a causalitas gondolata azonban, mely egy okozatnak csak egy okát ismeri, gondolkodásukat meghamisítja: az állam kialakulásának, ez okozatnak csak egy okát hajlandók elismerni és pedig csak azt az egy okot, melyet ők a legélesebben megláttak.

Rousseau szeme megakadt a minden, már fejlett államra jellegzetes összetartáson, mely a polgárok között fennáll.

Ez az összetartás tény, melyet semmiféle elmélettel eltüntetni nem lehet. Ha látjuk, hogy idegen hódító sereg beözönlése a francia területre egy táborba tereli az állam minden polgárát, avagy tapasztaljuk, hogy egy vallásúak vallásuk veszélyeztetése esetében, egy nemzetiségűek örökölt nemzetiségi ideáljuk megvalósítása érdekében összeállanak, vájjon kétségünk lehet-e akkor, hogy léteznek affinitások, melyek embert emberhez kapcsolnak?

Ezen affinitásnak — mellyel minden reálpolitikus számol — okát közös akarat elhatározásában, szerződészerű megállapodás-iján látni, nyilván az egyéni öntudat hiányos megfigyelésén alapuló kétséges megismerés általánosítása. Naiv hit látja csak egyéni cselekvéseink okát egyéni akaratunkban és csak ennek a naiv hitnek általánosítása, ha tömegek összeállásának és tömegek szervezkedésének okául a tömeg akaratát mondják.

Darwin tanításainak hatása alatt Oppenheim szeme az állami élet más jelenségén, az erőszakon, mellyel a törvények megvalósulnak, a hatalmon, mely az államot felforgató tendenciák ellen kérlelhetetlenül érvényesül, akadt meg. Tény, hogy nincs ma és a jelen viszonyok mellett nem is képzelhetünk államot hatalom és hatalmat szuronyok nélkül. Szuronyok nélkül, mely az egyesülést bontó, romboló elemek behatása ellen megvédi. De kétségtelenül egyes-egyedül az erőszakos győzelemben látni az államot alakító okot — szuronyokban az államot fenn-

tartó erőt nem lehet. Nem előfeltétele-e a hatalomnak a szerveztség, a szerveztségnek az erős affinitású embereknek tömeggé való összeállása? Összeállás-affinitás, melyet azonagy ingerekre adott azonagy reactió magyaráz.

De tovább, vajjon sikerült-e ezen egységes tömegnek valaha is a maga parancsát más szervezetlen tömegekre rákényszeríteni, ha tömeget alkotó emberek lelkében nem éltek emlékek, tapasztalatok, melyek a parancs hatásával társulva azt erősítették? Nem bizonyítja-e a történet, hogy a hódítók parancsai csak ellenállást keltettek, a szervezetlen tömeg szerveződését segítték elő, a vallási, a nemzeti öntudatot keltették fel akkor, midőn a parancs hatásaként beálló associatiók, az engedelmisség megtagadását javasolták.

Sem az emberek összeállása egymagában, sem a hatalom kényszerítő ereje maradandó államot teremteni nem képes, hanem minden államban észleljük az embereknek egymáshoz, az embereknek a területhez való alkalmazódottságát, észleljük a közös nevelt -séget, a közös múltat, mely a cselekvéseket irányító associatiókat hasonló irányba tereli és észlelünk erőt, hatalmat, mely a közös ideálok megvalósítását elősegíti és győzelemhez segíti ott, hol a győzelem előfeltételei adva vannak. Valóban úgy látszik, mintha a két irány — Rousseau meg Oppenheim — ugyanannak a jelenségnek két oldalát vizsgálná, az egyik, mely az összetartásra helyezi a súlyt, vegyészként az elemek és az elemek összeállításának okát vizsgálná, a másik mely az erő szerepét hangsúlyozza, phisikusként az összeállott elemek működését kutatná.

Teljesen lehetetlen feladat volna a tudomány mai állásánál megállapítani kívánni mindazokat a feltételeket, melyek az összetartást az emberek között szülik, avagy megállapítani, hogy az erőnek minő szerepe van az állam létesítésében és fenntartásában. Egyes modern történetből vett példák csak azt lesznek hivatva igazolni, hogy egymagában sem megállapodás vagy helyesebben mondva affinitás, sem hatalom államot teremteni képes nem volt.

Példámat nem a messze és bizonytalan múltból, hanem a múlt évszázadból veszem, melynek jellegzetes vonásául a történések a nemzeti állam kialakulását tekintik.

Németország egységét Poroszország öntudatos hatalmi politikája valósította meg. De Bismarck, kiben ennek a hatalmi politikának megvalósítóját látjuk, célját csak a két nagy erőforrásnak fel-

használásával tudta elérni. Az egyik erőforrás a porosz katonai állam, a másik a nagy nemzeti egységre törekvő liberális mozgalom volt. Az egyik, a porosz katonaság volt az eszköz, mellyel Ausztriát a német birodalomból kirekesztette, a másik a nemzeti egységre törekvő liberális mozgalom, volt az erő, mellyel egyes német udvaroknak az önállóságuk fenntartására irányuló törekvését megtörte. Úgy az erőket, mint a tervet, melyet megvalósított, hosszú történelmi fejlődés teremtette és érlelte meg és mint minden sikeres politika, úgy Bismarcké is a múlt balsikerein épült fel. A múlt tele volt tapasztalatokkal, melyek megmutatták az ellenségeket, kiket legyőzni és az erőket melyeket a győzelem céljaira felhasználni lehetett. «1870 előtt már két alkalommal és pedig 1813-ban és 1848-ban — mondja Brandenburg¹⁶ — lehetséges lett volna az a szövetség a porosz politika és az egységre törekvő német nemzeti mozgalom között, mely az egységes német birodalmat megteremtette és mindkétszer meghiúsult a szövetség létesülése».

Ezekből a meghiúsulásokból merített tapasztalatok érlelték meg azokat a gondolatokat, melyek a megvalósításhoz vezettek.

Az 1813-ik év története a következő: Napoleon legyőzte Poroszországot és régi területét részekre bontotta hadseregével pedig uralta a népet. 1812-ben és 1813-ban is a porosz király szövetségese volt ugyan Napóleonnak, de a francia hadsereg ennek ellenére ellenség módjára tanyázott az országban, erőszakkal elvette a lakosságtól mindazt, amire a katonák élelmezése, ruházkodása és felszerelése céljából szüksége volt, Poroszország népe pedig fázott és éhezett. Csak természetes, hogy a porosz nép között elégedetlenség, a gyűlölet a franciák ellen, kikben nyomoruknak okozóit látták, erős volt. A közös bajok az embereket, kiket közös múltjuk és neveltségük már úgymint egymáshoz idomított, még jobban tömörítették, tömörítették egy célnak szolgálatában, a cél pedig a saját sorsuknak a franciák elűzésével való javítása volt.¹⁷

Stein, kit Napoleon a porosz állam szolgálatából eltávolított. Napoleon akkori nagy ellenségének Sándor orosz cárnak udvarában élt. Feladata a német nép erejének Napoleon ellen való szervezése és felhasználása volt. Egy 1812 június 18-án kelt és a cárhoz intézett memorandumában éles politikai meglátással ecseteli a helyzetét és a jövő cselekvésnek irányát: «Die Stimmung der deutschen Bevölkerung ist gegen die jetzige Ordnung der Dinge und gegen den Urheber erbittert. Sie wird durch fremde Horden

erdrückt, gequält und beleidigt, sie wird gezwungen gegen Volke) zu kämpfen, die teils ihre natürlichen Verbündeten, teils in keiner feindlichen Beziehung zu ihr sind und es bleibt keine Spur der Glückes übrig, welches diese zahlreiche Nation vor zwanzig Jahren genoss. Der Adel sieht sich seiner Vorrechte beraubt, der Landmann wird durch Steuern und Einquartierungen erdrückt. -Jeder Handelszweig ist vernichtet oder in Schleichhandel verkehrt, die Fabrik Werkstätten stecken infolge des ausschweifenden Continentalsystems, welches die Bande zerreißt die man seit 3 Jahrhunderten mit Amerika anzuknüpfen gearbeitet hat. Eiru unruhige, tyrannische, misstrauische Polizei überwacht die öffentliche Meinung, Litteratur, Briefwechsel, öffentliche Lehrstühle In diesem weiten Lande sieht man nichts als unglückliche, die ihre Fesseln schütteln und einige Elende die darauf stolz sind»

«Ein solcher Zustand der Dinge, der nur auf der Gewalt ruht, welche alle Willen, alle Meinungen zusammendrückt, kann nur solange, als die Tätigkeit der eisernen Hand dauern, und jedesmal dass sich eine Aussicht auf Erleichterung eröffnete, salt man die Menschen sich bewegen, um ihre Ketten womöglich zu brechen».¹⁸

Az indítvány, mellyel ezen helyzet ecsetelése után Stein a cár elé állott, a propaganda szervezésére irányult és ajánlotta német területeken felhívások terjesztését, mely a Napoleon old a. lán küzdő német katonákat elpártolásra szólítja fel a haza érdekében; indítványa irányult továbbá német vezérek vezetése alatt álló és a cár hadseregével egységesen működő német légió szervezésére. A cár ezen előterjesztésekhez hozzájárult és a felhívást mely a Napoleon elleni orosz háború céljának a nemzetek szabadságának helyreállítását mondja, a könyveket és nyomtatványokat, melyek a német nép nyomoráról és fényes jövőjéről tárgyalnak, ügynökök és szervezetek útján Poroszország területéi terjesztették és német tisztok Oroszországban az orosz hadsereg támogatására német légiót szerveztek.

Jellegzetes Stein éles politikai tekintetere, hogy általam» forradalom szervezésétől és kitörésétől eredményt nem várt Socialis forrongásokkal, kisebb csapatokkal az ellenséges hadtáp szolgálatát zavarni és bizonytalanán tenni igyekezett ugyan, de nagy felkelést, melynek adott jelre egyszerre keli mindenütt megindulnia, szervezni nem igyekezett. Evvel szemben azonban sokat és mindent attól remélt, hogy jól szervezett csapat, német

területen partra szálljon, az elégedetleneket felláziítsa és magába olvassza, azután pedig hátba támadja Napóleont. Szóval csak egy élő és működésben levő szervezettől, amilyen a partra szálltott hadsereg lett volna, remélte, hogy a népben rejlő erőt összegyűjteni és kellőleg felhasználni tudja.¹⁹

Egy másik memorandumában Stein a felszabadítandó Németország jövőjével foglalkozik és kifejti, hogy Oroszország és egész Európa nyugalma csak erős Németország biztosíthatja, mely Franciaországnak ellentálni képes. Angliát kikötőibe beengedheti és franciáknak orosz területre való betörését megakadályozhatja. Ez a cél úgymond elérhető 1. vagy Németországnak egy monarchiává való egyesítésével. 2. vagy a Majna folyásának megfelelően Poroszország és Ausztria között való megosztásával, 3. vagy végül azáltal, hogy a német terület porosz, és osztrák részre osztása mellett, az osztott részekben belül egyes államok, mint pl. Hannover, Bajorország, stb. Poroszországgal illetve Ausztriával való szövetségben önálló államként megmaradnak.

A három megoldás bármelyike üdvösebb eredménnyel járna, mint a régi alkotmány reaktiválása. mert ez az alkotmány — «war nicht das Ergebniss des Willens einer durch Erfahrung und Renntniss ihres wahren Vortheiles aufgeklärten Nation, sie verdankt ihren Ursprung verderblichen Ränken der ehrgeizigen Päpste, der Treulosigkeit und dem aufrührerischen Geist der deutschen Fürsten und dem Einfluss der fremden Mächte».²⁰ Miután pedig az egységes német monarchia eszméjét megvalósíthatónak nem tartja, terve, hogy Németország megosztassék Poroszország és Ausztria között, olyként, hogy az északnémet államok szövetsége porosz, a délnémet államok szövetsége pedig osztrák uralom alatt tömörüljön. Amit Stein nem akart, az egy valóban független 'államokból álló államszövetség volt, mely a közös ügyeket, közös és egyhangú megegyezés alapján intézi és amit akar, az egy vagy két egységes német állam volt, melyben a közös ügyeket az uralkodó hatalom irányítja. Ennek a két német államnak nyugati határát, pedig ilyként határozza meg: «a Maas. Luxemburg, a Mosel. Vogesek és a Sveiz». A Rajna nem lehet Franciaország határa, mert ez a körülmény akadályozná Németországot ennek a folyónak, melybe az összes délről jövő folyók beletorkolnak, szabad használatában és idegen kézen hagyna Mainzet, ami pedig Németország megtámadását könnyítené.»

Napoleon hadseregének tönkremenése, az angol és a porosz

hadseregnek csatlakozása az orosz haderőkhöz, utóbb Poroszország majd Ausztria csatlakozása a szövetséges hatalmakhoz, a szövetségesek győzelmei és az első párisi béke feltételeinek megállapításának története a jelen tanulmányra nem tartozik. Vizsgálunk kell azonban, hogy a párisi béke és a wieni congressus határozatai mennyire váltották be azokat a reményeket, melyeket Stein és a német egység hívei a győzelemhez fűztek.

Az első csalódást már a párisi béke feltételei jelentették, mely Elsass-Lotharingiát — «Franciaország térdét, mellyel Németországra nehezedik» — francia kézen meghagyta a másik nagyobb csalódást pedig a wieni congressus határozatai okozták melyek nem Németország egységét teremtették meg, hanem csak a német államok szövetségét állították helyre. Megvalósították tehát azt a megoldást, melyet Stein nem akart.

Stein terveivel szemben, az Oldenburg! berezeg azt ajánlotta, Oroszországnak, hogy ne a német népet lázítsa fel, hanem a Napoleon által elűzött német hercegeket, kik elvesztett országaikat a lakosságok segítségével igyekeznek visszaszerezni. Ezt a tervet Stein nem helyeselte és előre jelezte, hogy győzelem esetén minden uralkodónak csak egy célja lesz, saját területét nagyobbítani. Az Oldenburg! herceg terve nem valósult ugyan meg, de Stein előrelátása mégis helyesnek bizonyult. A wieni congressuson ugyanis, nem a népeknek, hanem az uralkodóknak, kik népük segítségével győztek, a meghatalmazottai vettek részt. A wieni congressuson, mely úgy volt összeállítva, mintha az uralkodók lázadtak volna fel, a tárgyalások lényege, miként Stein előrelátta a Napóleontól elragadt területek mikénti megosztása. szóval a zsákmány felosztása volt. Amidőn a megbízottak Wienben a zöld asztalhoz ültek — valóban és evvel helyesen érvelt Talleyrand — megszűnt az államok közötti szövetség, mely Napoleon legyőzésére alakult és a győzelemmel elérte célját. De helyébe nem lépett egy nagyobb, ellenséget és barátot átölő szövetség, mely megvalósítani lett volna hivatva azt, mit hadvezérek és uralkodók népeknek ígértek, hanem a volt szövetségeseknek küzdelme egymás ellen: küzdelem, melynek célja minél kedvezőbb határok biztosítása a saját állama részére, minél kedvezőtlenebb határok közé szorítása a szövetségeseknek. Oroszországnak a lengyel, Poroszországnak Szászország területéért, folytatott diplomatiái csatájában kimerült a diplomaták tevékenysége. A diplomatiái küzdelmek új szövetséget teremtettek ..

a közös érdekek Franciaországot, Angliát, Ausztriát és Bajorországot egy táborba terelték, egy táborba, melyben a volt szövetségesek közül kettő fegyverrel is készen állott a tegnapi ellenséggel együtt Poroszország és Oroszország túlságos megnövekedését megakadályozni.

A hosszú congressusnak Napoleon Franciaországban való partraszállása vetett véget, a nagy ellenségtől való félelem gyors egyezségeket eredményezett a vitás kérdésekben.

A német alkotmány kérdésében is ily gyors egyezés létesült. A poroszok kénytelenek voltak deferálni Ausztriának és a hozzá csatlakozott kis államoknak. Ausztria és a kis államok a független német államok szövetségét akarták és pedig szövetséget centrális hatalom és kormány nélkül. Poroszország előbb Stein terveinek megvalósításán fáradozott, majd engedékenyebb lett és beérte volna államszövetség létesítésével, de még ragaszkodott egy ideig ahhoz, hogy a szövetségnek egységes katonai szervezete, \ egysége s külügyi képvisellete legyen és hogy minden szövetséges állam népének egyenlő liberális intézmények garantáltasának. Napoleon partraszállott és Poroszország a kis államok segítségét csak jövődó souverénitásuk sértetlenségének biztosításával tudta megvásárolni.²¹

A wieni congressus idején az egységre törekvő mozgalom már létezett a német lakta vidékeken, de a mozgalom az egységes birodalmat. Ausztria és a kis államok ellentállása folytán megvalósítani nem tudta. A wieni congressust követő években hamar felismerték a liberális politikusok, hogy a középállamok és Ausztria egy párton vannak. Treitschke²² egy porosz államférfiúnak 1822-ben kelt memorandumára hivatkozik, mely írás annak az állításnak bizonyításával foglalkozik, hogy a függetlenségük megvédésére irányuló törekvés, a megnagyobbodott és Észak-Németországot uraló Poroszországtól való félelem, Ausztria táborába kergeti a középhatalmakat. Ezen felismerésen alapult a Kleindeutsch-mozgalom, a Pál templomi parlament Erbkaiser pártjának politikája, mely a német egységet Ausztriának és az osztrák németeknek a birodalomból való kizárásával igyekezett megteremteni. Újabb történéseken alapuló, újabb tapasztalatok voltak azonban szükségesek ahhoz, hogy megérlelődjék az a meggyőződés, miszerint ez a kisémet egység csak hatalommal valósítható meg. Az önkényuralom, mely a polgári osztályt elnyomta, ellentállást eredményezett és más gazdasági okokkal karöltve az 1848.

évi mozgalmakat okozta. Ausztria vezető szerepe folytán, melyet a német szövetség reakciós politikája megvalósításánál játszott, elvesztette a már úgyis csekély népszerűségét és megérlelte a liberálisoknál és demokratáknál egyaránt azt a tervet, hogy csak Poroszországgal együttesen lehet a német egységet megvalósítani. Az 1848. évi forradalmakban²³ az államhatalom hirtelen letört. A kormányok gyorsan teljesítették a nép kívánságát és egybehívták a frankfurti Pál-templomba az első német parlamentet. Majd midőn az egyes kormányok a forradalmi mozgalmat letörték és az állam régi rendjét ismét helyreállították, a tett concessiókat nem tartották fenn és a parlament határozatának, különösen a *német* alkotmánynak életbelépését megakadályozták. IV. Frigyes Vilmos a nép által neki felajánlott császári koronát nem fogadta el és így 1848-ban nem jött létre a szövetség Poroszország és a liberális demokrata mozgalom között, melynek célja a német egység helyreállítása lett volna. A szövetség nem létesült, azért, mert IV. Frigyes Vilmos el voltelve a legitimitás gondolatától és a német koronát csak a német fejedelmektől, kik véleménye szerint a koronáról rendelkezni jogosítva voltak, volt hajlandó elfogadni? vagy azért, mert a vezető politikusok hite szerint a népmozgalom Poroszországgal együtt sem volt elég erős arra, hogy Ausztria és a közép-államok ellenállását megtörje s az alapjában lényegtelen. Tény az, hogy 1848 után annak ellenére, hogy a porosz politika iránt is, melyet osztrák befolyás alatt állónak hittek, bizalmatlanokká lettek liberális körökben, mégis a Pál templomi parlament története végleg megérlelte azt a meggyőződést, hogy a német egység csak Ausztria ellen és csak akkor valósítható meg, ha egy hadsereg kellően erős lesz Ausztria legyőzésére és ha a népmozgalom elég hatalmas lesz, hogy az egyes német kormányokat kényszerítse, hogy szuverenitásuk korlátlan fenntartását célzó politikájuktól eltérjenek. A múlt tapasztalatai világosan megmutatták, hogy a német egységnek ellenségei: Ausztria, mert hatalmi érdeke, hogy a német államok között domináljon és ezeknek hadseregét saját ellenségei ellen felhasználhassa, a közép német államok fejedelmei és a velük együtt az egyes külön államokban uralkodó osztály, kik szuverenitásuk fenntartásában látják hatalmuk biztosítását, végül Franciaország, melyet a hatalmas német szomszéd természetes határaitól elzár és régi politikájának folytatásában, mely a német ellentétek ügyes kihasználásában állott, meggátolja. Hosszas tapasztalatok

kellettek, hogy a vezető politikusok agyában ez a kép teljesen tisztán kialakuljon. Hosszas fejlődésnek, elégedetlenségnek és külellensegektől való félelemnek egyesítő hatása, hogy a népben az egység érzete biztos öntudattá alakuljon. Céltudatos politika és különösen a porosz haderő kellő kifejlesztése volt szükséges a célból, hogy mind a tényező együttesen a kellő alkalommal a kellő eredményt elérhesse.

«So kommt es ihr Männer des ewigen nein
 So kommt ihr Tyrannenvertreiber,
 Es wird eine Zeit der Iletden sein
 Nach der Zeit der Schreier und Schreiber,
 Bis dahin webt mit Fleiss und hisst
 Euere Schlingen ineinander
 Wenn der gordische Knoten fertig ist
 Schickt Gott den Alexander.»²⁴

Így írt 1848-ban a német egységről Strachwitz gróf! De a tervek; megvalósításához új generációnak kellett megérnie, mely a «Schreierék és Schreiberek»' gondolatait, már gyermekkorban szívta magába és mety nem állott már a legitimitás elméletének hatása alatt, melyben már nem élt a félelem a forradalmaktól, mely a legitimitás elméletének erőt adott. Új porosz királynak kellett jönnie, hogy oly uralkodó üljön a trónon, ki a liberálisokkal és demokratákkal szövetkezni mer, új minisztereknek kellett a porosz állam ügyeit intézniök, hogy a koronának oly tanácsadói legyenek, kik elég erősek arra, hogy az uralkodójukban, gyengébben bár, de még mindig élő emlékek erejét, az Ausztria iránti tiszteletet és a néptől való félelmet megtörjék. Az ember, mint a fa a röghöz, meglett korában megszilárdult emlékeihez, tapasztalataihoz van kötve és új eszmék megvalósításához mindig új emberek kellene, kik már az új eszmékhez vannak, mint talajhoz kötve.

Az új emberek azután, Schleswig-Holstein, Ausztria és Franciaország elleni háborúkkal és az erős népmozgalomnak a német középállamoknak külön állásukat fenntartani kívánó uralkodói ellen való kihasználásával megteremtették a német birodalom egységét. íme szomszédságunkban alig pár évtizeddel ezelőtt kialakult egy állam és lényegesen hasonló módon, a népmozgalommal és erőszakkal alakította ki Piémont az olasz egységet.

Saját hatalmi érdekük szolgálatában segítették és mozdították elő Oroszország és más nagyhatalmak a Balkán-államok kialakulását, melyek szintén hadseregeknek és népmozgalmak-

nak együttműködésére vezethetők vissza. Kérdezzük már most, vajjon ezek a példák bizonyítják-e Rousseau-nak vagy Oppenheimnek igazát, vajjon szerződés vagy helyesebben kifejezve a polgárok belátása és meggyőződése, avagy hatalom és erőszak teremtette-e meg ezeket az államokat?

Ezeknek az államoknak kialakulása előtt a jövődő egységes állam népében élt már régebbi helyzetükben az egységre való törekvés, az új állam kialakulására irányuló mozgalom, melyet elégtelenség a létező állapotokkal, egységes múlt és nevelés stb. szült; külhatalmak pedig ezt a mozgalmat, mely ellenséges állam megbontására törekedett, támogatták. Szóval a jövődő állam polgárságában kétségtelenül meg volt az akarat, belátás vagy helyesebben meg voltak a tapasztalásokon és megfontolásokon alakuló emlékek, melyek a bajok ingerlő hatásának orvoslását új állam létesítésében látták. Nem tagadható az sem, hogy ez a mozgalom bármennyire is megerősödött, egymaga közmegegyezéssel új államot létesíteni nem tudott, hanem szüksége volt mindig hatalomra, fegyverekre és szurony okra, hogy megtörje azoknak ellenállását, kiknek érdekeivel az új állam alakulása ellenkezett. Ezt a hatalmat pedig az a másik állam bocsájtotta a népmozgalom rendelkezésére, kinek érdekében az új állam kialakulása állott, vagy azért, mert az új államot uralni és területéhez kapcsolni. (Poroszország, Piémont)²⁵ vagy azért, mert a vele ellenséges viszonyban álló államot egy területrészt lekapcsolása val gyengíteni akarta. (Oroszország Balkán politikája.)

De ha a felhívott példák bizonyítják, hogy megegyezés egymaga az államot nem teremti, nem bizonyítják-e ugyanannyira, hogy a hatalom egymagában szintén képtelen államot teremteni és fenntartani? A felhívott példákban a hatalom erejét a népies mozgalom céljainak rendelkezésére bocsájtotta és a néppel együtt teremtette meg az államot.

Nem szándékom az államok keletkezéséről új elméletet adni a két régi elmélet összekapcsolásával, sőt hangsúlyozni kívánom, hogy a polgárságot összekapcsoló affinitáson, mely lehet nemzetiségi együttérzés, vallás stb. és a hatalmon kívül, mely ezt az anyagot — matter to be formed — állammá alakulása útján elősegíti, még nyilván számos feltétele van az új állam keletkezésének.

Nem minden területen élhet függetlenül egy nemzet, nem minden, hanem csak bizonyos külpolitikai helyzetben sikerül a

védő államnak fajrokonait felszabadítani és magához kapcsolni vagy önálló államként őket függetleníteni.

Az állanti kialakulás ezen egyéb feltételeinek sok érdekes példáját látjuk a Balkán történetében.²⁶ Törökország elleni diplomatiái küzdelemben a pánszláv mozgalom eszköz volt orosz politikusok kezében. A pánszláv mozgalommal, ezen régebben vallási, majd később nemzetiségi mozgalommal akarták az oroszok a balkánon a török hatalom megtörését előkészíteni. Ugyanúgy, mint Stein a napóleoni háborúk idejében, úgy utóbb nagyszámú Balkán államférfiú élt az orosz udvarnál és dolgozott az orosz udvarral egyetértően görögök, románok vagy szerbek lakta területeknek Törökországtól való elszakítása és független államként való megalakítása érdekében.

Egymagában furcsán hangzik ugyan, hogy az autokrata Oroszország volt az, ki a liberális és forradalmi eszméknek terjesztése érdekében egész Európában a legnagyobb tevékenységet fejtette ki. A diplomatia azonban sohasem dolgozik elvekkel és elvekért, hanem erőkkal számol és érdekek megvalósítását célozza. Vájjon Franciaország diplomatái nem támogatták-e a német protestáns fejedelmeket ugyanakkor, midőn a legkíméletlenebb harcot folytatták a belföldön a Hugenották ellen? Vájjon Bismarck nem kormányzott-e Poroszországban a liberálisok ellen és parlament nélkül ugyanakkor, midőn támogatásban részesítette más német államok liberális pártjait kormányuk elleni küzdelemben? A diplomatia mindenütt és mindenkor a vele érdekellentétben álló hatalom területén a centrifugális erőket igyekszik növelni. Nem meglepő tehát, hogy Oroszország ügynökei terjesztették a Balkánon, sőt Olaszországban is azokat a tanításokat, melyek megvalósulása Törökország szétbomlásához és olasz területeknek Ausztriától való elszakadásához vezetett. Görögország és a Balkánállamok függetlenségének megvalósítása Oroszországnak azonban nem sikerült azideig, míg Anglia és Ausztria a török birodalom területi épségének megvédése érdekében összetartottak. Görögország függetlensége megvalósult akkor, midőn Anglia és Oroszország Törökország ellen követendő politikájukban megállapodtak. Anglia azért, mert Oroszország Angliának Portugáliában és Spanyol-Délamerikában követett politikáját a szövettséghez tartozó államok egyesítésével és közös fellépésével meg nem akadályozta, ellenszolgáltatásként Oroszországnak görögországi terveit fegyveres erővel támogatta. Ugyanúgy később különleges

diplomatai constellatiók voltak azok, melyek Románia, Szerbia és Bulgária önálló államként való kialakulását lehetségessé tették. Elégséges, ha a san-stefanoi békére és annak a berlini congressuson osztrák és angol érdekeknek megfelelő revisiójára utalunk.

Kétségtelenül az államok kialakulása törvényszerűen történik, de magát a törvényt megnevezni, meghatározni nem tudjuk. Látjuk, hogy az állam kialakulásánál szerepe van a polgároknak az önálló állam kialakítására irányuló törekvésének, mely egységességük felismerése után, mint nemzeti öntudat érlelődik meg, szerepe van a nemzeti törekvést elősegítő hatalom, vagy hatalmak erőviszonyának azokkal a hatalmakkal szemben, melyek a meglévő államok fenntartását óhajtják. De nem lehet igen természetes azt sem állítani, hogy a nemzetiségi kapcsolat az egyedüli kapcsolat, az egyedüli affinitás, mely egy területen élő emberekben az állam kialakulásához szükséges egység érzetét és öntudatát megteremtheti. Hiszen Észak-Amerikát angol-szász fajhoz tartozó emberek, Dél-Amerikát pedig spanyolok lakták, mégis az elégtelenség az anyaországgal szemben önállósági törekvéseket és nemzeti öntudatot szült.

«A. fájdalom — mondja a gyermek lélektanáról írt finom könyvében Payer²⁷ — tanítja meg a gyermeket arra, hogy teste egységes és teremti meg az öntudatát.» A gyermek lábát, melyet idegen dolognak tekint, megüti és a fájdalom megtanítja őt, hogy a láb testének része ... Az öntudat tartalma embernél és népnél egyaránt emlékekből áll, az összetartozás emlékeiből, melyeket fájdalmak váltottak ki és mely emlékeket, egy associációban való mindennapi fellépésük forrasztott össze.

Rossz kormányzás és gazdasági elnyomatás, egyaránt alkalmasak arra, hogy az elnyomottakat, kiket hasonló faji és egyéni történetük összehangolt, egy táborba tereljék, mely tábor idővel összetartozásáról tudomást vesz és sorsa javítását önálló állam megalakításával kívánja elérni. A fájdalomtól ezen orvoslásig csak egy lépés van és pedig ezt a lépést kiváltja a meggyőződés, mely minden bajt más akarata következményének, minden orvoslást saját akarata eredményének tulajdonít.

Az öntudat az embernél következménye az összefüggő egységes testnek és ezen test folytatólagos történetének. Az öntudat tartalma: tapasztalások a test egységéről és történetéről, szóval mindazok az emlékek, melyek az «én» szóban rejlenek.

Ugyanígy a népeknél, hasonló történet, élet hasonló viszo-

nyok között, egységesen fejleszti ki az egy vidéken élő embereket; ezen egységességükről szerzett tapasztalások, való és költött emlékek adják meg a nemzeti «én»-nek tartalmát, mely a nemzet minden tagjában rokon tartalommal él.

A világban azonban, hol más államok is léteznek és hol minden állam politikáját saját különleges történelmi fejlődése alapján kikristályosodott emlékek irányítják, hatalom kell, mely az ellentétes érdekeket leszorítani és az új állam kialakulását megvalósítani tudja. De hatalom kell nemcsak az állam kialakulásával ellentétes külföldi érdekek érvényesülésének meggátolására, hanem a belső rend fentartása érdekében is. Ha egy már létező állam egy területrészenek különválásáról van szó, úgy ezen a területen a különválást megelőzőleg, a közhatalmat a régi uralom emberei gyakorolják. Ha a régi uralom emberei elüzetnek és helyükbe nem lép nyomban készen álló és a rend fentartásában gyakorolt új szervezetet, úgy a területen anarchikus állapotok fognak beállni és tartani addig, míg az új államon belül belső küzdelmek után szervezett hatalom ki nem alakul. Ez állítást egyes új államok kialakulásának és a forradalmaknak történet; kellőleg igazolják. A régi és új rend között nem szabad a szervezett hatalom hiánya folytán vacuumnak lennie, mert az ilyen interregnum anarchiát jelent.

A történelem tehát igazolja, hogy az állam kialakulása nem történik egyszerű megegyezéssel, és így a nemzetek önrendelkezési jogának megvalósításához szükség van hatalomra, mely egyrészt az ellentétes érdekek gátló befolyásának érvényesülését megakadályozza, másrészt az interregnum alatt a rendet fentartja.

De vajjon ezt a hatalmat, mely a nemzet önrendelkezésének megvalósításához szükséges, nem biztosíthatná-e a nemzeti államok szövetsége vagy a népszövetség? Vajjon ez a szövetség nem bocsajthatna-e hatalmat annak a tömegnek rendelkezésére, mely jelenlegi hazájából szabadulni és új államot alkotni kíván?

Új foglalatban a régi terv, a francia revolúciók terve, a convention nationale és Lamartin kormányának határozatai, melyek szerint a francia nemzet kész hadseregét minden szabadságért küzdő nemzetnek önzetlenül rendelkezésére bocsajtani. Kérdés, ismétlem, hogy az erőnek nemzetközi organizálásával nem lehetne-e az önrendelkezést, a népakaratot megvalósítani? Erre a kérdésre csak úgy felelhetünk, ha pontosan megállapíthatjuk mindazokat a parancsokat, melyek a nemzetek önrendelkezésének megvalósi-

tása érdekében szükségesek és mindazokat a személyeket, kikhez ezek a parancsok intézve vannak és minden parancs tekintetében külön kutatjuk a megvalósíthatóságot.

1. Az önrendelkezési jognak gyakorlása hosszabb eljárást tesz szükségessé, gyűlések egybehívása, szavazások, határozatok végrehajtása stb. és így tehát elsősorban szabályozásra szorul, hogy kik vannak jogosítva és minő feltételek fenforgása esetében az eljárás megindítását indítványozni és kik és minő eljárás-alapján fognak a kérelem tárgyában dönteni?

Az elv maga úgy, amint szájról-szájra és könyvből-könyvbévándorol, mint már a francia példa ismertetésénél kifejtettem, alanytalan. Hol van a határ «minden falu», «minden tanya» között, melyet az önrendelkezésre jogosultnak nem lehet elismerni, mint Carnot helyesen kifejtette és a nemzet között, mely önrendelkezésre jogosult? A háborúban tett nyilatkozatokat vizsgálva, azt látjuk, hogy néha bizonyos, hogy úgy mondjam, történelmi határokon belül élő emberek tömegét, majd pedig az egy fajhoz tartozókat tekintik a joggyakorlásra jogosult alanyak. Így nap-nap után olvasunk Elzász-Lotharingia, Csehország, a délszlávok stb. önrendelkezési jogáról. Elzász-Lotharingia, Csehország, történelmi határok, melyeken belül különböző nemzetiségű népek élnek, a délszlávok pedig az osztrák és magyar monarchia határain belül élő, de fajilag állítólag rokon elemekből álló tömeget jelentenek. A fajhoz tartozandóság nem alkalmas az alany meghatározására, mint azt még látni fogjuk, a történelmi határok fentartása pedig ellentmondást visz az elvbe. Az elv ugyanis az önrendelkezést tartalmazza, az egyén jogát, hogy a múlttól elszakadjon, jövőjét saját akarata szerint határozza meg, ezt az elvet nem korlátoztatják azok a határok, melyeken belül az egyén a múlt akaratának megfelelően élni kénytelen. Nem ellentmondás-e, hogy az elzászi németek, avagy a lotharingiai franciák és a csehországi németek stb. a múlt által megvont határokon belül élő többségnek magukat alávetni kénytelenek annak ellenére, hogy ők a történelmi egység egyes részén szintén többséget alkotnak, nem ellentmondás-e akkor, mikor az elv a múltból eredő kötelek megsemmisítését proklamálja? Jellegzetes példáját látom ennek az ellentmondásnak két újságközleményben, melyek a jelen kézirat utolsó revíziója napján láttak napvilágot. Az egyik a Csehország lakosságáról szól és azt mondja:

«A csehek álláspontja a következő. A cseh állam évszázadok

óta földrajzi és biológiai egész. A németek bevándorlók. Százados földünköl egy talpalatnyit sem fogunk átengedni.»

Szóval a cseh nép történelmi jogok alapján támaszt igényt egy bizonyos meghatározott területre. Ezen tényen mit sem változtat az, hogy a földrajzra és biológiára való hivatkozással a nyilatkozó a figyelmet a tulajdonképeni évről, az elbirtokláson alapuló tulajdonjogról el akarja terelni. A földrajz és biológia felhívása ugyanis értelmetlen. Az állam, azt mondja a nyilatkozó, szóval terület és nép együtt, biológiai egész; feltéve, hogy ennek bármilyen értelme van, kérdem: miért nincsen ennek az egésznek határa ott, ahol a cseh és német nép között a nyelv szerinti határ /an, hanem azon túl? miért követeli a biológia, hogy németek cseh uralom alá kerüljenek?

«Az állam területe földrajzi egész és pedig már évszázadok óta!» Ez sem túl világos, de kissé emlékeztet a kellően megvédett katonai határokra vonatkozó követelésekre.

Egy nappal később olvasom, hogy az «Elnyomott nemzetségek congressusa» kimondotta, hogy:

«A béke conferentia feladata lesz, hogy a tartós béke feltételeinek megalkotásánál kiküszöbölje a régi katonai irányelveket és rendszereket.»

Fülembe csengenek a convention nationale politikusainak jellegzetes szavai, kik annak kifejezése mellett, hogy a múltból merített érveknek, katonai megfontolásoknak, a tiszta ész előtt semmi erejük nincs, ajánlották a természetes határok elérését Savója, Nizza és Belgium bekebelezését.

Az önrendelkezésre jogosult alany határát, a történelem alapján meghatározni tehát nem helyes, maradna tehát a másik lehetőség, az ú. n. etnographiai határ. Ezt is kétféleképp lehet érteni: vagy úgy, hogy az egy fajhoz tartozó emberek az etnographiai határokon belül többséggel döntenek el hovatartozásuknak kérdését. Ily értelemben állítani kellene, hogy a németek együttesen dönthetnek arról, vajjon akarnak-e egy államot alkotni, vagy többet.

Szóval, ezen felfogás szerint az önrendelkezés joga a nemzetet, mint egészet illeti meg, de annak részeit nem. (Pl. Elzász-Lotharingia németiségét nem). Vagy értelmezhető úgy, hogy egy bizonyos történelmileg meghatározott terület annyi határozathozó területre bontassék, ahányféle nemzetiség az illető területen van. Pl. Elzász-Lotharingia, német és francia területre, Csehország német és cseh részre stb. Az ilyen elhatározásnak nehézsége, a faj

fogalmának meghatározásában és az etnographiai határok megállapításában rejlik. Igen érdekes pl., hogy tudósok, kik kutatások alapján megállapítják, hogy Elzász-Lotharingia németek lakta vidék, ha antant államhoz tartoznak, nem igen mulasztják el annak megállapítását sem, hogy ez a németiség nem olyan, mint a többi, ez egy külön sui generis faj, mely közelebb áll a svájci némethez meg a flamandhoz, mint a reichsdeutsch németiséghez. A horvátok magukat külön fajnak mondják, úgyszintén a tótok, de a szerbek, a horvátok, a csehek a tótok külön faji létét nem ismerik el. Igen természetes ily kérdéseknek egy vagy más irányban való eldöntésénél a választási geometriának érvényesülésre, kitűnő alkalmak lesznek.

Igen természetes ugyanis, hogy ha a számban kisebbséget alkotó faj önálló fajként elismertetik, önálló határozathozatalra jogosult területet alkot, úgy a határozat más lesz, mint ha a faj önállósága el nem ismertetik és valamely más fajhoz csatoltatik és azzal együttesen köteles sorsáról határozni.

Ugyanílyen nehézségek állnak elő a két fajt elválasztó vonalnak meghatározásánál. Ezek a vonalak a térképen igen fixek, valóban azonban elmosódnak. Ugyanaz az önkény, mely bizonyos érdek szolgálatában határozza meg a faj fogalmát, fogja érdekének megfelelően a határozathozatalra hivatott kerület határait is megszabni. Ha az elnyomott népek congressusán új statisztikai felvételeket követelnek az elnyomott nemzetiségek lakta vidékekről, úgy ez már az első lépés a választási geometria kihasználása felé.

De az etnographiai határ ellen még két nagy ellenvetést látok. Az egyik bővebben lesz más helyt kifejtve és azt mondja, hogy a történelmi határok — értvén azokat a határokat, melyek a háború előtt hosszú ideig fennállottak, legalább biztosítékok nyújtanak arra nézve, hogy ezeken a határokon belül állam létezhetik. Az etnographiai határok részben a határokat megvonó ember önkényétől, részben pedig a véletlentől függnek. Mi biztosítéka van az emberiségnek arra nézve, hogy ezek a határok tényleg olyanok, hogy állami életre alkalmas területet zárnak körül?

Az államkialakulás pedig nem magánügye valamely fajnak, hanem közügye Európának, mert életképtelen államok és életképességüket elvesztő államok okozzák a háborúkat.

A másik ellenvetés meg így szól:

Ha etnographiai határok választják el az egyes határozat-

hozatalra jogosult területeket, úgy el kell ismerni a más nemzeti-ségű kisebbség jogát, ha szigetként él más fajú többség területén belül, hogy önállóan intézze hovátartozandósága kérdését. Egy-szóval, el kell ismerni az «Ulsterek» önálló rendelkezési jogát. Így pl. Magyarország nemzetiségi eloszlását mutató térképből látható, hogy a román vidék közepén erős magyar sziget él, mely német, szóval, vele együtt érző szigetekkel határos. Minő alapon lehetne Erdély magyarságától és szász lakosságától az önrendelke-zési jogot megtagadni, ha az etnographiai határokon belül élő népek önrendelkezési joga elismertetik?

Az, hogy a magyarok és németek Erdélyben kisebbségben vannak, nyilván nem lehet ok arra, hogy nekik csak autonómia és ne teljes szabadság biztosíttassék. A románok az egész magyar nemzeten belül szintén csak kisebbséget képeznek és vitatják önrendelkezési jogukat; ugyanilyen alapon követelheti a román többségen belül a magyar kisebbség önrendelkezési jogát. Foly-tathatnók ezt, míg a Szilágyság stb. önrendelkezési joga nieg nem volna határozva és az egész ország önálló városokra nem esnék szét. Az etnographiai határ mit sem mond tehát arról a minimális terü-letekről, melyek az önrendelkezési jog gyakorlásához szükségesek. A conclusiónk tehát, hogy az önrendelkezésre jogosult területeket csak önkény révén lehet elhatárolni. Az önkényt pedig mindig érdekek vezetik.

2. De az alany nélkülség ezen ellenvetését — mondjuk meg-győződésünk ellenére — sikerül méltánycs szabályozással hatály-talanítani. A felteyés tehát az, hogy sikerül meghatározni azokat az ismérveket, mely ismérvek fenforgása esetében a tömeg önren-delkezési joga elismerendő. Ezen feltevés után szükségessé válnék a meghatározása annak a személynek, vagy hatóságnak, ki megállá-pítja, hogy a jogszabály által követelt ismérvek milyen területre nézve forognak fenn és ezen a területen belül kik vannak a szava-zásban való részvételre jogosítva. (Választó kerület határai és választói jogosultság). Ehhez a személyhez vagy hatósághoz volna intézve az a parancs, hogy ha a jogosult alany meghatározására szolgáló ismérveket tényleg fenforogni látja, úgy állapítsa meg a területi határokat stb. Kétségtelen, hogy ezen jogszabály alkalmazásá-ra sem a győző, sem egy nemzetközi conferentia nem alkalmas. A győző ugyanis a szabály alkalmazásának leple alatt úgy fog dön-teni, mint az az ő érdekeinek megfelelő; nemzetközi conferentián pedig abból a győző érdekeinek leginkább megfelelő döntésből

lesz határozat, melyet a győző a conferentián a legyőzöttek ellenállása ellenére kierőszakolni tud. Példa talán felesleges az állítás^ indokolására; senki sem kételkedik, úgy hiszem abban, hogy Franciaország és Anglia a jelenlegi német és osztrák terület önrendelkezési jogát úgy határozná meg, hogy a központi hatalmak lehetőleg gyöngüljenek és fordítva, Németország sem bánnék más-ként Angliával. A szokásos megoldás, melyet az a meggyőződés érlel, hogy az érdekelték pártatlanságot kívánó jogszabályok alkalmazására nem a legalkalmasabb közegek, úgy hangzik, döntsön az érdektelen bíróság. Meggyőződésem azonban, hogy ily kérdések elbírálására pártatlan bíróságot szervezni nem lehet, mert a háború forró levegője megölte a pártatlanságot és mindenkit érdekeltté tett. A határoknak meghatározásánál nem, vagy legalább nem kizárólag az a jogszabály alkalmaztatnék, mely az önrendelkezésre jogosult terület ismerveit megállapítja, hanem a jogszabályt alkalmazó személy, vagy hatóság a szabályt bizonyos állami érdekeknek megfelelően, hcl kiterjesztőleg, hol megszorítólag értelmezné. Ennek a hatóságnak döntéseivel nem a jogszabályt- alkotó törvényhozó- akarata, hanem az általa jogosnak vélt érdekek megfelelő megoldások érvényesülnének. De a bírálat tovább folytatása érdekében el kell fogadnom azt az újabb feltevést, hogy sikerül a döntésre hivatott hatóságot olyként szervezni, hogy a hozzá intézett parancsot pártatlanul alkalmazza.

3. Ezen újabb feltevés esetében meg volna tehát az adott esetre nézve határozva az a terület és azok az egyének, kik az önrendelkezést elhatározó szavazásban jogosítva vannak résztvenni. Következnék már most a plebiscitum. A népakarata szabad nyilvánulásának biztosítására szükséges volna, hogy a terület sem annak a hatalomnak uralma alatt ne álljon, kitől való elszakadás, sem annak uralma alatt, kihez való csatlakozás, illetve, akik uralma alatt, mint önálló állam való létezés, képezi a határozat tárgyát. Ezen körülmény fontosságára az «Elyomott nemzeti-ségek congressusá»-nak határozatai is utalnak. Minden kormány a népszavazást saját érdekében befolyásolni képes és így csak logikus postulat, mely a népszavazás ideje alatt neutrális kormányzást követel. A követelmény logikus ugyan, de megvalósít-hatatlan. A hadsereg az egyedüli mobilis kormányzó hatalom, melyet ismerünk és jövő hovatarozása tárgyában dönteni akaró; területnek semleges hadsereg által való megszállása volna az egyedüli lehetséges módja a népakaratnak az uralmon levő kormány

által való illetéktelen befolyásolása meggátolásának. A katonaság azonban csak a polgári hatóságok segítségével képes kormányozni és így teljes felváltása a polgári hatóságoknak semleges katonaság által képzelhetetlen. Szükségszerűleg a semleges hadsereg a lokális hatóságokat helyettesíteni nem tudja és a lokális hatóságoknak mindig lesz annyi befolyásuk, hogy a népakarat döntésére befolyást gyakoroljanak, sőt igen valószínűnek mondható, hogy a semleges hadsereg és vezetői szintén érvényesíteni fogják befolyásukat az egyik vagy másik irányban. Már pedig a hadsereg befolyása a legveszélyesebb, mert megmondták a francia revolúció alatt, hogy a győztes hadsereg élén álló tábornokok tanácsai parancsok, már pedig semmi biztosíték nincsen arra, hogy a katonák nem fognak tanácsolni. Az elnyomott nemzetiségek congressusa azonban nem oktanul beszél és ajánlja az Észak-Amerikai Egyesültállamok hadseregét occupáló hatóságnak. Ez a hadsereg ugyanis megszüntetné a centralis hatóságok befolyását a választásokra. is hatóság alatt értem a megye, járás, önkormányzati szerveit. A katonaságnak működése támaszaként ugyanis csak a lokális hatóságokra van szüksége és a centrálisabb, több községre kiterjedő hatóságok nélkül is tud működni. Azaz Magyarországon megszüntetné, a magyar és nemzetiségi intelligencia ama részének befolyását, mely állami vagy megyei hivatalt tölt be, erősebbnél előtérbe nyomulna evvel szemben a lokális, vagyis városi, községi és falusi hatóságok befolyása, melyet a nemzetiségek ügyükre kedvezőbbnek ítélnék. Továbbá nem csak hatóságok uralkodnak a népen, uralkodnak a papok, tanítók és földesurak, sőt mint demokraták történetéből kellőleg ismeretes, a pálinkamérések tulajdonosai is, Mindezeket elűlni, avagy helyettesíteni természetesen nem lehet. A franciák megkísérlették mint láttuk, az «urakat» a szavazásból kizárni, sikerült is nekik ezen intézkedéssel a szavazásokon a mob uralmával, — szóval a legerőszakosabb pressióval — az nekik kedvező határozatot győzelemhez segíteni. Kormány kell és minden kormány befolyásolni fogja érdekeinek megfelelően a népakarat nyilvánítását. Urak, papok stb. történelmi tradícióin és megszokáson alapuló hatalmát megtörni nem lehet és mindezek hatalmukkal a népakaratot érdekeiknek megfelelő nyilvánulásra igyekezzenek rábírní. Két alternativa áll rendelkezésre, vagy az urak befolyásolják a népet, vagy a nép leglármásabb, legerőszakosabb rétege terrorizálja az urakat és a nép nyugodtabb rétegeit. A két alternativa melyikét nevezzük.

tiszta választásnak? Nehéz lesz a választás, a politikusoknál a döntés a kérdés felett nyilván az érdekektől fog függni, melyeknek kielégítését a «tisztnak» mondott alternatíva elősegíti.

Több mint egy század óta azon dolgoznak politikusok és jogászok, hogy a különböző választásoknál és referendumoknál a nép, a szavazó tömeg akarata érvényesüljön és még egy törvényhozónak sem sikerült ezt a célt elérnie. A legnagyobb és a legdemokratikusabb államban, az észak-amerikai Egyesült-Államokban, a párt-szervezetek vezéreinek, a «boss»-ok, «wirepulerek» és hivatásos «politician»-ok elhatározásai érvényesülnek szavazásoknál. Franciaországban a kormánynak döntő befolyása a választói névjegyzékek mikénti összeállítására és a szavazásokra szintén ismeretes.²⁸

Túlsgos szerénység volna hinni, hogy csak Magyarországon vannak választási visszaélések és csak Scotus Viator ezeknek leírója. Bryce Amerikáról szóló művéből, Bodley Franciaországról szóló monográfiájából, Ostrogorskinak, Hasbachnak a modern demokráciáról írott könyveikből azt a meggyőződést merítettem, hogy a választások befolyásolásának, meghamisításának tudományában is igen elmaradtunk.²⁹ Kétségtelen, hogy ugyanúgy, mint a belföldi kormányzás terén a választójogi törvények nem a népakarat, hanem a hatalmon lévők és rendszerint a nagy tőke uralmát valószínűsítették meg, ugyanúgy plebiscitumok által nem a népakarat, hanem a hatalmon lévők kívánságai, melyek a múlt tapasztalatain, örökölt elméleteken stb. alapulnak, fognak megvalósulni. Vájjon mindazok a plebiscitumok, melyeket a múltban tartottak, vájjon a francia forradalom idejében és III. Napoleon korában tartott népszavazások nem igazolják-e, hogy a «népakarat» visszhangja volt a kormány akaratának? Azt pedig, hogy olyanok legyenek a népszavazás ideje alatt kormányon és olyanok helyettesítsék a helyi hatalmasságokat, kik a népszavazás által eldöntő kérdés tekintetében semmit sem akarnak, azt megvalósítani nem lehet.³⁰

A kormányzók akarnak, a nép pedig nem mindig akar; ez a szabad önrendelkezés gyakorlati megvalósításának legnagyobb akadálya. A parancs minden választóhoz szól és meghagyja neki, hogy azon terület állami hovatartozása tekintetében, melyen lakik, saját akaratát nyilvánítsa. A parancs teljesítésének szükségzerűleg előfeltétele, hogy az egyeseknek a felvetett kérdés tekintetében «akaratuk» legyen.

Stein 1814-ben a régi német alkotmány ellen azzal érvelt, hogy ez alkotmány «war nicht das Ergebnis des Willens einer

durch Erfahrung und Kenntnis ihres wahren Vorteiles aufgeklärten Nation.» El tudok ugyan képzelni államot, melynek minden polgára a múlt tapasztalataiból ítéletet alkotott magának arról, hogy minő állami kapcsolat és minő állami rend volna az ő és polgártársai érdekei szempontjából a legcélirányosabb. Ily államban, hol a múlt tapasztalatai alapján minden egyesben vagy legalább is a polgárok többségében Ítélet jegecesedett ki az önrendelkezési jog miként való gyakorlásáról, tényleg lehetne beszélni arról, hogy a népszavazás eredménye a nép akaratának nyilvánulása lesz és talán a közösségre üdvös változáshoz fog vezetni. De vájjon ez a képzelt állapot fedi-e a való állapotot és fedi-e különösen Európa keletibb részeiben a valót? Vájjon hazai viszonyaink ismerője merné-e állítani, hogy a felvidéki tót, vagy az erdélyi román paraszt vagy pásztor valaha is gondolkozott azon, hogy jobb-e az ő és népe érdekében Magyarország sértetlen fenntartása a csatlakozás Romániához, illetve Csehországhoz? De még feltéve, hogy gondolkozott ezekről a kérdésekről, állottak agyának rendelkezésére kellő számú emlékek, tapasztalatok, hogy ezeknek associatiojából, az emlékek egymást romboló és egymást erősítő összműködéséből, valamely helyesség tekintetében bármily kevés biztosítékot nyújtó ítélet kialakuljon? Alig hiszem, hogy tekintetbe véve a határozathozatal tárgyának rendkívül komplikált voltát, a lakosság primitív kulturállapotát, bárki is ezekre a kérdésekre igennel felelne.

Az akaratelha tarozást emlékek befolyásolják és mennél több emlék és mennél jobban megszitált tapasztalatok állanak valakinek rendelkezésére, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy az elhatározását követő cselekvés célszerű eredménnyel fog járni. Ellenkező esetben, midőn emlékek és tapasztalatok hiányzanak, nincsen anyag, melyből elhatározás képződhetik és tág tere van a véletlennek, vagy helyesebben talán mások befolyása érvényesülésének. Elégedetlen embereknél ilyenkor a változtatásra, elégedetlennél a jelenlegi állapot fentartására, helyesebben nem cselekvésre vonatkozó tanácsok követése, valószínű. Az elégedetlenség ugyanis állandó ingerként hat az agyra és változást követel; de, hogy milyen legyen a változás, mely annak a kellemetlen ingernek hatását megszünteti, azt az agy, mely sem a bajról, mely az «légedetlenséget okozza, sem az elégedetlenség orvoslására alkalmas eszközökről tiszta és helyes képet alkotni nem képes, nem tudja. Alkalmas talaj azonban az ily behatások alatt álló agy

minden a baj feltétlen orvoslásaként ajánlott változás megvalósításának támogatására, különösen, ha tanácsadói örökölt érzéseire és szenvedélyeire tudnak hatni.

Vájjon nem a népakarat következménye, ha a járványok idejében boszorkányokat üldöznek és zsidókat pusztítanak? Vájjon a baj ezen orvoslását nem magyarázzák-e meg az elégtelenség és a tanácsadók által felkeltett szenvedélyek? Az elégtellenek hajlanak a suggestiókra és cselekedni készek; az elégedettek ragaszkodnak ugyan a meglévő állapothoz, de nem látják az elégtelenségük és jelen közjogi helyzetük közötti kapcsolatot, a fájdalom ingerként nem hajtja őket és így indolensnek és cselekvésre, védekezésre a változás ellen, melynek következményeit nem ismerik, nem hajlandók.

«Éltek ezzel az érveléssel, érzem az ellenvetést mindig, midőn a nép jogai kiterjesztésének meggátolásáról volt szó a conservativok — fogják mondani — már pedig a politikai jogok gyakorlása, a sorsukról való önrendelkezés neveli a népet». Sok igazság van ebben az állításban; de kétséges-e a különbség a szavazás és hatása között, akkor, midőn a szavazás az egyik esetben képviselők választására, a másik esetben bizonyos terület állami hovatartozásának meghatározására vonatkozik? A különbség nem lehet kétséges, hiszen egyik esetben a nép bizalmi férfiakat választ, kik a lehetőségek szűk határain belül cselekedhetnek csak, a másik esetben ellenben a nép maga határoz és rombolva alkot. A sok és különféle érdekű képviselők működéséből, valamelyes átlagirányzat fog kialakulni és az irányzat hibái orvosolhatók. Ha az új állam nem életképes, ha az új kapcsolat nagy gazdasági bajokkal jár, ám mi módja lesz akkor az orvoslásnak?

A tartózkodás a szavazástól, a sorsukkal megelégedetteknel, a suggestio hatása, az önálló Ítélettel nem rendelkezőknél meg fogja hamisítani az önrendelkezést és az önrendelkezés tartalmát nem a nép, nem a sokaság, hanem a változást suggeráló vezetők elhatározása fogja megadni. A vezetők pedig határozott célokért és elsősorban hatalomért küzdenek és oly állami kapcsolatokat akarnak alkotni, melyben ők fognak uralkodni. A múlt emlékeiből, melyek részint történelmi tényekből, részint költött dicsőségekről szóló mesékből alakulnak, előkeresik a vezetők azokat, melyeknek állítólagos létezése idejében nekik, illetve annak a csoportnak, mert jogutódjainak magukat mondják, a legnagyobb hatalma volt. A vezetők az önrendelkezési joggal a történelemnek, a való

és mesék eme szövevényének azt a korszakát akarják helyreállítani, midőn vélt őseik uralkodtak, uralkodtak a legnagyobb hatalommal és a legtöbb idegen faj fölött. A vezetők újra akarják élni fajuk legdicsőbb uralmának napjait; a francia kezében, ki a természetes határokat akarja elérni, a szerb kezében, ki Dusán nagy birodalmát akarja helyreállítani, a horvát vagy a cseh kezében, ki a nagy horvát vagy nagy cseh államot kívánja megteremteni, az önrendelkezési jog eszköz, mely a jelen történeti fejleményei helyett a régen múlt történelmét akarja helyreállítani, saját uralmával mások uralmát pótolni. A történelemmel szemben azonban történelem áll, emlékekkel szemben emlékek és az önrendelkezési jog meghatározhatatlan alanyát, hívei a múlt emlékeinek megfelelően kívánják meghatározni, úgy hogy azon határokon belül lakók döntsenek sorsuk felett, mely határokon belül a vezetők faja, uralmának legdicsőbb tényleges vagy képzelt korszakában uralkodott.

A nép önrendelkezése saturnaliákhoz vezetne, urak és uraltak helyet cserélnének és ez valóban nem jelentene orvoslást, mert a holnap elégedetlensége ugyanazokhoz a bajokhoz fog vezetni, mint minőkhöz a tegnap elégedetlensége vezetett. Egyes emberek vágya uralomra, a nép indolentiája és erős hajlama suggestiókra, meggátolják tehát, hogy a szabad akarat érvényesüljön és csak arra vezetnének, hogy elmúlt uralom a jelen elégedetlenségének segítségével újra megvalósuljon.

Az önrendelkezés joga logikus következménye annak a feltevésnek, mely az állam keletkezésének okát egyezményben látja, ez a feltevés hamis és így csak természetes, hogy ezen feltevésen felépülő jogszabályok a képzeletből az életbe átültetve, más eredményeznek, mint céloznak.

De feltéve, hogy nemzetiségek önrendelkezési jogukkal élnek és megalkotják államaikat, akár úgy, mint történelmük legfényesebb korszakában léteztek, akár úgy, mint legmerészebb politikaik és hadvezérek azt megalkotni kívánták, vajjon ez az eredmény biztosítani fogja-e az örök békét? Alkalmos eszköz-e az önrendelkezési jog a béke megvalósítására?

Az összefüggést belső elégedetlenség és külső háború között tagadni, alig hiszem, hogy lehet. Ha Törökország történelmét nézzük, úgy látjuk, hogy mindazoknak a háborúknak, melyek «ezen hatalom ellen folytak a XVIII. és XIX. században, részben oka volt a hit a török állam betegségében, a meggyőződés, hogy a

külső ellenségnek terveit a belföld elegületlenjei, lázadásukkal segíteni fogják.

Békében a háborút a hatalmak nemcsak fegyverkezéssel, hanem a belföldi elégedetlenségek szításával is előkészítik. Elég végig gondolni a világháború történetét és világossá válik, hogy hosszú évek lázító munkája az Osztrák és Magyar monarchia területén valóban az első offenzíva volt, melyet Oroszország és hűbéresei ellenünk indítottak. Az igyekecs a belső front megtörésére, mely már a békében célja volt a diplomatiának, a háború alatt csak növekedett.

Ha az elégedetlenség az állam határain belül a legerősebb csábítás ellenséges érdekű államokra, hogy háborút kezdjenek, mi biztosíték van arra, hogy a nép önrendelkezésének megfelelően alakított államokban nem lesznek elégedetlenek és nem lesznek államok, kiknek érdekük lesz azt a hatalmat meggyöngíteni, melynek területén az elégedetlenek élnek?

Valóban erre semmi biztosíték nincsen, miután az önrendelkezési jog gyakorlásával egyes fajok állítólagos történelmi határait és így azt az uralmat, melyet múltban más fajok felett bírtak, akarják helyreállítani; biztosra vehető, hogy az uralkodó és az uraltak helycseréje, az elégedettek és elégedetlenek szerepének felcserélésével is fog járni. A franciák a német lakta Elzász-Lotharingiát, a csehek, magyarok és németek által lakott népes területeket akarnak államukhoz csatolni és mindezeknek a területeknek idegen lakossága elégedetlen lesz és vonzódni fog a fajroknai által fentartott államokhoz és csatlakozni kíván majd ezekhez. Ezt a vonzódást a faj rokonok által alkotott állam tőle telhetőleg támogatni fogja.

A magyar vagy német nemzet a történelmi folyamat alatt kialakult határainak minden megbontását jogtalanak fogja tekinteni és múlt emlékek hatása alatt ezeknek a megbontott határoknak helyreállítására fog törekedni.

^ Nem természetes-e, ha a szerbek még ma is Dusán cár korából maradt emlékek hatása alatt állanak, ha századok előtti dicsőségük őket nyugodni nem hagyja, hogy akkor más fajok újabb emlékek hatása alól szabadulni nem fognak és minden erővel régi birodalmuk helyreállításán fognak dolgozni? Igényeik érvényesítésére pedig az első alkalmat, az első érdekösszeütközést a népszövetséget alkotó államok között fel fogják használni. Növelni fogja továbbá az elégedetlenek számát esetleg az új államokban

az a körülmény is, hogy a nép önrendelkezése mi biztosítékot sem nyújt arra, hogy valóban olyan államok fognak keletkezni, melyek életképesek és a polgároknak a gazdasági tevékenységük kifejtésére kellő alkalmat és lehetőséget nyújtani képesek.

Tény azonban, hogy nemcsak a nép, hanem még a bölcsek diplomaták konferenciája sem igen alkalmas államok teremtésére. Kevés állam tudott kellőleg fejlődni azokon a határokon belül, melyet neki államconferencián kijelöltek. A Balkán államok egyes konferenciák eredményei és nemcsak faji, hanem gazdasági okok hatása alatt születésük napjától kezdve területi expansióra vágyódtak. Azt a nagy problémát, melyet már a XVIII. század vége óta megoldani igyekezik a diplomácia, hogy t. i. a török állam rossz belső politikájának következményét, a török birodalom nem muzulmán lakosságának belső elégtelenségét megszüntesse — valóban megoldani képtelen volt. Hány háborúra adott okot a keleti kérdés, melyet alkalmasint ez a háború sem fog végleg megoldani. Az első háborúk területi autonómiák biztosításával végződnek; az autonómiák teljes függetlenségéig növelése újabb háborúknak tárgya; a független államok azután határaikkal elégedetlenek és ez ismét újabb háborúkra vezet és fog vezetni nyilván mindaddig, míg egységes Balkán hatalom ki nem alakul. Vájjon a diplomácia volt-e hibás ezekben a háborúkban, mely szűken mérte eleinte az autonómia mérvét, utóbb a külön államok területét? Vagy talán céltudatosan hibáztak a diplomaták, mert megbízóiknak semmi érdekük sem volt erős és elégedett államok megalkotásában és minden érdekük, mint nagyhatalmaknak, arra irányult, hogy az új állam, gyengesége folytán, befolyásuk alatt maradjon? Mindezekre a kérdésekre pozitív feleleteket adni nem lehet, de annak bizonyítására mégis alkalmasak már a nyers tények, hogy nem minden határon belül fejlődik állam és a nem megfelelő határok állandóan háborúra ingerlik, úgy a meg nem felelő határok között élők, mint szomszédaikat, kik ezeket a hiányokat észlelik.

FÜGGELÉK A HARMADIK FEJEZETHEZ.

A nemzetiségek igényei magyar területekre.

- a) Törekvése: a románoknak Dacia, a cseh-szlovákoknak nagy Morvaország, a szerbeknek az ipeki patriarchátus és mindezeknek a nemzetiségeknek magyar területet uraló határoknak elérésére.
- b) Magyarország felosztása etnográfiai határoknak megfelelően, önálló létezésre képtelen részeket eredményez.

Mondottuk, hogy a nemzetiségek önrendelkezési jogának elismerése saturnaliákhoz vezetne, mert a múltban uraltak, uralkodnának a jövőben azokon, kik felettük uralkodtak. Mondottuk, hogy a nemzetiségek az önrendelkezési jog segítségével valódi vagy költött történetüknek azt a fejezetét akarják újra feléleszteni, melyben a legtöbb idegen fajon uralkodtak és mely a történészek állítása szerint a fajnak legdicsőbb korszaka volt. Állítások, melyek helyességének begyőzésére alig lehetne alkalmasabb bizonyítékot találni, mint az egyes nemzetiségeknek a magyar állam elleni követelését.

Az összes követelések megvalósításának eredménye Arthur Chevrin¹ *Autriche et la Hongrie de demain* című könyv szerint a jövő Magyarország területéből elszakítandó, északon a cseh tótok, keleten a románok, délen a szerbek által követelt területek, nyugaton pedig Mosón, Vas és Zala vármegyék egyes részei, utóbbiakból ugyanis összekötő folyosó létesítendő Észak- és Dél-szláv országok között. Ennek a nagy átalakulásnak a statisztika rideg számai szerint az eredménye a következő volna: Felszabadulna Magyarország területén állítólag szolgaságban élő

3.000,000 román
2.000,000 tót
600,000 horvát és szerb
összesen 5.600,000 ember.

Szolgátságba kerülne, miután Chevrin szerint a megmaradó magyar állam területének csak 5.900,000 lakosa volna

több mint.....4.000,000 magyar
és közelítőleg..... 1.700,000 német
összesen..... 5.700,000 ember.

Eredmény, melyet még rózsásnak lehet mondani, mert hiszen Chevrin kisebb területekkel éri be a románok, szerbek és tót államok részére, mint amilyen területeket ezek az államok maguk részére követelnek. De lássuk ezeket az igényeket egyenként.

Kezdjük a románokén.²

A nagy Románia követeli a maga részére: 1. Erdélyt, 2. Arad, Szilágy, Bihar, Szatmár megyéket teljesen, Békés és Csanád vármegyék egyes részeit, 3. Máramaros megyét és Ugocsa megye egyes részeit, 4. a Temesi bánságot. (3. sz. térkép.)

Ezt az egész területet, az orosz radikális «Djen» egy cikke szerint az Entente, előzetes szerződés értelmében köteles Romániának birtokába bocsájtani. Annak ellenére, hogy az entente írók állítása szerint is a terület jóval nagyobb annál, amelyre a románok nemzetiségi alapon igényt tarthatnának.³

Ha figyelmesen megtekintjük Magyarország térképét (1. sz. térkép), úgy semmi kétségünk nem lehet a tekintetben, hogy ezen terület határainak megvonásánál tisztán stratégiai okok voltak mérvadók. Kevés kétséget hagy e tekintetben különben Mircia R. Sirianu, ki «La question de Transylvanie et l'unité politique roumaine» című munkájában, Románia igényét Máramaros megyére és a Temesi bánságra a következőképen indokolja: «Máramaros megye lakosságának csak 24%-a román. Romániának azonban fontos stratégiai okokból követelnie kell ezt a területet. Katonai szempontokból ugyanis az, ki Magyarország ezen északi részén uralkodik, az ki hatalmában tartja a Kárpátok déli lejtőit a Tisza felső folyását és mindazokat a völgyeket, melyek dél felé nyílnak; az nemcsak uralkodik a nagy magyar Alföldön, hova a Tisza völgyén át behatolhat, hanem egyben uralja Erdélyt és azokat a területeket is, melyeken románok lagnak. Máramaros birtoka rendkívül fontos tehát Románia részére, amely Erdélyt birtokolni fogja.»⁴

Szóval a románok annak ellenére, hogy úgy értesültünk, hogy a következő békekötés az emberiség «utolsó háború»-ját

van hivatva befejezni, mégis oly katonai határokkal akarnak rendelkezni, mely nem csak megvédi az ő területüket, hanem hatalmat biztosít nekik a Magyarországnak megmaradó területen — a nagy magyar Alföldön. Hűen követik a francia forradalmárok példáját, kik szintén az emberiség utolsó háborújáról beszéltek (1793), akkor midőn cselekvésükkel Franciaországnak a következő háború céljaira lehetőleg kedvező határokat akartak biztosítani.

Nem meglepő ezek után, hogy Sirianu könyvében a Temesi bánságról olvassuk: A bánság egy stratégiai háromszög, melyet a Duna, Tisza és Maros folyása alkot. Ha ezt a háromszöget idegen hatalom birtokában hagyjuk, úgy ennek a hatalomnak az a lényeges előnye lesz, hogy seregei a Duna jobb partján fognak állani és innen Erdélyt, sőt Románia területét is veszélyeztetni fogják.»⁵

Igen szerényen formulázva az az általános elv, melyen Sirianu területi követelései alapulnak, így hangzik: «Minden nemzetiségnek joga van nem csak az általa lakott területre, hanem azokra a szomszédos területekre is, melyek saját területének védelmére szükségesek.» Ezt az elvet már ismerjük Carnot 1793. februári beszédéből, melyben a *salus rei publicae suprema lex esto* elvével indokolta Franciaország jogát azokra a területekre, melyek Franciaország határainak védelmére szükségesek.⁶

Nehezen érthető ugyan, hogy hogyan lehetne ebből az elvből, nemzetközi jogi szabályt alkotni. A nemzetközi jogszabály-nak egyenlően kell alkalmazást nyernie minden államra és ha az idézett elv nemzetközi jogi szabály, úgy nem csak a románoknak, hanem a magyarságnak is jogot adna Máramaros megyére és a Temesi bánságra. Jogot, melyet Máramarosra, Sirianu is kénytelen volna elismerni, mert hiszen ő mondja, hogy «az, ki Kárpátok déli lejtőit a Tisza felső folyását uralja — uralja a nagy magyar Alföldet is.» A magyarság is követelhetne ezeket a területeket, melyek: az ő általa lakott terület határainak védelmére szükségesek. A nagy magyar Alföldet lakó magyarságnak is joga volna Máramaros és Temes területre legalább is ugyanolyan jogcímen, mint a románoknak. A jogszabály tehát két egymást kizáró igényt egyenlő jogosnak ismer el, más szóval használhatatlan. Carnot 1793-ban elvéhek ezt a következményét világosan látta és megmondotta, hogy az államnak igénye védett határookra az állammal született jog és ilyen jog meghatározására csak az állam maga jogosult. Ez az állítás őszintébben úgy fejez-

hető ki, hogy a konkuráló igények közül a hatalmasabb állam igényét fegyverrel fogja megvalósítani.

De maga az a terület, melyet a románok maguk számára követelnek, mint már mondtunk nem tisztán románok lakta vidék, sőt az egész területen a románok kisebbségben vannak. A nemzetiségek önrendelkezési jogának alkalmazásával hogyan jut mégis Sirianu ahhoz az eredményhez, hogy ennek a területnek Romániához kell tartoznia? Sirianu felváltva négy elvet alkalmaz, mely elveknek hivatása, hogy egymást kiegészítsék és a románságnak jogát az egész területre bizonyítsák.

Ezek az elvek általánosan fogalmazva így hangzanak:

1. Minden nemzetiségnek joga van arra a magyar megyére, melyben abszolút többsége van.

2. Minden nemzetiségnek joga van arra a megyére, melyben ugyan abszolút többsége nincs, de az ott élő nemzetiségek között ő a legerősebb nemzetiség (relatív többség).

3. Minden nemzetiségnek joga van azokra a területével határos járásokra, melyben ő van abszolút vagy relatív többségben.

4. Minden nemzetiségnek történelem jogán igénye van arra a területre, melynek őslakosságát ő képezi.

Felesleges utalnom arra, hogy ezek az elvek egymással össze nem férnek.

Az 1. és 2. elv a 3. elvvel mindig a 4. elvvel pedig gyakran összeütközésbe kerül. Az 1. és 2. számú elv elismeri a nemzetiségi abszolút vagy relatív többségnek a jogát, a megyének mint egésznek területére, a 3. elv viszont a többség joga ellen jogot konstruál a megye egyes részeire (járásokra stb.) a megyében (az egészben) kisebbségben, de a járásban (részben) többségben levő nemzetiség javára.⁷ A 3. sz. elv rendeltetése a románok jogának kiterjesztése azokra a román területekkel határos megyékre, melyek mint Ugocsa, Békés, a magyarságot illetnék a többség jogán, egyes járásaira, melyekben állítólag román többség él. Az elv általános elismerésének következménye volna, hogy az önrendelkezésre jogosult alany nem a megye, hanem a járás volna és így a románok joga számos román megyén belül levő magyar vagy német járásra megszűnne; ettől természetesen Sirianu tartózkodik, ő az elvet tehát csak a magyarok jogának korlátozására kívánja felhasználni.

A 4. sz. elv 1-3. számú elvekkel szintén gyakran fog kollízióba kerülni, mert igen gyakran a megye területén ma más nem-

zetiségek vannak többségben, mint amelyek 1000 és egynehány évvel ezelőtt ott éltek. Ez a jogcím ismét arra szolgál, hogy Erdélynek azon megyéire, melyekben a magyar nemzetiség van többségben a románok jogcímét megállapítsa.

De vajjon van-e bármilyen okozati összefüggés a mondott négy elv és a nemzetek önrendelkezési joga között?

Az első elv, a megye határán, szóval bizonyos történelmi határokon belül megállapítja az egy nemzetiséghez tartozó többségnek a jogát a hovátartozandóság megállapítására. A történelmi határoknak felhasználásánál már ellentmondásba kerül az önrendelkezési elvvel. A múlt által önkényesen meghatározott határok csak nem foszthatnak meg egyeseket, tömegeket, azon joguktól, hogy állami hovátartozandóságuk tekintetében önállóan döntsenek? Elhunyt ősök akarata csak nem kényszerítheti a jelenleg az ősök által vont határokon belül élő kisebbséget arra, hogy a többség akaratát kövessék? Hiszen ugyanolyan joggal, mint az elhaltak határokat vontak, vonhatnának határokat az élők is. Vonhatnának határokat úgy, hogy ezeken a határokon belül a románok ne II megyében, hanem csak 4 vagy 5 megyében bírijanak többséggel. Nem kell túl járatosnak lenni a választási geometria tudományában ahhoz, hogy az ember az erdélyi 4 magyar megyéhez 4 más román megyét csatoljon olyként, hogy az egész egyesített területen a magyarok többségben maradjanak!

Vagy talán még sokkal egyszerűbb egy területnek minősíteni az egész a románok által követelt területet és már is a románok a kisebbséget alkotják. Kérdjük miért a múlt törvényhozójának és miért ne a jelen törvényhozójának önkénye szabja meg az önrendelkezési jog gyakorlására jogosult alany területi határait? Maga a nemzetiségek önrendelkezési jogának elve, a múlt törvényhozójának biztosított eme kedvezményes helyzetet mivel sem indokolja. A történelmi határokhöz ragaszkodnak a románok, mert ezek a határok a terület egy bizonyos részén 11 megyében a többséget és így az uralmat nekik biztosítják.

A második számú elv, mely a relativ többségben levő nemzetiségnek uralmát biztosítja, szintén ellentétben áll az önrendelkezési elvvel; a történelmi határok elfogadásán kívül még azért igL, mert a kisebbség akaratát kényszeríti reá a többségre. Értelmetlen, hogy hogyan lehet a nemzetiségek önrendelkezési jogával összhangba hozni, hogy ha egy megye területén, a magyarokból és németekből álló többség úgy dönt, hogy a megye a magyar

államhoz tartozzék, akkor még sem ennek a vegyes nemzetiségű többségnek a határozata legyen mérvadó, hanem az egy nemzetiségű kisebbsége? Az elv ismét nem az önrendelkezési jog gyakorlati megvalósítását szolgálja, hanem a román érdekeknek megfelelő uralomnak 2 vagy 3 megye területén való létesítését.

A harmadik elv elejti hirtelen a történelmi határokat és az etnográfiai határok szem előtt tartását követeli ott, hol a román uralom a magyar többségű megyékből kiszakított egyes járáson belül volna a nép önrendelkezésével megvalósítható. Békés, Csanád és Ugocsa megyék egyes részeinek okkupálása érdekében szakítani kell a történelmi határokkal és át kell térni etnográfiai határokra.

A 4.-ik elv végül az ősi letelepülés, az őslakók jogáról beszél és arra szolgál, hogy a románok jogát megindokolja azokra a területekre, melyeken a románok sem történelmi, sem etnográfiai határokon belül sem abszolút, sem relatív többségben nincsenek.

Alig hiszem, hogy jobban lehetne jellemezni ezt az elvet Renannál, ki a német Strauszknak Elzászra, a németeknek a történelmi múltjával indokolt igényét avval a mondással ütötte el, hogy ugyanolyan meggyőző volna érvelése, ha az orángután gójára hivatkoznék. Tényleg a románoknak csak akkor van több joguk Erdélyre a magyaroknál, ha igazolják, hogy ők azoktól a majmoktól erednek, kik az ember előtti korban Erdély őslakói voltak. Ha nem erednek ezektől a majmoktól, úgy ők is meghódították Erdélyt, ők is valamikor bevonultak Erdélybe, ugyanúgy mint a magyarság. Ha pedig a románok jogcíme is csak foglalás, mint a magyaroké, miért volna a jogcímük mégis erősebb a magyarok jogcíménél?

Sirianu úr erre a kérdésre is felel és azt mondja. A rómaiak, kiktől a románok erednek Erdélyt defenzív háború folyamán foglalták el, a magyarok ellenben a románoktól utóbb offenzív háborúban szereztek el ezt a területet.⁸ A foglalás defenzív háborúban — fejezi be a gondolatsort Sirianu — erősebb jogcím, mint a foglalás, mely offenzív háborúban történt. Megnyugszom ebben az érvelésben, ha indokoltságát nem is látom, mert félek, hogy cáfolatomra válaszként valamelyik román történész mégis kénytelenülne igazolni, hogy a terület lakói mégis azoktól a bizonyos majmoktól erednek.

Nem igen hiszem, hogy bárki is kételkednék abbari, miszerint előbb lettek meghatározva azok a határok, melyeken belül

fekvő területre, a románoknak igényük van és azután azok a román érdekeket támogató egymást kizáró és ellentmondó érvek. Annál kevésbé lehet ez kétséges, mert hiszen ezeket a határokat készen szállította a románoknak a történelmi hagyomány, ezek a határok zárták körül, a román történészek állítása szerint «Dáciát» bátor Mihály országát (1599-1601). Szóval a nemzetiségek önrendelkezési joga ismét arra szolgál, hogy segélyével az ősök hagyományát az utódok megvalósítsák. «Gallia» határait itt «Dácia» határai helyettesítik, a Rajna helyébe a Duna és Tisza lépett. Az emberek mások ugyan érvelésük azonban nem változott.

Egyformaságuk folytán igen unalmas volna részletezni az egyes nemzetiségeknek Magyarországgal szemben támasztott követeléseit. Mindezek a követelések ugyanis egy kaptafára készültek. Mindegyik nemzetiség többet követel, mint amennyire etnográfiai határok betartása mellett igénye van, mindegyik nemzetiség olyan területet követel, mely nem csak megvédhető, hanem melynek határa alkalmas arra, hogy Magyarország legtermékenyebb vidéke a nagy magyar Alföld és Magyarország többi részeinek elfoglalását szolgáló offenzíva kiindulási frontjaként szolgálhasson. Valóban állítani lehetne, hogy mindegyik nemzetiség Magyarországon területén nem határvonalat, hanem a Magyarország mai területén való hegemoniáért indítandó háborúra alkalmas frontvonalat választ a maga részére. Megegyeznek mindezek az igények végül, hogy kevésbé a nemzetiségi elven, hanem inkább Renan szavával élve az «orángutáng jogán» alapulnak.

Így pld., ha a csehek által a szlovákok állítólagos megbízásából érvényesített területi igényeket elhatároló vonalat szemügyre vesszük, rögtön feltűnik, hogy ezen terület elhatárolásánál nem a nemzetiségi szempont, hanem ugyanazok a stratégiai szempontok voltak mérvadók, mint a román terület elhatárolásánál. A románok az általuk lakott vidék biztos megvédhetése érdekében követelik a Temesi bánágot, Máramarost. A tótok 9 vármegyében képviselik a többséget és 19 vármegyét követelnek. A románok gondosan úgy határolják el területüket, hogy ott, hol a hegyvidéken laknak, követelik a hegység végső nyúlványait is és a hegységet megelőző síkságból egy sávot; egyben a folyók völgyeire és az ország két nagy folyójának elérésére és lehetőleg sok helyen való elérésére súlyt helyeznek.

Ugyanezek a szempontok irányadóak a szlovák területek elhatárolásánál is.

A tótok, kik az Északi hegyvidéken laknak, határként azt az utolsó hegysort kívánják, mely mint a Mátra, Bükös és Hegyalja, nem is annyira az utat észak felé, mint inkább dél felé uralja. Nem is annyira védi a tót lakta vidéket, mint uralja a Duna és Tisza között. Ott, hol nem ez a hegység védi a tótságot, ott az ország határa a Duna és Tisza legyen. A Duna és Tisza, melynek partjainál tótok egyáltalában nem laknak.

Máramaros megyét, melyre stratégiai szempontból nagy súlyt helyez Sirianu a tótok is követelik.

Igen természetes, hogy stratégiai szempontokkal egyedül megindokolni ezeket a követeléseket nem lehet, akkor midőn már előzetesen tele kürtölték a világot avval, hogy a múlt diplomatiáját és annak minden gondolatát, így a hatalmak egyensúlyát: a stratégiai határokat el kell törölni. Erveket kell kovácsolni a tényleges indokok elfedésére és vájjon mi volna alkalmasabb indokokat szolgáltatni, mint a régi kor történelme, melynek tartalma bizonytalan és így a szükségletnek megfelelően módosítható? A tótok ügyében kizárólagosan a történelmi érvek vannak utalva az írók, mert hiszen még azt sem lehet állítani, hogy ez a tótság jelenleg egységes nyelvű vagy egységes eredetű nemzetiség. így Leon Dominian⁹ kénytelen könyvében elismerni, hogy más nyelvet beszélnek a Csehországhoz vonzódó protestáns tótok és mást a katolikus tótok. Arthur Chevrin¹⁰ pedig kénytelen utalni arra, hogy nem mind a tótok erednek egy fajból és nem mind faj rokonai a cseheknek. Ha tehát a tótok és a csehek nem beszélnek ma egy nyelvet, ha a két nép ma egy fajból eredendően nem is tekinthető, úgy nyilván egy nyelvet beszéltek, egy fajt képeztek és egy birodalomban éltek a múltban.

Így Chevrinnél és Dominiannál egyaránt olvassuk: «<Samó mesebeli királysága után, melynek sem határát, sem hatalmát nem ismerjük, a nagy morva királyság a IX. században egyesítette a tótokat és a morvákat, kikhez hamarosan csatlakoztak a szerbek, lengyelek és csehek. Ez volt a tótoknak legdicsebb korszaka. Erre hivatkoznak a történészek minduntalan, ha a régi szabadságok felidézésével a nemzeti érzést felkelteni akarják». Elismerem, hogy gyönyörűen hat, ha Chevrin úr azt mondja: «Voilà donc près de dix siècles que les Slovaques sont séparés des Tchèques et qu'ils sont plus ou moins sous la domination des Magyars». ¹¹ Kétségtelen gyönyörű dolog, tíz század után egyesíteni ismét a két nemzetiséget, mely egy nemzetet alkotott. Őszintén

mondva azonban élénk kétségem van a múlt és a jövő tekintetében. A múlt tekintetében mivel sem látom igazoltnak azt, hogy a tótok és csehek egy nemzetben egyesültek és hitetlen fantáziám el tudja képzelni, hogy ez az egyesülés a IX. században úgy történt, hogy tót törzsek küzdelmek árán leigázták és letörték a cseheket és uralkodtak felettük. Vájjon így volt-e ez? és jelesül vájjon a cseheket törték-e le a tótok, vagy fordítva, vagy mindkettőjüket a morvák a IX. században? azt nem tudom, de hangsúly a fenti állításban nem az uralkodó faj nevén van, hanem azon nyugszik, hogy az, mit ma egyesülésnek mondanak, nem volt-e létezése idejében uralom? ¹²

A jövő tekintetében ugyanazok a kételyeim vannak. Kérdés, vajjon az, amit egyesülésnek mondanak, ha morvákról, csehekről és tótokról van szó, nem ugyanaz-e, mint amit uralomnak neveznek akkor, midőn magyarokról és tótokról van szó?

A cseh-tót állam Magyarországból a maga részére oly területet követel, mely igen alkalmas kiindulópont Magyarország jelenlegi egész területének elfoglalására irányuló offenzíva megindítására.

Jegyezzük meg jól, a cseh-szlovák állam követeli nemcsak azt a hegysort, mely uralja az Alföldet, hanem Máramarost, szóval azt a területet is, melynek birtoka a románok szerint Erdély birtokát jelenti.

A szerbek igényéről szintén ki lehet mutatni azt, hogy történelmi emlékeken alapulnak és határvonalait úgy határozzák meg, hogy jövőendő hatalmi céljaikat szolgálják. Felesleges talán mondanom, hogy a szerbeknek vannak ilyen céljaik, hiszen mindenki tudja ezt. Südlandnak a Délszláv kérdésről írt munkájából veszem a szerző által a szerb írók munkáiból kiválogatott következő idézeteket:¹³ «Nincs még egy nép a földtekén, melyről állítani lehetne azt, ami a szerbekről igaz, t. i., hogy 5000 éves múltjuk van». «A szerbek a legelágazottabb nemzet, a leghatalmasabb népe a földtekének.» (Az egész világnak ennek a népnek uralma alatt kellene állania) stb. . . .

Igaz ugyan, hogy ez a hatalmas nemzet Magyarország lakosságának 2*5%-át teszi és száma 400,000 emberre rúg és csak egy megyében és pedig Torontálban teszi számuk a lakosság 32%-át, mégis követelik Sir Arthur Evans szerint " a volt Temesi bánság túlnyomó részét, Baranyát és Bács-Bodrog megyét. Ezek a követelések nem jelentenek mást, minthogy a szerbek egyik lábukkal

állni akarnak azon a területek mindegyikén, melyre az egységes Magyarországot folyói tagolják. Követelik jelesül:

1. A Dunántúl azt a területet, melyet a Duna és a Dráva határolnak, Baranya vármegyét és Zala egy részét.

2. A Duna és Tisza határolta területen Bács-Bodrog megyét.

3. A Tiszántúli területből a Temesi bántágot, ugyanazt a Temesi bántágot, melyről Sirianu azt mondja, hogy Romániának saját területe védelmére erre szüksége van.

Máramarosra és a Temesi bántásra a románok és szlávok igényt jelentenek be, mert ez a két terület stratégiailag nagyfontosságú. A cseh-szlovákok követelik Máramarost, a szerbek a Temesi bántágot. Románia tehát saját állítása szerint, ha szlávok kapnák meg ezeket a területeket, szláv harapófogóba kerülne. A magyarokról valóban beszélni sem érdemes, hiszen egész területük teljesen szláv uralom alá jutna.

A szerbek igényüket természetesen ismét a történelemmel igazolják. Igaz ugyan, hogy a Balkán-államok, melyek hol Nagy-Bulgáriának vagy Nagy-Horvátországnak vagy Nagy-Szerbiának képeztek részét, aszerint, hogy melyik államnak volt ereje a többit leigázni, rendszerint a Száván túl nem terjedtek és sohasem lépték túl a Dráva és a Duna által vont természetes határt, a politikai történelemből származó érvekkel tehát a szerbek igénye nem támogatható. A történelem azonban túl van tömve adatokkal és mindenre lehet érvet találni. Ha a szerb állam történelmi határai nem értékesíthetők, segítségül kell venni a szerb egyház birodalmának határait. Ez a szerb egyházi birodalom az ú. n. Ipeki (Pec) patriarchátus a török birodalom uralma alatt keletkezett (a XV. század vége felé), az ecclesia militans szervezete volt, mely a szerb egyháznak híveket és hívek révén világi hatalmat igyekezett szerezni. Ez a szervezet kiterjedt majd az egész Dunántúlra, Budára és Budán túl, szóval ezen egyházi állam állítólagos határai akár egész Magyarország területének elfoglalására jogcímet adnának Szerbiának.¹⁵

Nyilván mindezek a vallási és faji uralmak emlékével igazolni kívánt területi igények nem a nemzetek önrendelkezéséből merítik erejüket. Uralmi vágy szülte ezeket az igényeket, uralmi vágy, mely a valódi vagy költött történelmi múlt legfényesebb napjainak fölidézésén növelte étvágyát. Mindezekben a románokban, szerbekben és csehekben él múltjuk, több mint 1000 év előtti állítólagos múltjuk, melyet a dajkák meséi és az iskola tanításai vérükbe

oltottak. Élő embereken keresztül a történelemnek összes egymást kizáró emlékei érvényesülni akarnak. Az emlékek ezen Babelében, a Balkánon! a Nagy-Horvátország, a Nagy-Szerbia és a Nagy-Bulgária emlékei ma is küzdenek egymással, béke tehát ott nem lehet.

Kétségtelenül a nemzetek önrendelkezési joga csak a cég-tábla, melynek ártatlanul hangzó felírásával célja a figyelmet elvonni az üzletben folyó szemérmertlenségekről. Vájjon nem igazolja ezt elegendően az a körülmény, hogy a nemzetiségek igényei egymást kölcsönösen kizárják, annak ellenére, hogy a magyarság igényeit mindenki quantitáé negligeeablekent kezeli. Már pedig ez a magyarság azon a jogcímen, hogy az egész magyarországi területen az abszolút többséget bírja, hogy ezen a területen a legerősebb nemzetiség; azon a címen, hogy 1000 éve ezen a területen uralkodik; követelhetné az uralmat egész Magyarország területén. Követelhetné és még sem követeli, hiszen mást sem akar, mint ezen a természet által egységesnek teremtett területen egységes államot alkotni a többi nemzetiségekkel. Nem tudom belátni, miért a megye és nem az ország történelmi határa legyen az önrendelkezésre jogosult terület határa? Nem tudom felfogni ésszel, miért az utolsóelőtti 1000 év történetére lehet csak igényeket alapítani és nem ugyanoly joggal az utolsó 1000 év történetére is?

Nősek az «Új Közép-Európa» című cikkében megmagyarázza, hogy minő célt szolgáljanak, ezek az új államok?¹⁶ «Szoros kapcsolat Lengyelország és Csehország között egy gazdaságilag és politikailag független 40 milliós népet jelent, mely a német útját kelet felé elállja. Németországnak az útját a közel Kelet és Adria felé elállják az olaszok és a jugoszlávok, míg a Nagy-Románia, Németország körülzárását teljessé fogja tenni. Ez a lengyel, cseh, román, jugoszláv-egyesülés 50 milliót meghaladó népet jelent, mely Németország terjeszkedési vágyának végleg útját fogja állni.» Nekünk, kik fajunknak szellemi és gazdasági érvényesülését a világnak békés rendjében kívánjuk biztosítani két nagy aggályunk van, Nősek úr tervével szemben. Az egyik az: erősen kétkedünk, hogy ez az új blokk békében marad és egységes politikát fog követni, a másik pedig az, hogy ha majd a sok közül ciz egyik állam a többit le fogja gyúrni, akár a cseh, akár a délszláv fog uralkodni abban az új és nagyobb Ausztriában, ez az új Ausztria erősen imperialista hatalom lesz. Terjeszkedni fog kívánni minden irányban és terjeszkedésének alapja és jogcíme a bizánci hagyomá-

nyok megvalósítása lesz. Mindezek a tervek tehát, melyeket tárgyalunk, nem a békét biztosítják, hanem háborús bonyodalmak veszélyét rejtik magukban.

A «történelmi határok» nem alkalmasak az önrendelkezésre jogosult területeknek egymástól való elhatárolására, ezt az egyes nemzetiségeknek a magyarok ellen, a történelmi múlt alapján támasztott igényei kétségtelenül bizonyítják.

A nemzetiségek megoszlása Magyarországon pedig bizonyítja azt is, hogy az ethnographiai határok segélyével sem lehet ezt a természettől egységnek kialakított területet, önrendelkezésre jogosult részekre bontani.

Ha Magyarországot ethnographiai határoknak megfelelően akarjuk részekre tagolni, úgy az első kérdés, melyet el kell döntünk a faj fogalmára, helyesebben azokra az ismérvekre vonatkozik, melyek az egy fajhoz való tartozás meghatározására alkalmasak.

Ha az ország lakosságát különböző csoportokba akarjuk osztani, úgy elsősorban meg kell határoznunk azt az elvet, melynek segélyével a felosztást eszközölni akarjuk. Az embereket lehet nagyság szerint, hajszín stb. szerint osztályozni, de mind-ezeknek az osztályozásoknak előfeltétele, hogy az osztályozás előtt a principium divisionis tisztáztassék, az egyes osztályok, melyekbe a sorozás történni fog és az osztályokra jellegzetes ismérvek meghatározottassanak. így pl. a nagyság szerinti osztályozásnál meghatározandó minden osztály tekintetében a minimális és maximális határ, továbbá az a mérték (méter stb.), melynek segélyével az osztályozandók nagysága megállapíttatik. Az átöröklési kérdésekre vonatkozó kutatásoknál az osztályozásnak és a célszerű osztályozási elveknek igen fejlett technikája fejlődött ki, melynek ereje az osztályozási elveknek fix meghatározásában rejlik.⁷

Az ország lakosságát fajok szerint akarjuk osztályozni. Kérdés tehát, melyik az az ismérv, amely az egyik fajt a másik fajtól elválasztja? A faj természettudományi fogalom.⁸ A természettudós pedig az eredetet tekinti annak az ismérvnek, mely az egyes fajokat egymástól elválasztja. Egységes eredetű egyének, ugyanazon ősök utódai egy-fajúak, különböző eredetű egyének, azaz különböző ősök utódai, különböző fajúak. Ha el is tekintünk attól, hogy a positiv természettudomány tiszta fajról csak oly esetekben beszél, midőn a szaporodás sejtnek meg-

oszlása, vagyis partenogenezis útján történik, úgy mégis be kell látnunk, hogy ha nem is vesszük tekintetbe azt a faj keveredést, mely a nemzetiségi ősoket, a ma élő utóddal összekötő láncolat folyamán beállott, úgy a különböző eredet, az egyes nemzetiségek egymástól való elválasztására nem alkalmas. Így pl. halljuk, hogy a ma Magyarországon élő német nemzetiségűek, négyféle eredetűek: más eredetűek a svábok és más eredetűek a szászok, más fajból fakadnak az erdélyi és ismét másból a felvidéki szászok. Az eredetnek ismérvként való elfogadása a nemzetiségek számát növelné, amit úgy hiszem, senki sem tart kívánatosnak. Feltéve tehát, ami különben igen kétséges, hogy egyes nemzetiségek eredete meghatározható, úgy az eredetet legfeljebb az egyes nemzetiségeket elválasztó ismérvként lehetne elfogadni, de ezt az ismérvet egy nemzetiségen belül, a nemzetiséghez tartozó egyének meghatározására alkalmazni nem lehet. Az egyes ma élő emberek és távoli ősök közötti kapcsolat mindig kimutathatatlan.

Ezek és más hasonló praktikus megfontolások arra az eredményre vezettek, hogy a nemzetiségi politikusok a faj, fogalom fenntartása mellett az egy fajhoz való tartozás ismérvének az egynyelvűséget tekintik.

A nemzetiségi politikusok ragaszkodtak az eredethez mint ismérvhez, mert egyrészt ez a fogalom történelmi érvelésüket jól kiegészíti, másrészt az eredet körüli, viták igen alkalmasak úgy arra, hogy a velük ellenséges viszonyban álló fajokat különféle fajokra szétosszák, mint arra, hogy közös eredet jogcímen más fajokat magukhoz láncoljanak. Így pl. a szerbek a horvátokról azt állítják, hogy ugyanahhoz a fajhoz tartoznak mint ők, mert állítólag a két nép közös törzsből ered; a csehek ugyanazt vitatják a tótokról stb. Mindkét nép viszont hajlandó lesz a magyarországi németiség különböző eredetét vitatni, a németiség egységét tagadni.⁹ Tudományos szint adni az ilyen érveléseknek igen egyszerű, mert hiszen tudvalevő dolog, hogy a felmenők száma, mennél messzebbre visszanyúlunk a múltban, annál erősebben nő, szükségszerűen tehát mennél régebbi eredetét kutatjuk két egyének, annál valószínűbb a gyér népességű múltban, hogy közös ősökre akadunk. A közös eredet egyedüli bizonyítékának, mondom, az egynyelvűséget tekintik.

Ugyanazt a nyelvet beszélő emberek ugyanahhoz a fajhoz tartozandóknak tekintendők. A különböző fajok egymástól való

elkülönböztetésének alapfeltétele tehát a nyelvek különféleségének megállapítása és szükségszerűleg a hány különböző nyelv van, annyi különböző faj van. Igen egyszerű megállapítani, hogy a magyar nyelv a német nyelvtől különbözik és hogy a magyarok más nyelven beszélnek, mint a németek. A feladat már közelítőleg sem oly egyszerű, ha a német nyelvet és annak egyes tájszólásait tekintjük és kutatjuk, hogy az ú. n. platdeutsch az egységes nyelvnek táj szólása-e vagy külön nyelv-e? Hol van az a határ, melynél a közös eredetű nyelvek egyike a másikának még tájszólása? Hol van az a határ, melyen túl az egyik nyelv a másiknak nem tájszólása többé, hanem külön nyelv? A határok a nyelvek között, ugyanúgy mint a fajok között, összefolynak és a közös eredet mit sem bizonyít. Emberek és nyelvek egyaránt kiszámú családból erednek és a közös eredet kevés emlékét, a különböző faji történetek, az eltérő alkalmazkodási folyamatok, melyeken a közös ősoktól eredő egyes ágak átmentek, többé-kevésbé elmosták.

Így pl. a csehek a tót nyelvről azt állítják, hogy a cseh nyelvnek tájszólása, evvel szemben Gerő János tanár igen érdekes kutatásai eredményeként a következő konklúzióhoz jut: «A tót nyelvnek grammatikai és szótári feldolgozása eloszlatja a homályt, világosságot derít a cseh-tót kérdésbe és megfosztja a szláv nyelvészeket és néprajzi írókat attól az alaptól, amelyen a tót népet a cseh nemzet alkotórészének és a tót nyelvet cseh nyelvjárásnak tekintik.»²⁰

Így már arra a kérdésre, hogy hány nemzetiség él Magyarországon, a legkülönbözőbb módon lehet megfelelni, mondhatjuk, hogy van hat féle faj és pedig magyar, német, román, szerb, ruthén és cseh; és ugyancsak mondhatjuk, hogy van 10 faj és pedig: magyar, székely, román, német, sváb, szász, tót, horvát, szerb és ruthén; mindkét feleletet számos tudós állításával, sok történelmi és nyelvészeti adattal lehet megerősíteni. A sok nemzetiségű ország politikai légköre természetesen minden pártatlanságot megöl és mindenki annyi nemzetiség létezését iogja állítani és bizonyítani, ahány nemzetiség létezése, annak a fajnak, melyhez az ítélező tartozik, politikai ideáljai megvalósítása érdekében a legkívánatosabb. Mindenki az ellenséges fajt lehetőleg parcellázni, a saját faj kereteibe lehetőleg sok nemzetiséget beleszorítani igyekszik. Így ha Magyarországot a nemzetiségek szerint ethnographiai határoknak megfelelően kíván-

juk megosztani, az első és alapkérdésen nem igen tudunk túljutni. Kérdjük és pártatlanul akarjuk meghatározni, hány nemzetiség van? Hány egység van jogosítva az osztozkodásban résztvenni? és a feleletek tömege zúdul felénk. A délvidékről halljuk, hogy ott csak szerbek élnek és ugyanonnan más politikai pártállású egyénektől értesülünk arról, hogy ott szerbek és horvátok élnek, és pedig ellenséges viszonyban egymással. Északról az egyik informátorunk esküjével szemben, hogy ott csak egy cseh faj és pedig a szlovákok élnek, áll a másik informátorunk egyenértékű esküje, hogy ott tótok élnek, kik a csehekről mit sem akarnak tudni.

De még ha ezen a kérdésen túl lehetne jutni és meg lehetne határozni a magyar területen élő nemzetiségek számát, hol van az az ember, ki megbízható módszert tudna találni egyes egyének anyanyelvének meghatározására?

A magyar hivatalos népszámlálás adatainak helyességét a nemzetiségi írók kétségbevonják és bizonyítani igyekeznek, hogy a közzétett adatok meg vannak hamisítva a magyarság érdekében. Az állítás nem valószínű, mert az 1910-ik népszámlálás adatai alapján a magyar kormány választójogi törvényt épített fel és pedig oly választójogi törvényt, melynek célja a magyarság hatalmának biztosítása volt. Kern valószínű tehát, hogy ily fontos törvény oly adatokon épült volna fel, melyek hamisak, melyek magyar anyanyelvűeknek mondanak nem magyarokat is. De feltéve, hogy tényleg a magyarok az adatokat érdeküknek megfelelően módosították, úgy ez csak bizonyíték arra, hogy a románok, szerbek, csehek, kik ugyanúgy, mint a volt magyar kormány, fajuk uralmát akarják lehetőleg nagy területen biztosítani, szintén hamisítani fogják a statisztikai adatokat. Ezideig románokból, szerbekből stb. a statisztika magyarokat gyártott, ezentúl majd magyarokat fog románoknak, szerbeknek minősíteni.

Alig hiszem, hogy ez a változás a békének erős biztosítéka volna.

De még feltéve, hogy a nemzetiségek számát és az egyes nemzetiségekhez tartozó egyéneket meg lehet helyesen határozni, úgy az eredmény csak azt fogja bizonyítani, hogy az ethnographiai határoknak megfelelően Magyarországot részekre bontani nem lehet, mert egy nemzetiség sem lakik egy tömbben, hanem szét-szórva az ország több vidékén, egy nemzetiség sem él tisztán és elkülönülten, hanem vegyesen és más nemzetiségekkel keverten.

Balogh Pál²¹ Magyarország fajnépeiről szóló kitűnő tanulmányából veszem a következő adatokat:

«A magyar nyelvterület 3903 helységet foglal magában. Ezek mind egy tagban fekszenek s határaik szorosan egymásba kapcsolódnak. Összefüggését *csak itt-ott teszi szaggatottá néhány más ajkú nyelvmedence vagy nyelvsziget*. A magyar helyiségek közel *nyolcadrésze 593, tizenegy nyelvmedencét* alkot. Ezenkívül 224 magyar helység szigetszerűleg fékezik más faj népek nyelvterületen szétszórva.» Összesen tehát körülbelül 2.000.000 magyar él az ú. n. magyar tömbön kívül; — a magyar tömböt pedig másajkú nyelvmedencék és szigetek szaggatjuk meg.

A románoknak egy tömbjük, egy nyelvmedencéjük (középső egység) és 116 nyelvszigetük van. A tótoknak egy tömbön és egy medencén kívül 135 nyelvszigetük van. A németeknek egy tömbön kívül 15 nyelvmedencéje és 221 nyelvszigete van. A szerbekről pedig Balogh azt mondja, hogy a tömbjük, saját nyelvterületük közel van az elenyészéshez. Egykori méreteiből 146 község maradt fenn, ezenkívül 11 község egy nyelvmedencét •alkot, 46 pedig sziget gyanánt szóródott szét.

Ha már most minden nyelvterületet (tömböt) és minden medencét külön ethnographiai egységnek tekintünk, akkor Magyarország megoszlanék 5 tömbre és 29 medencére, összesen 34 részre. Annak ellenére, hogy a felosztásnál a szigeteket, a legkisebb egységet, tekintetbe sem vettük. Kétségtelenül a nemzetiségek önrendelkezési joga elismerésének igazságos megvalósítása a nyelvmedencéknek önálló egységként való elismerését követeli. Magyarországnak pl. egyenlő számú tót és német lakossága van. Ha két millió tót magyar uralom alatt élni nem köteles és joga van önrendelkezésre, úgy ugyanez a jog megilleti az itt élő két millió németet is. Nem lehet különbség az önrendelkezési jog szempontjából, hogy a tótok tömörebben, a németek széttagoltabban élnek; nem lehet különbség, mert hiszen a német medencéket is össze lehetne kapcsolni olyképen, hogy az összekapcsolt területen a németiség legyen többségben, szóval a sok nyelvmedencéből lehetne egy tömböt alkotni. Ha továbbá a Magyarországon élő közelítőleg 400,000 horvát és szerbnek önrendelkezési joga van, úgy nem lehet ezt a jogot megtagadni az erdélyi magyar medencéktől sem, melyek közül az egyiknek, a székely medence lakosságának száma- közelítőleg 500,000, tehát nagyobb, mint a Magyarországon lakó szerb és horvát lakosság száma.

Az ethnographiai határok segélyével Magyarországot sikerülne tehát oly részekre bontani, mely részek egyike sem életképes.

A nemzetiségek megoszlása Magyarországon bizonyítja, hogy az ú. n. ethnographiai határok sem alkalmasak az önrendelkezésileg alanyának meghatározására.

Adva van tehát egy terület, Magyarország, melyen a múltban egy faj, a magyar, kizárólagos és más nemzetiségek érdekeit sértő uralmat gyakorolt, ezt meg kell változtatni. Úgy halljuk, ez a probléma. A megoldás, melyet nekünk ajánlanak kettős, és pedig:

az egyik: hogy a magyar faj ne uralkodjék a többi fajon,, hanem inkább a többi faj a magyaron, egy faj uralma helyébe más faj uralma lépjen;

a másik: osszuk fel az országot ethnographiai határoknak megfelelően annyi részre, hogy egyik rész se legyen életképes.

«A magyar faj idegen uralom alá kerüljön.» A Búr-háború: folyamán mondotta egyszer az akkor még ellenzéki David Lloyd George, hogy «annektálni egy nemzetet, mely nem akar annektálva lenni, nem könnyű feladat, különösen ha gondolunk arra, hogy az a faj, melynek annektálásáról beszélünk, 100 évig ellentállt a spanyol hatalomnak és pedig oly időben, midőn az a hatalom katonai dicsőségének csúcspontján állott. A hollandusok, habár a spanyolok minden ütközetben megverték őket, elérték azt, hogy Spanyolország erejét kimerítették és Spanyolország hanyatlása ezen időponttól számítható. Igaz, hogy a háború akkor vallási kérdésekért és ma faji kérdésekért folyik. Faji ellentétek élesebbek azonban a vallási ellentéteknél.» ²² — Idegen nemzet annektálása nyilván nem lesz könnyebb feladat azért, hogy ha az annektálandó nemzet öntudatát 1000 év története alakította ki.

NEGYEDIK FEJEZET.

A békekonferencia feladatairól.

Bajok és orvoslásuk:

- a) 1814. évi wieni kongresszus.
- b) Szuverenitás és szolidaritás.
- c) Taylor-rendszere a politikában.
- d) Határok, alkotmányok és nemzetközi bíróságok, mint alkotmányok biztosítékai.

A vizsgálódások, melyeknek befejezéséhez érkeztem, azt eredményezik, hogy ha a nemzetek önrendelkezési joga nemzetközi jogszabályként megállapítható is, ezt a szabályt gyakorlatilag megvalósítani nem lehetne. Az elv maga kitűnő eszköz volt az orosz autokrácia kezében, abban az offenzívában, melyet hatalmi céljai megvalósítása érdekében Törökország, Ausztria és Magyarország ellen indított, hatalmas fegyver volt, melyet államoknak államok elleni küzdelmében az egyik csoport a másik csoport gyengítésére, a másik csoport polgárai összetartásának megbontására használt. Jogszabályként azonban megvalósulásra nem számíthat, mert a parancs végrehajtóinak és az engedelmességre kötelezetteknek hamis pszichológiáján alapszik. A ruha nem létező ember méreteire van szabva. Ha a bírulat ily negatív eredménnyel záródik is, úgy mégis fel kell ismerni, hogy a nemzetek önrendelkezésének megvalósításával bajokat akarnak orvosolni és a gyógyszer alkalmatlan mivoltának megállapítása, mit sem változtat azon a tényen, hogy a bajok léteznek. Ha Törökországban nem lettek volna elégedetlenek, kik között faji és egyéni történetük szoros kapcsolatokat létesített, ha Ausztriában, illetve Magyarországon élő nemzetiségek boldogok és megelégedettek lettek volna, úgy mind ezeknek a nemzetiségeknek öntudata nem fejlődött volna ki és nem követelnék sorsuknak, saját-akarataik szerint való intézését.

A feladat, mely ezen megismerés következményeként a tudományra hárul, a következő: meghatározni a létező bajnak helyes gyógyszerét, mely a háborút befejezni és a békét az emberiségnek biztosítani fogja.

Hasonló bajok orvoslását hosszú háborús korszak után, már egyszer várta a mindig reménykedő emberiség egy kongresszustól a békemámor foszlása után szomorú szívvel állapította meg azonban, hogy reményei nem teljesültek. Az 1814. és 1815. évi wieni kongresszusra gondolok.¹

Az orosz cárhoz 1815. januárjában intézett memorandumában Stein hivatkozva² Kutusof orosz hadvezér proklamációjára, mely szerint «a szövetségeseknek céljuk a rajnai konfederációt feloszlantni, a német fejedelmeket és törzseket szabadságuk és függetlenségük, a nemzetek ezen elidegeníthetetlen javainak visszaszerzéséhez segíteni;» ezen Ígéretnek beváltását mondja a konferencia egyik céljának.

A háború Napoleon ellen a kor felfogása szerint, melyet az egykorú írók hüen örökítettek meg, a nemzetek szabadságának visszaszerzésére irányult, a remény, melynek teljesülését a wieni kongresszus diplomatáinak működéséhez fűzték, a nemzetek szabadságának biztosítása volt. Lengyelország régi önállóságának és függetlenségének helyreállítását, a német államok pedis nemzeti önállóságuk biztosítását várták attól az egy embertől és pedig I. Sándor cártól, aki a tömeg felfogása szerint a diplomaták cselekvését megszabta és a jövő történéseket irányította. A cár volt, annak a kornak Wilsonja, remények megszemélyesített teljesítője.³

A szövetségesek közötti szerződés egyértelműen az első párisi békeszerződéssel meghatározta, hogy «Németország szövetséges állam, melynek alkotmányát a wieni kongresszus fogja meghatározni». Az orosz cárnak álláspontja a kongresszuson az volt, hogy -a német alkotmány meghatározása a német államok belső ügye, mely belső ügybe ő csak akkor fog nyíltan beavatkozni, ha az államok egymás között megállapodni nem tudnak. Ezen elvi állásfoglalásnak megfelelően, melynek hatalmát a többi Németország belső ügyeiben nem érdekelt hatalmak is elismerték, a német alkotmány meghatározásának feladata, a kongresszuson a német államok egy bizottságára hárult, melynek tagjai Ausztria, Poroszország, Hannover, Bajorország és Württemberg meghatalmazottai voltak, utóbb pedig a többi német nem me-

diatizált fejedelmek miniszterei is részt vettek a tanácskozásokban.

Az Északamerikai Egyesült-Államok történetéből ismeretes a nagy politikai küzdelem Hamilton és Jefferson közt. Hamilton és pártja a foederalisták a központi kormány hatáskörét kiterjeszteni, a szövetséges államok hatáskörét ellenben megszorítani akarták. Jefferson evvel szemben az egyes szövetséges államok kormányainak hatáskörét és az egyes államokon belül az egyes emberek függetlenségét akarta erősíteni. Ez az ellentét, mint Bryce igen szépen kifejti érvényesülése két különböző felfogásnak az emberi természetéről. «Vannak ugyanis — mondja Bryce⁴ — emberek, kik megütköznek az emberiség gyengeségén, örületén, szenvedélyein és ezek az emberek bizalmatlanok lévén az átlagember iránt mindig kívánják, hogy bölcs fejek vezessék és erős kormány keze tartsa rendben az emberiséget. Mások evvel szemben jobb véleményt alkotnak maguknak az emberiségről és azt tartják, hogy az átlagember cselekvését egészséges ösztönök az igazságosság és békére való hajlam irányítják. Az utóbbiaknak bizalmuk van az észben, mely a tudatlanságot legyőzi, a nagylelkűségben, mely túlsúlyozza az önzést. Ezek hajlandók az egyest magára hagyni.» Hamilton félt az átlagembertől, Jefferson bízott az emberekben. Ugyanezt az ellentétét emberes ember között látjuk, ha a wieni congressusnak a német alkotmányának meghatározására vonatkozó tanácskozásait tanulmányozzuk. Stein, ki az egyik irányzat megszemélyesítője, bízott a nemzetben, bízott azokban a jómódú tisztos polgároknak, kiket az ő korában ugyanúgy mint a francia forradalom idejében, a nemzet egyedül jogosult tagjainak tekintettek. A német alkotmány céljának, az egyes polgárt és a nemzetet megillető szabadságjogok biztosítását tekintette, biztosítását a német fejedelmekkel szemben, kiknek zsarnoki hajlamától a polgárságot és annak összességét, a nemzetet féltette. Mindazoknak az alkotmány-tervezeteknek, melyeket Stein és párhívei szerkesztettek, alapeszméje, hogy a német szövetség határozza meg az egyes polgárokat és az egyes nemzeteket megillető jogokat, illetve a jogok minimumát és biztosítsa ezeknek a jogoknak megvalósulását azáltal, hogy az alkotmány megszégésén alapuló panaszoknak elbírálását egységes szövetségi bíróság hatáskörébe utalja. A német liberálisok ebben a két alapkövetelményben, hogy t. i.:

1. A szövetségi szerződésben az egyes német államok alkot-

mánya és az egyes német polgárt megillető szabadságjogok meghatározottassanak.

2. Az alkotmány betartását a szövetségtanács ellenőrizze és annak megszegését tárgyazó panaszok a szövetség bírósága által bíraltassanak el, egyetértettek.⁵

Csak részletkérdésre vonatkozik az az eltérés, hogy pl. egyesek szövetségi bíróságra, mások a szövetségtanács által kiküldött közvetítők, majd ezek eljárásának sikertelensége esetében választott bírákra kívánták bízni az egyes német fejedelmek és rendjeik között felmerült viszályoknak, a szövetség által garantált alkotmány alkalmazásával való elbírálását.

Stein és barátai erős Németországot kívántak, de ezt nem egy erős centralis hatalom létesítésével — mint később Bismarck — hanem az egyes nemzetek, a polgárok uralmával akartak létesíteni. Igen érdekes, hogy a liberálisok a tárgyalás során mily könnyen elejtették egyedüli a centralis hatalom megerősítésére irányuló követelésüket, t. i. azt a követelést, hogy a háború megüzenésének és béke megkötésének a joga ne az egyes kormányokat, hanem a szövetséget illesse meg.

Az ellenkező typus személyesítője Metternich volt. Metternich, ki mindig és mindenütt a forradalomtól és a forradalmat követő anarchiától félt és erős kormányzással akarta a tömegeket a rendszabta korlátok között megtartani. A Jeffersont személyesítő Steinnel szemben, ő volt Hamilton és így a logika azt követelné, hogy Metternich a wieni kongresszuson, erős német centralis hatalom létesítését igyekezzék megvalósítani, Metternich azonban nem logikus, hanem diplomata volt és igen jól tudta, hogy azt amit ő szeretne és azt amit ő az emberiségre nézve a legüdvösebbnek tartana, t. i. egységes osztrák császári uralmat Németország felett, nyíltan megvalósítani nem képes.⁶ Tevékenysége tehát a congressuson csak arra szorítkozott, hogy megátolja Stein és barátai tervének megvalósulását, elkerüljön minden olyan megkötöttséget, mely az erős kéz kormányzásának a jövőben akadályá lehet. Hosszas tárgyalások eredményeként az ő politikája vezetett sikerhez. A német alkotmány meghatározására kiküldött bizottság nem állapította meg azt az alkotmányt, melynek életbelépését minden államban a szövetségnek biztosítania kellett volna, nem határozta meg az egyes polgárokat megillető jogokat és nem szervezett bíróságot, a polgárok vagy rendek alkotmány sértéseken alapuló panaszai el-

bíralására. A kalischi ígélet beváltásaként a wieni congressus actáiban csak pár mondat szerepel, mely az egyes államok kötelességévé teszi rendi alkotmányok életbeléptetését..

Ugyanúgy mint Németország, járt Lengyelország is, melynek függetlenségét és szabadságát a kongresszus nem állította helyre. Bignon 1823-ban megjelent «Les cabinets et les peuples» című munkája tárgyának annak az állításnak bizonyítását mondja, hogy a kormányok mindazokat az ígéretek, melyeket a Napóleoni háború idejében népeiknek tettek, nem váltották be.

A wieni kongresszusnak tényleges eredménye volt azonban szorosabb szövetségi kapcsolat a német államok és lazább szövetség az akkori nagyhatalmak között.

A német szövetségben rövidesen a kongresszus után Metternich reactionarius politikája uralomhoz jutott. Az erős központi hatalom, melyre minden szövetséges államnak fennmaradása érdekében szüksége van, a német Bundban elvben ugyan nem létezett, de tényleg kialakult. Metternich ügyesen kihasználta és szította az egyes német uralkodók félelmét forradalmaktól és ezen félelem az egyes német uralkodókat és kormányaikat politikai tanácsainak engedelmes követőivé tette. Élénken élt ebben a korban -XVI. Lajos sorsának és a francia rémuralom borzalmainak emléke. Ezek az emlékek a vagyonosabb osztályt konzervatív politikára hangolták, a nép nagy tömege pedig, melyet a háború által szenvedett károk fokozott gazdasági munkára szorítottak, a napi politika kérdései iránt indifferens volt. A talaj alkalmas volt a reactio politikájának megvalósulására. A kisebb lázongások, forradalmi törekvések pedig, melyek ilyen politikának szükség-szerű következményei, a félelmet a forradalomtól állandóan ébren tartották.

Alig pár évvel a wieni kongresszus után Metternich a porosz király és a cár politikai tanácsadója.⁷ A karlsbadi és wieni conferentiák a német Bundban az ő politikáját valósítják meg. Ez marad a helyzet 1848-ig, mikor is a gazdasági helyzetükkel elégedetlenek segítségével igyekeznek a polgári osztály politikai jogokat kivívni. Az eredmény valóban csekély volt, mert a tömeg gazdasági kívánságainak teljesítése a polgárságtól támasztást eltérítette. Utalnom kell azonban újólag arra, hogy midőn Bismarck a német birodalmat megteremti, állandó és erős központi hatalmat teremt és a német államok külpolitikájának és hadügyi kormányzásának egységét biztosítja, a gazdasági egység

kialakítása már felesleges volt, mert a Zoll-Union, a birodalom kialakulását megelőzi.

A másik nagyobb, de lazább szövetségnek története sokkal rövidebb időre terjed.⁸

A szent szövetséget létesítő szerződés, melyet a cár indítványára Oroszország, Poroszország és Ausztria megkötöttek, melyhez utóbb még egyes európai hatalmak csatlakoztak, sok hangzatos szóból áll ugyan, materialis tartalma azonban vajmi kevés. A szerződés bevezetésében a hatalmak hálát adnak az isteni gondviselésnek, hogy fegyvereiket győzelemhez segítette és kijelentik, hogy «jelen okiratnak — a szövetségi szerződésnek — nincsen más célja, mint kinyilatkoztatni módosíthatatlan elhatározásukat, hogy államaik kormányzásánál, más kormányokhoz való viszonyuk rendezésénél, ennek a vallásnak szent, igazságos, emberbaráti és a békét biztosító parancsaihoz fognak alkalmazkodni . . . majd megállapodnak abban, hogy «a Szentírás szavainak megfelelően, mely megparancsolja az embereknek, hogy testvérként szeressék egymást, a három szerződő uralkodó igaz testvériség felbonthatatlan kötelékei által egyesülteknek tekintik magukat és minden alkalomkor és minden időben támogatni és segíteni fogják egymást, népeikről és hadseregeikről pedig köteleességet ismerő családapaként fognak gondoskodni és azokat a testvériség ugyanazon szellemében fogják vezérelni, mellyel a vallást, békét és igazságot megvédeni fogják.»⁹

A többi hatalmat egyben a szerződéshez való csatlakozásra szólítják fel.

Az egykorú diplomácia ezen szerződésnek semmi jelentőséget sem tulajdonított. Talleyrand «hangzatos semmi»-nek mondja¹⁰ a szerződést, Metternich hasonlóan vélekedett a megállapodásról és emlékirataiban bizonyítani igyekezett, hogy a szerződésnek nem volt jelentősége és a hatalmak diplomáciai tárgyalásaikban erre a szerződésre, mint jogokat, illetve kötelezettségeket megállapító okira sohasem hivatkoztak.¹¹

Az egykorú jogtudomány. Bignon¹² idézett munkájában összeállított nyilatkozatok szerint, a szerződés jelentőségétől és nagy fontosságától át volt hatva és a szerződéstől várta az egységes állam megalósulását. Mi sem jellegzetesebb, mint a tényekkel és erőkkel számoló diplomácia megvetése és jogászok elragadtatása a szép szavak tömegétől. Bignon maga 1823-ban a szerződésben már lényeges tartalmat látott és pedig saját szavai sze-

rint abban, ami a szerződésből hiányzik, t. i. Törökországnak mint nem keresztény hatalomnak a szerződésből való kizárásában, és az uralkodók elhatározásában, hogy egymásnak területét biztosítják és egymást forradalmak ellen megvédik.

Meddő dolog vitatkozni afelől, vajjon a metternichi politikának céljai, t. i. a legitimitás és stabilitás biztosítása a szerződés megkötésekor a szerződéskötő uralkodók célja volt-e, avagy csak a szerződést követő fejlemények, Metternich hatalmának növekedése és a cár eltávolodása liberális környezetétől terelték a hatalmak politikáját ebbe az irányba? Tény az, hogy a második párisi békét követő időkből, megvolt a hatalmakban a hajlandóság arra, hogy az 1815. évi szerződésekkel megállapított határokat és az egyes államokban a monarchikus államformát fenntartsák és biztosítsák. Meg volt a hajlandóság továbbá arra is, hogy az időszakonként egybehívandó konferenciákon a külpolitikai kérdéseket egymással megtárgyalják és elintézzék. Szerződésileg azonban a legitim uralomnak esetleges intervencióval való fenntartása, csak Franciaországgal szemben volt meghatározva, sőt a Franciaországra vonatkozó megállapodásnak a tartalma sem volt kétségtelen, mert Anglia értelmezése szerint a beavatkozás Franciaország ügyébe is csak akkor lett volna a szerződés szerint jogosult, illetve az egyes államokra kötelező, ha Napoleon, illetve családjának valamely tagja került volna a francia trónra. A külpolitikai kérdéseknek azonos elvek (legitimitás és stabilitás) alapján való elbírálására nem volt tehát megállapodás, hanem ezek az elvek uralták a diplomaták gondolkodását és ezeknek az elveknek erőt kölcsönzött a forradalmaktól és anarchiától való félelem. Nem volt képes azonban ez a rokon irányzat a gondolkodásban, a hatalmak közötti érdekellentéteket áthidalni és megakadályozni, hogy egyes hatalmak a forradalmi mozgalmakat ne szítsák és ne támogassák oly esetekben, midőn ezen mozgalmaktól saját hatalmuk növekedését és idegen ellenséges hatalmak meggyengülését remélték. Már a béke első napjaiban, a wieni kongresszus tárgyalásainál az érdekszövetségek és érdekellentétek a hatalmak között megnyilvánultak és láthatóvá vált, hogy a közös cél elérésével, a közös cél teremtette háborús szövetség megszűnt. Két hatalmi csoport állt egymással szemben Wienben, az egyikhez tartozott Anglia, Ausztria és Franciaország, a másikhoz Oroszország és Poroszország. A wieni kongresszust követő idők még élesebb fényt vetettek erre az érdek-

ellentétre és különösen Ausztria és Oroszország antagonizmusára.¹³

Oroszországnak politikája Törökországnak felbontására irányult, Anglia evvel szemben Törökországot, mint keleti politikájának védbástyáját fenntartani kívánta, szövetséges érdekazonosság következtében ezen törekvésében Ausztria volt. A legitimitás és stabilitás elve ezen politika megvalósítására a kellő eszköz volt. De Angliának politikai érdekei voltak Spanyolországban, Portugáliában és különösen a délamerikai államokban érdekei, melyek a legitimitás elveivel ellentétes politikát postuláltak. Nem a külpolitika vezérében beállott változás Angliában, nem Ganningnek az új államtitkárnak személye, ki az elhalt Castle-reaght felváltotta — volt az oka annak, hogy Anglia a legitimitás politikáját, melyet parlamentáris okokból csak félhivatalosan támogatott, nyíltan megtagadta. A híres jegyzék irányelvei, mellyel a megtagadás történt még Castlereagh életében lettek megállapítva.¹⁴ A változásnak oka volt, Spanyolország és spanyol kolóniák függetlensége kérdésének előtérbe nyomulása, szóval a döntésre megérése oly kérdéseknek, melyeknél Anglia érdeke nem a múlt fenntartását, hanem újabb, a forradalmi mozgalmak tervelte kialakulások létesülését követelte. Ausztria intervenciójához Olasz területen Anglia hozzájárult, mert a legitimitás fenntartása, vagy fenn nem tartása olasz területen érdeke szempontjából közömbös volt. A spanyol fennhatóság fenntartása Dél-Amerikában, francia befolyás terjedése Spanyolország, vagyis az Ibériai-félsziget területén — hol politikai hatalmát Portugáliában Anglia megőrizni akarta — oly éles ellentétben állottak Anglia kereskedelmi és a traditio meghatározta egyéb érdekeivel, hogy a legitimitás fenntartása érdekében ajánlott francia intervenciónak Spanyolország területén és a spanyol uralom fenntartása támogatásának Dél-Amerikában az angol politikának minden intervenció ellen való állásfoglalását és a lázadásbain levő Dél-Amerikái államok függetlenségének elismerését kellett - eredményeznie. Ez az állásfoglalás jelentette azután a Szent szövetségnek teljes felbomlását. Oroszországnak keleti politikájában is inkább teher volt a legitimitás politikája, mint támogatás. A szövetség keresztényi alapjának kidomborításával ugyan mondják a cár már eleve ki akarta zárni ezeknek az elveknek alkalmazását keleten, de Metternich a török ügyekben is gyakran hivatkozott a nyugati ügyekben szokásos érvelésre. Továbbá az érdekellentét

Ausztria között, amely hatalmát csak konzerválni akarta és így a stabilitásnak egyedüli igaz híve volt és Oroszország között, mely hódítani akart, mindjobban kiélesedett.¹⁵

Hangsúlyozom a történet morálját, hogy érdekközösségek tartanak és érdekellentétek választanak szét szövetségeket, valóban felesleges.

Metternich ugyan emlékirataiban büszkén hivatkozik arra, hogy politikája békét biztosít Európának hosszú évtizedeken át, de joggal utal Debidour arra, hogy ez állítás nem őszinte és nem felel meg a tényeknek; az egyetértés a hatalmak között alig három évig tartott és a wieni kongresszust követő évek véres összeütközésekben, lázadásokban és intervenciókban, szóval háborúkban bővelkednek.

A múltnak állandó fenntartása lehetetlennek bizonyult, mert voltak hatalmak, kiknek érdekei és így politikája az elégedetlenek támogatásával új államok kialakulásának elősegítésére irányult. El kell ismernünk mégis, hogy Metternich politikájának alap gondolata egészséges volt, el kell ismernünk, ha világosan látjuk is, hogy ezen gondolat túlzott megvalósítása lehetetlen belpolitikai helyzetet teremtett.

A francia forradalom története nagy «object lesson» volt Európa politikusainak. A győzelmes nép mozgalom a kormányzásra képtelennek bizonyult. A győzelmes forradalom vezeterei a mérsékelt politikusok hamar elvesztették hatalmukat és helyüket a szélsőség képviselői foglalták el, kik anarchia közepette a rendet a legnagyobb erőszakkal sem voltak képesek fenntartani. Az anarchiából kialakult azután a katonai hatalom, mely a régi politikát új eréllyel és radikális módon igyekezett megvalósítani. Ezekből a tényekből tényleg következtetést lehet vonni arra, hogy a forradalom nem mindig alkalmas eszköz még saját céljainak megvalósítására sem. A forradalom a megdöntött hatalom helyébe új hatalmat teremteni gyakorta képtelen és anarchiához vezet.

Forradalom és anarchia, az ezekből netalán kialakuló katonai uralom közelről érintik a szomszédos hatalmak belső rendjét. Jogos volt tehát az igyekezet, a forradalmak érvényesülésének meggátolására és hibás legfeljebb a fel nem ismerése annak, hogy azok a bajok, melyeket a forradalom orvosolni képtelen volt, ha nem orvosoltatnak, újabb forradalmakra vezetnek.

Kétségtelenül sok hasonló vonást kell felismernünk a jövő

béke conferentiájának helyzete és az 1815. évi politikai konstelláció között.

A wieni konferencia hosszú háborús korszak után ült össze avval a céllal, hogy Európa térképét újra szabályozza és a hatalmak egyensúlyát biztosítsa. A kor felfogása szerint Napoleon törekvése a hegemoniára és tényleges hatalma a kontinensen volt oka a háborúk azon sorozatának, melyet az emberiség végig szenvedett. Ezen korszak megismétlődésének meggátolására az eszköz — a kor felfogása szerint — a hatalmak egymástól való függetlenségének és szabadságának olyatén biztosítása, hogy az egyes államok elég erősek legyenek egy hatalomnak hegemoniára való törekvését meggátolni és ilyen törekvések ellen védekezni. A megoldandó probléma, mint azt Stein és liberális kortársai helyesen felfogták, nemcsak külpolitikai, hanem belpolitikai is volt. Az államok ereje ugyan belső consolidáltságukban rejlik és ezt viszont csak az alkotmánynak olyan rendje képes biztosítani, mely az egyeseknek érvényesülésére, szellemi energiájuk kifejtésére, az összességnek pedig megélhetésre módot ad. A hatalmak egyensúlyának biztosítékát pedig egységes erős német államban látták Stein és barátai és pedig oly erős német államban, mely kelet és nyugat felé egyaránt ellen tud állni a hegemoniára való törekvéseknek, és melynek hegemoniára való törekvését ismét a szomszéd független államok ellensúlyozzák.

A most következő békeconferencia szintén hosszú háborút lesz hivatva befejezni, hosszú háborút, melyet hegemoniára való törekvések idéztek elő. Tagadhatatlan ugyanis, hogy annak a szemében, ki a számos feltétel közül, mely a háborút felidézte, jogosnak tartja egyeseket okoknak minősíteni, a többit pedig feltételekké degradálni, úgy Oroszország pánszláv, mint a német birodalom alldeutsch-politikája, úgy az orosz czárnak mint a német uralkodónak hegemoniára való törekvése causa efficiens, melynek következménye a háború, Anglia tradicionális politikája, mellyel Belgium függetlenségét világhatalmi posíciója védőbástyájaként megóvni igyekszik, Franciaországnak a Rajna felé való törekvése pedig csak feltételek, melyek fennállása mellett ezen okok hatása érvényesülhetett. Mondom, nem osztom ezt a felfogást, mely események összes szükségszerű feltételei között a gondolkodó subjectiv érzéseinek megfelelően értékeli, de mégis el kell ismernem, hogy hatalmi törekvések és hatalmi törekvések okozta ellentállásoknak a háború felidézésében részük volt. A béke-

konferenciának célja lesz, ugyanúgy, mint a wieni konferenciának célja volt, az államoknak olyan rendjét létesíteni, mennél hatalmasabb törekvések nem érvényesülhetnek és a világ békéjét meg nem bonthatják.¹⁶

Félek ugyan, hogy a következő békekonferencia ép oly kevésbé lesz képes ezt a feladatot megoldani, mint amily kevésbé volt képes erre a wieni kongresszus. A következő konferencián is meg fog jelenni két hívatlan vendég, ugyanaz a két hívatlan vendég, ki a hangos szót vitte Wienben is. Az egyik a történelmi múlt, ott fog állni minden diplomata háta mögött és vezetni fogja, cselekvését, úgy mint azt az ősök elhatározták. A másik a forradalomtól való félelem ijesztő kísértetként fog megjelenni a támban akkor, midőn a népek szabadságának biztosításáról lesz szó. Nem fog meglepni tehát, ha ennek a két elkerülhetetlen vendég megjelenésének és munkájának következménye lesz, hogy Anglia egy lépéssel meg fogja közelíteni Cecil Rhodes Afrikára vonatkozó álmainak megvalósulását és birtokolni fogja a szárazföldi utat India felé, Franciaország pedig halad a Rajna felé; a liberális nemzetek és nemzetiségek szabadságát biztosító intézmények pedig kissé konzervatív ízeűk lesznek. Nem fog meglepni, ha a konferencia ismét bizonyítani fogja, hogy a győztes külpolitikájának célja, hatalmas terjeszkedés, belpolitikája saját államában legitimitás és stabilitás és államokat bontó önrendelkezési jogok pedig csak a legyőzöttel szemben érvényesülnek. A múltban elmélyedőnek ezen skeptikus felfogása nem lehet akadálya annak, hogy a békekonferencia feladatainak lehető megoldásával közelebbről foglalkozzunk. Ha nem is sikerül minden elégtelenség megszüntetése talán mégis sikerülhet a bajok enyhítése.

Metternich politikájában egészséges volt annak felismerése, hogy egyes államokban fellépő belső zavarok, egyes államok belső politikájának betegsége más államokra áthat és azoknak belső életét megfertőzi. Helyes továbbá ezen felismerésből levont az a következtetés, miszerint a háború megelőzése érdekében az államok összességének egyik vagy másik állam belpolitikájába való beavatkozása válhat szükségessé.

A beavatkozás jogának gyakorlati felhasználása nem az összesség jogainak, hanem kiváltságos osztag külön érdekeinek megvédésére, volt Metternich politikájának hibája, melyet növelt a körülmény, hogy a Szent szövetség intervenciói mindig csak a zavarok megszüntetésére szorítkoztak és sohasem orvosolták a

bajokat, melyek a zavarokat okozták. Kétségtelenül egy állam területén uralkodó anarchia, egy államnak erős militarismusa, veszélyt jelent a szomszéd államokra nézve, «anarchia, militarismus» azonban csak tünetek, tünetei az állami szervezet betegségnévként vagy egészségtelen irányban való fejlődésének. A betegség, az egészségtelen fejlődés azonban a tünet megszüntetésével nem gyógyul meg, illetve helyes irányba nem terelődik. A terápiának nem a tünetek, hanem a baj okozói ellen kell küzdenie.

Metternich politikája, miután gyakorlati megvalósítása hibás, volt, az alap gondolatok helyességének igazolására nem alkalmas. A Szent szövetség intervenciói mindig a nép sorsa javítását célzó erőszakos mozgalmak ellen irányultak és ha az egyes beavatkozások eredménye a forradalmak, az erőszakosság és anarchia pillanatnyi megszüntetése is volt, végeredményben még erőszakosabb mozgalmakhoz, háborúkhoz és forradalmakhoz vezettek. Metternich elnyomta Nápolyban, úgyszintén a többi olasz államban kitört forradalmat, de miután a nép elégedetlenségének okát nem orvosolta, a nép jogos kívánságait nem teljesítette, politikája a forradalmak és háborúk azon sorozatához vezetett, mely az olasz nemzeti állam kialakulását megelőzte.

Ezek az eredmények természetesen nemcsak hogy nem fedték fel az intervenció politikájának egészséges alap gondolatát hanem a nagyhatalmak beavatkozásai iránt más államok ügyében ellenszenvet keltettek és minden intervenciót célzó politikát diszcreditáltak. A jogtalan és céltalan beavatkozások keltette reakció volt az a mozgalom, mely minden beavatkozást nemzetközi jogba ütköző eljárásnak minősített és minden beavatkozást meg akart tiltani. Ez a mozgalom, állításai igazolására, az állam szuverenitásáról szóló tanításban kész érveket talált. A szuverenitásról szóló tan szerint ugyanis: minden államnak hatalma korlátlan, az «állam» — mint Martens mondja — «saját maga kormányozza magát és nem ismerheti el maga fölött Istentől kívül más törvényhozó hatalmát». Szuverén állam nem tűrheti — ezen elmélet szerint — hogy más állam az ő belső ügyeibe beavatkozzék, minden beavatkozónak feleletként a belföldi kormány odavághatja az angol Landlord büszke szavát: «lakásom, váram».

Ha vizsgáljuk azonban a jelen háború okairól adott hivatalos magyarázatokat, úgy kétségtelenül annak a meggyőződésnek kell bennünk kialakulnia, hogy jnás államok belső ügyeibe való

beavatkozás szükséges intézmény és nemzetközi szabályozásra szorul.

Így pl. az Entente-államokban közmeggyőződés, hogy a német Junkeruralom és ennek következményeit képező militarizmus, a háború oka. Ez állítás, melynek helyességéről ezen sorok írója nincsen ugyan meggyőződve, de feltéve, hogy ez az állítás, helyes, nem vétkesek-e az Entente államai és nemzetközi jogászok abban a delictum omissionisban, hogy Németország belső ügyeibe be nem avatkoztak kellő időben, illetve az államok belső ügyeibe való beavatkozásnak oly módját nem tudták konstruálni, mely a háborút elkerülhetővé tette volna? Ha igaz tehát az, hogy Németország belső berendezkedései és belső politikája az oka a háborúnak, úgy igaz az, hogy kanadaiak, ausztráliaiak, Amerika polgárai szenvedtek és véreztek el azért, mert Európa egy államának belső szervezése hibás volt és mert a többi állam ezt a belső berendezést tűrte és másként, mint preventív háborúval azt módosítani képes sem lett volna.

Egy másik szintén közkeletű állítás a háború okát Ausztria és Magyarországnak Szerbia ellen folytatott vámpolitikájában és hatalmi politikájában látta. Ausztria és Magyarország vámpolitikája a szerb agrárállam gazdasági fejlődését megkötötte, hatalmi politikája pedig a tengeri kiútnak megszerzését meggátolta.

Ha igaz ez az állítás, úgy ismét vétkesek az európai államok abban, hogy ezt a gazdasági politikát, melynek háborúhoz kellett vezetnie, nemcsak tűrték, hanem a londoni konferentián, mely Szerbiának az Adria partján kikötőt és corridort ehhez a kikötőhöz nem biztosított, támogatták.

Végül Ausztria és Magyarországnak jogos panasza lett volna az orosz kormány által pénzelt pánszláv agitátorok ellen, kik hazug állításokkal lázították állandóan nemzetiségi lakosságát. A pánszláv mozgalom önzetlen vezéreinek pedig jogos panaszuk lehetett volna az osztrák, illetve magyar kormány ellen, hogy a nemzetiségek szellemi érvényesülését gátolja. Ismét egyaránt igaz az, hogy nemcsak azok vétkesek, kik a jogokat megsértették>. hanem azok is, kik a jogsérelmeket tűrték, támogatták mindaz ideig, míg végül a jogsérelmek világháborúhoz vezettek. Még számos ily állítást lehetne összegyűjteni. Anglia, Francia- és Olaszország belügyeiben is lehetne hiányokat felfedni, melyek okozati összefüggésben állnak a háborúval és mindezek az állítások csak azt igazolják, miszerint egy állam belpolitikája sem közöm-

bős az összes többi államokra nézve, mert egyes államok kormányai által elkövetett hibák háborúba sodorhatják az összes többi államokat. Ez állítás, mely a világ összes nemzetei szolidaritását fejezi ki, csak más szavakkal. Állítás, mely a politikában való érvényesülését jelenti csak annak a felismerésnek, mely szerint a világ-egyetem egy nagy egység. Ez az állítás élénk ellentétben áll a nemzetközi jognak a szuverenitás korlátlanágáról szóló tanításával.

Az állam korlátlan szuverenitása azonban csak a tankönyvekben létezik, a nemzetközi élet ily szuverenitást sohasem ismert. Ha a történelem bármelyik korszakát is tekintjük, úgy látjuk, hogy a hatalmakat osztályozták és osztályozzák. Mindig voltak és ma is vannak nagy hatalmak és kis hatalmak. Ezen különböző rendű hatalmak souverainitása nem egyenlő.

A szuverenitás jelenti ugyanis a törvényeket hozó és törvények végrehajtásáról gondoskodó hatalomnak azt a képességét, hogy mindazt, amit akar, megvalósítani is tudja. Feltéve még, hvjgy elismerjük, hogy szabad emberi és ennek következtében szabad állami akarat létezik, úgy kétségtelen, hogy ezek a szabad akaratok egymást korlátozzák és pedig nem egyenlő mértékben, hanem az egyes államok tényleges hatalmával aránylagosan. így pl. Az Északamerikai Egyesült-Államok nagyhatalom. Ezen nagyhatalom törvényhozását a háború kitörése előtt foglalkoztatta az ú. n. yellow vagy cheap labour kérdése. A japánok és kínaiak nagy számban vándoroltak be Észak-Amerikába és telepedtek meg a Csendes-óceán partvidékénél. A hústevő amerikai munkásság a rizsevőkkel a yersenyt nem bírta, a sárgák olcsóbb fenntartási költségei a munkabéreket leszállították. Állítható-e, hogy ezen bevándorlási kérdés szabályozásánál az amerikai törvényhozótestület korlátlan szuverenitásának birtokában volt?

Nyilván nem. A törvényhozó testületnek ugyanis számítani kellett avval, hogy a sárga munkásoknak van védőhatalmuk és pedig Japán, aki érdekükben beavatkozni kész. Tudták tehát, hogy saját polgáraik védelme érdekében a bevándorlottnak érdekeit nem sérthetik, illetve az államra nézve veszélyes, ha oly mérvben sértek, hogy Japán ezen sérelmet háborúval legyen kénytelen orvosolni.

Ha a sárgák védőhatalma nem Japán lett volna, hanem mondjuk egy kis hatalom, pl. Szerbia, úgy nyilván a bevándorlók es letelepedettek jogviszonyainak szabályozásánál a törvényhozó

szuverenitása kevésbé lett volna korlátolva, mint volt akkor, midőn a védőhatalom Japán volt. Ugyancsak, ha a terület, melyre a bevándorlás irányult, nem az Északamerikai Egyesült-Államok, hanem kis hatalom lett volna, a bevándorlók védőhatalma ellenben nagyhatalom, mint pl. Anglia volt a Bur köztársaság hasonló esetében; úgy a kis hatalom megkísérelhetette volna fegyverrel védekezni a nagyhatalom parancsainak teljesítése ellen. A kis-hatalomnak szuverenitása tehát egyenlő lett volna a semmivel.

A nemzetközi jog elismeri mindegyik államnak jogát, hogy külföldön élő polgárait megvédje, ennek a jognak következménye, hogy az állam szuverenitása a belföldön élő külföldiekre korlátozva van és pedig a saját hatalmának és a külföldiek hazája hatalmának egymáshoz való arányának megfelelően.

Ha a történelmet avagy korunk külpolitikai eseményeire vonatkozó újságcikkeket olvasunk, úgy igen gyakran megüti szemünket a «vasallus állam», mint a franciák mondják: «l'état infoedè», vagy más hasonló tartalmú kifejezés. Így olvassuk, hogy Portugália, Anglia hűbéres állama, Törökország, Ausztria és Magyarország feudális kapcsolatban állanak Németországgal stb. Mindezek a mondatok nem azt állítják, hogy Törökországnak, Portugáliának stb. ugyanaz a souverainitása van, mint Angliának vagy más nagyhatalomnak, hanem ellenkezőleg, azt állítják, hogy kis államoknak valamely nagyhatalomhoz kell csatlakozniuk és szuverenitásuk korlátozásával kell megvásárolniuk létük biztosítását. Portugália köteles a Nagy-Britannia által meghatározott külpolitikai viselkedést tanúsítani, mert különben gyarmatait elveszíti. Törökország fennmaradását több mint egy század óta tisztán annak köszönheti, hogy Oroszország mindenkori ellenségeihez csatlakozott. Tényleg félhold volt, melynek fénye más erőforrásokból eredt.

Semmi értelmét nem látom a szuverenitás korlátlanságához és az államok egymás közötti egyenlőségéhez való makacs ragaszkodásnak a nemzetközi jogban akkor, mikor a nemzetközi élet sem korlátlan szuverenitást, sem egyenlő államokat nem ismer. A nagyhatalmak korlátozzák kölcsönösen az egymás szuverenitását és a kishatalmaknak pedig csak annyi szuverenitásuk van, amennyit az a nagyhatalom, illetve az a nagyhatalom-csoport, melynek védelme alatt állnak, neki engedélyezett.

Igen természetes, hogy a nagyhatalmak ezen kölcsönös és nagyhatalmaknak a kishatalmakat korlátozó befolyásolása, a

törvényhozás és a végrehajtó hatalom csak azon cselekvéseire vonatkozik, melyekben a korlátozó hatalomnak valamelyes érdeke van. Vonatkozik tehát külpolitikára, gazdasági kérdésekre, külföldiekkel szemben tanúsított eljárásra, nem vonatkozik ellenben a nagykorúság időpontjának vagy más hasonló magánjogi kérdésnek meghatározására.

Újból hangsúlyoznom kell azonban, hogy a befolyásolás körének meghatározásánál a hatalmak rövidlátóak voltak, mert számos oly kérdésben tartózkodtak beavatkozástól, melynek helytelen elintézése a belföldön elégedetlenséget szült és a háború bekövetkezését siettetete. A belföldi lakosság nagymérvű elégedetlensége az állami szervezet betegségének jele. Egyes államok betegsége pedig az összesség egészségét veszélyezteti. A bomlás szaga vonzza a támadásra mindenkor készenállókat. Az egészséges államoknak holt államok eltakarítására és beteg államok megölésére a háború mint egyedüli eszköz áll rendelkezésükre, ezen eszköz igénybevétele pedig egy állami szempontjából sem közömbös.

A nemzetközi jogászok elmélete a szuverenitásról nem az államok egymásközi viszonyának helyes megfigyelésén, hanem régen elhunyt jogászgeneratio tanításain alapul.¹⁷ Ha állam és állam között viszály felmerült, úgy ezen viszály elintézésénél az érdekelt diplomaták sohasem, kutatják, hogy melyik állam van hivatva a vitás kérdést tetszése szerint szabályozni, hanem azt, milyen eséllyel lehetne a háborút felvenni azon hatalom ellen, mely a kérdés elintézésénél szintén érdekelve van és tekintettel ennek az esetleges háborúnak esélyeire, melyek azok a minimalis engedmények, melyek engedélyezésével a háború elkerülhető? Ha igaz, amit a nemzetközi jogászok az állam szuverenitásáról állítanak, úgy a nemzetközi jognak meg kellene határoznia mindazokat a jogviszonyokat, melyekből viták eredhetnek, továbbá azt a hatalmat, melynek hatáskörébe a vita eldöntése tartozik és végül meg kellene állapítania, hogy az illetékes hatalom döntése az összes többi hatalmakat kötelezi.

Az egyes államok hatáskörének ugyanúgy el kellene választva lenniök, mint a különböző bíróságok hatásköre el van választva egy államon belül és nemzetközi jogban ugyanannyira, mint a belföldi jogban érvényesnek kellene lennie annak a jogszabálynak, hogy az illetékes hatóság döntése az összes többi hatóságokat kötelezi. Hiába keresnénk azonban a nemzetközi jogban ilyen hatásköröket elválasztó szabályokat.

Beszélnék ugyan az írók arról, hogy minden állam saját belügyeit korlátlan hatalommal intézi, de egy író sem határozza meg azt, hogy mit ért a belügy alatt és melyek azok az ismérvek, melyek a belügyet a külügytől elkülönböztetik. Anglia a buroktól választójogot követelt az outlanderek részére, Ausztria és Magj^arország bizonyos rendőri intézkedések keresztülvitelét és a keresztülvitelnek ellenőrzését követelte a szerb hatóságoktól. A választójog meghatározása, a rendőri jog szabályozása és intézése belügy és mégis külügygé válik abban a percben, midőn a belső hatalom intézkedései más hatalomnak érdekeit sértik. «Nichts ist innen, nichts ist aussen, was ist innen, ist auch aussen», mondotta Goethe. Állítása igaz a nemzetközi életben, hol minden belügyből külügy lehet és hol minden ilyen átalakulásnak szükségszem következménye, hogy a hatalom az ügy elintézésére a belföldi állam kezéből kisiklik és átmegy azoknak a hatalmaknak (bel- és külföldi államok) kezébe, kik az ügynek elintézésében, érdekelve vannak. Belügy, külügy, ez a két kifejezés nem jelenti tehát az ügyeknek elkülönböztetését tartalmuk szerint, hanem elválasztását az illető ügyben érdekelt hatalmak szerint.

Minden olyan ügy, melyben csak a belföldi állam van érdekelve belügy, minden olyan ügy ezzel szemben, melyben külföldi hatalom is érdekelve van, külügy.

A belföldi törvényhozás bármely ténye a belföldi bíróság bármely határozata külügygé válik, ha a törvény vagy határozat külföldi államnak olyan érdekét sérti, mely a beavatkozást érdemessé teszi. Szóval az egyes államok hatásköre elválasztva nincsen, mert hiszen a belföldi állam határozatának jogérvényessége máx' is megszűnik — a belügyből külügy lesz — amint az ügy mikénti elintézése külföldi hatalomnak érdekeit sérti.

A belügyből külügygé való átalakulásnak következménye, hogy az ügy sorsát többé nem a jogszabályok alkalmazásával hatóságok, hanem politikusok önkényesen intézik el. Ha követélesem van egy másik polgártársam ellen, úgy a jogomat a bíróság előtt érvényesítem, cselekvésemre megindul a jog által szabályozott eljárás, mely a törvény által meghatározott módon folyik le és fejeződik be a bíróságoknak jogszabályok alkalmazásával hozott Ítéletével. Az eljárás minden részlete szabályozva van, a törvény által kirendelt hatóságok a szabályokhoz kötve vannak és az egyén cselekvésével ezt az egész eljárást megindíthatja. Az egyént jogának érvényesítésénél senki erőszakkal meg nem gátolhatja. Ha köve-

telesem van valamely idegen állam ellen és pedig oly követelésem, melyet az idegen állam bíróságai előtt érvényesíteni nem lehet, úgy követelésemet bejelenthetem hazám külügyeit intéző ministeriumnál. A ministerium dönteni fog a tekintetben, vajjon követelésemet érvényesíti-e vagy sem. A döntésnél a külügy-ministeriumot nemcsak követelésem jogosságáról alkotott ítélet, hanem más célszerűségi szempontok is fogják vezérelni.

Így a külpolitikai viszonyok indokoltta tehetik, hogy az állam egy bizonyos más állam «érzékenységét» követelések érvényesítésével meg ne sértse vagy fordítva, hogy megsértse. Kishatalom az őt védő nagyhatalomnak legfeljebb figyelmét hívhatja fel oly jogtalanságra, mely polgárát érte, nagyhatalom kishatalomnak erélyes szavakkal fogja meghagyni még kétes jogosságú követelése teljesítését is.

Belügyből külügy lett az ügy a jogrendszerből anarchiába lepett. Anarchiába, hói az erősebb joga uralkodik.

Amíg tehát a nemzetközi jogászok ragaszkodnak a szuverenitás tanához, melyet a középkor legistái kiépítettek, az ideig az államok egymásközi viszonyában minden oly kérdésnek elinté-^{se}, melyben több állam van érdekelve, az érdekelt államoknak az elintézés időpontjában fennálló tényleges erőviszonyához mérten történik. A jogászok tanítása csak ezen tényleges állapot elfedésére alkalmas. A tények helyes megállapítása, az anarchiának jogrenddel való helyettesítését postulálja. Az államok szolidaritásából következik az összesség joga, minden állam határainak és belügyeinek olyatén rendezését követelni és megvalósítani, mely az összesség érdekeinek megfelel.

Aki a megszokott terminológiához ragaszkodni kíván, kifejezheti ugyanezt az állítást, mondván, hogy nem az egyes állam, hanem az államok összessége szouverén.

Az államoknak ezt a solidaritását és a beavatkozásnak szükségességét — a wieni conferentián — Metternich és Gentz is felismerték; a gyakorlatban azonban a helyes intézményt osztály-érdekeik megvalósítására használták fel.

A nemzetek önrendelkezése jogáról szóló tanítás valóban nem más, mint a szuverén jogok gyakorlására hivatott alany meghatározása. Az egyik tanítás, mely a szuverenitásról szól, azt mondja, hogy van egy korlátlan jogosultság saját ügyeknek el-^{látására}, a másik tanítás, mely a nemzet önrendelkezési jogáról szól, azt mondja, hogy ennek a korlátlan hatalomnak a nemzet

a birtokosa. A szuverenitásról szóló tanításnak mindig volt ilyen függvénye, mely a szuverenitás birtokosáról szólt. Így a középkorban a jogászok tanítása szerint a szuverenitás Istentől ered és földi birtokosa a pápa vagy a császár. Utóbb a középkor liberálisabb legistái Althusius és követői tanítják, hogy az állam a nemzet polgárainak szerződésén alapul és a szuverenitás birtokosai a szerződő felek. Althusius tanítása annyira átment a köztudatba, hogy idővel az ellenkező eszmék hívei csak úgy tudtak magukon segíteni, hogy elfogadták az összszerződésről szóló elméletet, de az uralkodó jogainak megalapozása érdekében az összszerződést megtoldották még egy szerződéssel, melynek értelmében a nép az őt megillető jogot visszavonhatatlanul a királyra ruházta át.¹⁸

Ha tehát nem ismerjük el, hogy ily szuverén jogkör létezik, úgy nem ismerhetjük el azt sem, hogy ilyen jogkörnek birtokosa van, illetve birtokosa a nemzet.

Az emberiség együttélésének a következménye, hogy minden nemzet önös érdekei kielégítésének korlátozását elismerni köteles. Minden nemzet köteles olyan határok között és oly alkotmány szabályainak megfelelően élni, melyet számára az összesség érdekeinek megfelelően kijelöl és meghatároz.

A nemzetközi jog, mint minden más jog, csak az egyesek kötelességén, nem pedig az egyesek jogán alapulhat.

A nemzetközi jognak mint minden más jognak kiegészítését kell képeznie oly bíróságnak, mely az egyeseket kötelezettségük betartására kényszeríteni képes.

A nemzetek szolidaritásának gondolatától kell áthatva lennie a jövő békekonferenciának. Egy államba egyesíteni az emberiséget, egy törvény uralmának alávetni a különböző népeket és nemzeteket nem lehet. A nemzetek solidaritása tehát nem nyerhet kifejezést ugyanolyan módon, mint ahogy az egy nemzetet alkotó emberek összetartozandósága kifejezésre jut. Történelmi múltj külön államokba tagolta az emberiséget és ezek a külön államok versenyezni fognak egymással a béke megkötése után ugyanúgy, mint versenyeztek egymással a háború előtt. Az egyes államok külön múltja és külön érdekeik az egyesülésnek akadályai lesznek. A nemzetek szolidaritásának kifejezésre kell jutnia azonban a békekonferencián, azáltal, hogy minden állam oly határok közé utaltatik, melyek között magát ellenséges jogtalan támadás ellen megvédeni képes, mely határokon belül a nemzetgazdasági fejlődésének lehetőségei adva vannak. Kifejezésre kell jutnia a szoli-

darításnak azáltal, hogy a nem homogén nemzeteknek oly alkotmány biztosítatik, mely a különféle nemzetiségek békés együttélését lehetségessé teszi. Védhető határokon belül harmonikusan élő nemzetek a béke legerősebb biztosítékai.

Az emberiség szolidaritásából következik továbbá, hogy a konferentia munkája határok és alkotmányok meghatározásával még befejezést nem nyer.

Az összességnek ugyanis ellenőrzési jog biztosítandó parancsai teljesítésének megállapítására és jogparancsai kikényszerítésére, szóval a beavatkozás szabályozandó.

Kőműves, asztalos, kovács, azaz minden mesterember tanonckorában mesterétől tanulja el a falazás, gyalulás stb., mesterségének szabályait. Így öröklődnek a mesterség szabályai korszakról-korszakra. Minden korszak termel mestereket, kik szerencsés ötlet avagy véletlen megfigyelés folytán felismerik, hogy egyik vagy másik segédeszközüket jobb segédeszközökkel lehet helyettesíteni. Ugyancsak akadnak minden korban emberek, kik tudatosan vagy ösztönszerűleg valamely mesterüktől ellesett fogást vagy mozdulatot célszerűbb fogással vagy mozdulattal helyettesítik. Ezek a javított segédeszközök, jobb fogások és mozdulatok azután néha elvesznek a mesterrel, máskor pedig a mester tanítványai révén elterjednek az iparúzők körében. A mesterség szabályai véletlen folytán alakulnak ki és a véletlen az, mely ezeket a szabályokat módosítja és javítja. A fejlődés tehát, mely Darwin törvényének megfelelően folyik az, hogy véletlen okozta alkalmas (munkát könnyítő, munkát eredményesebbé tevő) változások öröklődnek és az alkalmas változásokkal felszereltek kiszorítják azokat, kik ezekre az alkalmas változásokra szert tenni nem tudtak. A fejlődés ezen rendjének hibája, hogy a haladás a véletlentől függ és hogy a haladás pusztulással jár, pusztulásával azoknak, kik az alkalmas változásokat felismerni és azokra szert tenni nem tudtak. Taylor,¹⁹ egy amerikai mérnök volt az első, ki felismerte, hogy véletlen határozza meg a mesterségek szabályait és véletlen folytán terjednek a gyakorlatban el a jobb szabályok. Ezen felismerés alapján Taylor a véletlen javító hatását tudományos felismerésekkel és megfontolásokkal, a véletlen kiterjesztő hatását pedig tudatos tanítással és begyakorlással igyekezett helyettesíteni.

Minden mesterembernek egy bizonyos munkát kell elvégeznie adott és csak bizonyos mozgásokra képes szervezettel, tudó-

mán vos kérdés tehát azoknak a mozgásoknak meghatározása, melyekkel az adott szervezet az adott munkát a legcélszerűbben elvégezni képes. Tudományos kérdés, melyet a mechanika szabályainak és az emberi szervezetnek kellő ismerete alapján megoldani lehet. Ezeket a legcélszerűbb mozgásokat a szakmunkásokkal azideig kell gyakoroltatni, míg azok teljesen automatikus (meggondolás nélküli) mozgásokká nem válnak. Így meghatározták tudományos kutatások segítségével a kőművesmesterség szabályait és legcélszerűbb segédeszközeit és az eredmény az volt, hogy új módszerrel egy munkás háromszorosát volt képes annak ellátni egy nap alatt, mint amit régi módszerrel ugyanannyi idő alatt elvégeztek. A mesterségek fejlődésben a véletlent, a tudományos gondolkodás, az ellesést, elfigyelést, a tudatos begyakorlás-váltotta fel. A mesterség szabályainak, ezeknek a véletlen események folytán kialakult rendszertelen, tapasztalatoknak helyettesítése tudományos megfigyeléseken és meggondolásokon alapuló szabályokkal a gazdasági Taylor-rendszer célja.

A Taylor-rendszere ily értelemben nagy szüksége volna a politikának is. Nagy szükség volna ugyanis arra, hogy minden államban a politikusok igyekezzenek szabadulni attól, amit a nemzeti hagyományoknak neveznek, igyekezzenek multak gondolatait és tapasztalatait tudományos megfigyelésekkel és tapasztalásokkal helyettesíteni. Helyesebben talán úgy kellene kifejezni ezt a gondolatot, hogy a múlt hagyományai, a tudomány szítáján engedtesse át és csak az tartassék meg, ami kellő megfigyelésén és helyes ítéleten alapul. Mi sem jellegzetesebb a politikára, mint a függetlenség, melyet a tudományos gondolkodástól napjainkig megőrizni tudott. Ha olvassuk mindazt, amit vezető politikusok a jelen háború alatt mondtak és egybevetjük mindazzal, amit előttük más háború alatt beszéltek, a változatlanság szomorú képét kapjuk. Néhány évtized alatt a tudomány lényegesen gyarapította ismereteinket, tudásunk az emberről és lelki életéről teljesen megváltozott, ennek ellenére a fórumon még mindig úgy beszélnek, mint beszéltek annak előtte. A demokraták Rousseau-nak, az emberről és az állam keletkezéséről alkotott hamis képzetek mint prsemissákon felépült conclusióit szabad akaratról és tömegakaratról ismétlik. Ellenfeleik ugyanoly csekély változatos-sággal ismételnék más elavult tanításokat, valóban mintha az egymást követő politikusok csak más-más formában megjelenő megtestesítői volnának ugyanazon kínai imádkozógépnek.

Igen természetes, hogy a politikai Taylor-rendszer alatt nem értem szebbnél-szebb tervek kovácsolását, melyek megvalósításához azonban más politikusok, más érzésű emberek kelleneek, mint amilyenek ezidőszerint élnek, hanem érték oly tudományt, mely az ember helyes lélektanán, saját országa népének kellő ismeretén alapul.

A gazdasági Taylor-rendszer az emberi szervezet alapos ismerete segítségével határozza meg egy bizonyos munka ellátására képzelhető mozgások közül azt, amely a legcélszerűbb, mert a legkevesebb erővesztéssel jár. A politikai Taylor-rendszernek ugyanígy a népek kellő ismerete alapján kell meghatároznia azokat az állami berendezéseket, melyek a megvalósítható berendezések közül a legcélszerűbbek, a legkevesebb elégtelenséget okozzák. Mindkét esetben cselekvésekről van szó, — a mesterség szabályai, ugyanúgy, mint a közjog szabályai, bizonyos viselkedést, azaz cselekvést és tartózkodást követelnek az emberektől — melynek eredményként bizonyos meghatározott célt kell megvalósítania. Mindkét esetben arról van szó, hogy a helyesen kiválasztott cél elérésére szolgáló viselkedések közül az választassák ki, mely a legkisebb energiavesztéssel, vagy ami egyértelmű ezzel, a legkisebb elégtelenséggel jár.

Természetesen a politikai Taylor-rendszer feladata sokkal bonyolultabb, mint a gazdaságié, mert hiszen a viselkedések, melyeket szabályoz, inkább függenek az emlékektől, mint a test szervezetétől, mégis a két feladat azonos és vonatkozik bizonyos céloknak adott eszközökkel való elérésére, legalkalmasabb viselkedés meghatározására.

«A nemzetek önrendelkezése határozza meg az államok határát.» Ez a múltból öröklött tanítás, mely az államok összességét érdeklő kérdés elintézését egyes nemzetekre bizza, egyes nemzeteken belül pedig a XVIII. század bölcselői által konstruált nép vagy nemzet akarására. Ezzel szemben vitatjuk, hogy a határok meghatározásának joga az összességet, a nemzetek összességét illeti és a határok meghatározásának tudományos megfontolások és megfigyelések alapján kell történnie.²⁰

Igen természetes, hogy tudományos munka csak a határ, jelentőségének kellő megállapítása után kezdődhetik. A határ az államokat elválasztó vonal, melynek katonai és gazdasági jelentősége van. Az első feladat volna tehát, tudományos vizsgálódások alapján felderíteni az ideális katonai és gazdasági határokat.

A múlt tapasztalatok és bizonyos geometriai megfontolások alapján a katonai határokra nézve több szempont volna megállapítható:

a) természetes akadályok a legalkalmasabbak;

a) rövid vonalak, szóval az egyenes, mint két pont közötti legrövidebb összeköttetés, célszerű;

b) lehetőleg kevés határvonal célszerű, minél jobban közelíti valamely állam területe a kör alakját, annál kevesebb, mennél jobban a téglalap alakját, annál hosszabb határvonala van stb. (A kör kerülete kisebb, mint a vele egyenlő területű négyzeté, téglalapé stb.)

Ezek a racionális megfontolásokat történelmi tapasztalatok is megerősítik, melyek úgylátszik azt mondják, hogy kedvezőtlen határvonalak az állam felbontását vagy erősen katonai szellemű állam kialakulását eredményezik. Erős militarizmus kialakulására példa lehetne Poroszország története.

\ Metternich Poroszországról beszélve azt mondja, hogy 1740 óta Poroszországnak mindig több katonája volt, mint amennyi lakossága számával arányban áll. Milyenek voltak Poroszország határai 1740-ben? (4. sz. térkép 1. ábra.) Az ország két darabra volt tépve és a két darab hosszú határvonalai alig védhetők. A XVIII. század (4. sz. térkép 2. ábra) folyamán Poroszország megszerzi a két különálló részét összekötő kapcsot és masszívabb formát kezd felölteni. Határvonalai még mindig kedvezőtlenek, mert igen hosszúak és nyílt völgyek vezetnek területébe. Az inger tehát a határ megjavítására még folyton fennáll és erősen működik 1815-ben, pl. midőn a porosz diplomaták Szászországot megszerzeni akarják, az Elba völgye irányában dél felé akarnak terjedni. Szászország területét azonban nem sikerül Poroszországnak megkapnia, határai nem a körhöz, hanem a téglalaphoz kezdenek hasonlítani. Kedvezőtlenek maradnak, kedvezőtlenek Poroszországra, melynek a hosszú határvonalak védelmére nagy katonaságra van szüksége. Kedvezőtlenek a szomszédokra, mert a határok déli részei érintökként zárják körül Németország többi részeit. Az érintőknek ez a rendszere Elzász elfoglalásával befejezéshez jut és Németország egységesítéséhez vezet (4. sz. térkép 3. ábra). Hasonlóan kedvezőtlen képet nyerünk Lengyelország határaitól, ha a 5. sz. térképet megtekintjük. Ezt a síkságot elterülő országot csak oly faj és csak azideig tudta fenntartani, mely erősebb volt, illetve a míg erősebb volt, mint a németek, kik három

frontról támadhatták (Pommern, Szilézia és Poroszország) és az oroszok, kik kelet felől körülférték. Sőt miután az 1667. évi andrussovi békében az ország területének egy részét Oroszországnak átadta, az állam ezen a területen többé fenntartható nem volt, mert a nyugati német kedvező frontállást kiegészítette keleten az oroszoknak hasonlóan kedvező állása. Az oroszok 1667 után a Dnyeper felső és alsó folyásánál a Dnyeper mindkét oldalán állnak. A folyó és mellékfolyóinak völgyei részükre nyitva állnak.

Valóban azt kell hinni, hogy az egyik esetben és pedig Poroszország esetében, a szervezet elég erős volt arra, hogy a rossz határok kompenzációjaként militarismust teremtsen és határait megvédje, a másik esetben a kompenzáció elmaradása volt okozója a feloszlásnak.

Igen természetes, hogy ezzel csak azt kívánom mondani, hogy a határok mineműsége és az állam belső berendezkedése között összefüggés van, azt akarom mondani, hogy Poroszország militarista irányban való fejlődésének, Lengyelország felosztásának egyik szükségszerű feltétele volt határainak gyengesége.

Semmi esetre sem akarom állítani azonban, hogy a határ az egyedüli ok; militarismus, illetve felosztás az egyedüli következménye. Az állami terület és azt lakó emberek között az állami területnek külellenségtől való védettsége és az államban élő emberek között olyan viszony van, melyet Hertwig «directe Bewirkung»-nak; mond, mely azután alkalmazkodáshoz vagy nemalkalmazkodáshoz, szóval pusztuláshoz vezet.

A határoknál utalni akartam erre az alkalmazkodási viszonyra, melyet napjaink túlzott nationalismusa tekintetben nem vesz. Az alkalmazkodásnak neve, mint mondtam, történelem. Történelem, melynek minden eredményét akarják reformálni azok, kik a nationalitás, az állítólagos közös eredet és egynyelvűség alapján akarják elhatárolni a világot. Vájjon tényleg oly erős kapocs-e az az állítólagos egyeredetűség, hogy 150 évi külön sors után nyolc generatio alkalmazkodási processusa után még egy egységes faj a lengyel? Vagy van-e oly elvakult híve a nemzetiségű eszmének, ki 1000 évi külön sorsa után a csehek és szlovákok egységességében hisz? De vájjon lehet-e egyáltalában ezt a két elvet, alkalmazkodást és eredetet, egymástól elválasztani? Azt hiszem, nem, mert hiszen külön alkalmazkodási folyamat az ősoknél külön eredetet jelent az utódoknál. Ezt a bírálatot elmélyíteni felesleges, mert a cseheknek és a szerbeknek, ennek a két hatalmi

vágytól erősen átítatott fajnak nagyobbodási tervei, a tudományos bírálatot semmiképp sem bírják el.

A nemzetközi konferencián, mely igazán békét akar, ügyelnie kell a határok meghatározására. Erős határok között békés nemzetek élnek, gyenge határok támadására vonzanak és militarizmust teremtenek.

Magyarország földtani szerkezetéről beszélve Lóczy Lajos azt mondja: «Magyarország nyugati határaihoz közeledve, a központi Alpok hirtelen végződnek, azonban széles övezeteik északkeletnek, illetve délkeletnek tartanak és a Kárpátok láncába, illetőleg a Dinaridák karsztos fennsíkjaiba mennek át. Amíg a Karszt lapos hegyerdői az egész Balkán-félszigeten végig megtartják irányukat, az Alpok északi ága a Kárpátokban trapezes sarokkal, háromnegyed kört fut végig és az Aldutia szorosai felé félkörbe kanyarodva, belegörbül a szorosabb értelemben vett Balkán hegyláncba».

«A szerbiai izolált hegyek csapásvonala érintőként simul hozzá ehhez az átgörbülő félkörös ívhez. Az Alpok ilyenképen szétterjedő karjai mindenfelől körülölelik Magyarországnak területét és egy 300,000 km kiterjedésű harmadkori medencét zárnak be. Ekként minden természeti tulajdonságban Magyarországot Közép-Európához csatolja az imént jellemzett hegygyűrű. A környező északi és déli vidékek földrajzi sajátosságai alig és csak elmosódva érezhetők a hegykoszorún és azon belül.»²¹

Magyarországnak határai északon és keleten ezen nagy harmadkori medencét körülzáró hegységgel összeesnek. Nyugat és dél felé azonban ez a medence túlterjed az ország határain. Ismét Lóczyt idézve: «nyugat felé túlterjed az ország határain a Mura és Dráva völgyében, délen a Verbász, Boszria, Drina, Kolubara, különösen a mora va menti síkság részekkel messze délre nyújtja öbleit».²² Északon és keleten Magyarország határai a természetes egység határaival egybevágnak és igen jellegzetes, hogy ezek a határok Magyarország történelmi múltja alatt mindig változatlanok voltak (1., 2. sz. térkép). Az ország maga leghatalmasabb korszakában dél felé terjedt, ellenség az országot csak nyugat, illetve dél felől tudta megtámadni. Midőn a törökök dél felől az ország egységét megbontják, a háborúk korszaka következik, a belső határokat egyik fél sem tudja tartani és ezen háborúk sorozata az egységes területnek Habsburgi uralom alá kerülésével szűnik meg.

Magyarországnak ezen északi és keleti természetes határait

akarják megbontani a csehek, a szlovákoklakta vidék annectálásával. Ennek a tervnek megvalósítása nem volna más, mint jó határok feladása, rossz határok létesítése érdekében.

A cseh-szlovák állam, terv szerint egy hosszúkás téglalap lesz, melyet a németiség Magyarország felé és Magyarország teljes bekebelezésére fog szorítani. A cseh-szlovák határok a jövőendő háború magvát rejtik magukban. Ismétlem, a Lóczy által leírt nagy harmadkorú medence egy egységet képez, mely egységnek túlnyomó része Magyarországhoz tartozik és melynek déli nyúlványától az országot a Duna és Dráva elvágják. Egység ez a terület a természet, vagyis végtelen és a történelem vagyis véges múltja következtében.

A múltban a kongresszusokon nem igen beszéltek határok meghatározásáról; ez igen természetes, mert a cél mindig az volt, az ellenséges hatalom határait úgy megszabni, hogy az ellenség gyenge állam maradjon és szomszédaitól függjön. A határokról szóló megbeszélések csak az egyes kabinetiekben és zárt ajtók mögött folytak.

Szép feladat volna mindenestere az állam életképességének gazdasági feltételeit megállapítani, de a részletkutatások mai állásánál általános igazságokat még aligha lehetne megállapítani. A múlt tapasztalatainak bizonyító erejét azonban megdönteni nem lehet és századok óta létező államok gazdasági életképességük bizonyítékait adták. Sőt folytathatók miennél régibb történet alapján, s mennél fejlettebbé alakult ki valamely gazdaság, annál valószínűbb, hogy csakis mint egység tud létezni és feldarabolva az egyes részek életképessége megszűnik. Ha primitív állati szervezetet kellő nagyságú részekre vágunk, úgy a részek külön életüket folytatják, fejlett szervezeteknél, a levágott rész mindig elhal és ha a levágott rész túlnagy, úgy az a rész is elpusztul, melyből egy részt levágtak. Ez a megfontolás minden felosztással szemben óvatosságra kell, hogy intsen. A gazdasági határok kérdésénél azonban a tengeri kikötő és a tengeri kikötőhöz vezető kiút fontosságát hangsúlyoznom kell. Fiume és a biztosított összeköttetés Fiumével jelenti Magyarország részére a függetlenséget közvetlen szomszédaitól és ez a függetlenség a boldogulás legnagyobb biztosítója a jelen szabad versenyen alapuló gazdasági rendszernek.

Biztosítékot pedig nemzetközi értelemben, csak a tényleges birtok jelent. Anglia sem érné be avval, hogy a Suez-kanálisra, Amerika sem avval, hogy a Panama-csatornára joga szerződésileg

biztosíttassák, hanem mindezek az államok ragaszkodnak a mondott csatornákkal határos terület tényleges birtokához. A szlávok nagy barátai, kik erős Észak- és erős Délsláv-állammal akarják a béke fenntartását biztosítani, az összeköttetést cseh-szlovákok és Jugoszlávia között, szintén nem Magyarország szerződési kötelezettségével, hanem Magyarország egy részének, mint a két országot összekötő folyosónak birtokával akarják biztosítani. Ez az éretlen terv a maga lehetetlen határok közé szorított államaival, a nnak a felismerésén alapul, hogy, kötelezettség a teljesítésre (payagestb.) a tényleges birtokkal nem egyenértékű, mert a kötelezettségnek természetben való teljesítése nem mindig kényszeríthető ki, még akkor sem, ha kellő hatalmú bíróságok állanak a rendelkezésre. Különösen áll ez a bonyolult sokféle tevékenységet igénylő és a kellő teljesítés tekintetében nehezen ellenőrizhető kötelezettségeknél; ilyen, az adós jóhiszeműségétől függő teljesítések mindig hatalmat adnak az adósnak a hitelező felett. Példaként payage alapján való használata bizonyos vasútvonalnak igen alkalmas. Mennyi módja volna az adósnak a magyar árút szállító vonatok menetét megnehezíteni és gátolni? A gazdasági határok kellő megvalósítását tehát csak tényleges birtoklása a kiútnak és a kikötőnek biztosítaná.

Ha már most ilyképen valaki Európát ideális határok szerint részekre darabolná, úgy felmerülne szükségszerűleg az a kérdés, hogy tekintetbe véve az Európát lakó népek történetét, a nyelvi és nemzetiségi kapcsolatokat, az ideális határok mennyire közelíthetők meg? Az ideális határok revisiója volna szükséges történelmi és nemzetiségi alapon. A történelem jelenti a fejlődés eredményét, jelenti a nemzetet mai kialakulásában, a nemzetet mint hosszas alkalmazkodási folyamat eredményét. A nemzetiség, a nemzettel szemben szintén fejlődés, szintén alkalmazkodási folyamat eredménye és pedig egy alkalmazkodási folyamaté, mely arra mutat, hogy a nemzet nem tudott minden, a területén lakó fajjal összevegyülni, hanem egyes fajok önállóságukat megtartották, sőt azt fejlesztették és mint külön egységek alakultak ki. Ezen revisio eszközlése után megkapnák azokat a legjobb határokat, amelyek Európa jelen története, jelen nemzetiségei mellett megvalósíthatók.

De ezen revisio után egyben világosan látni fogjuk ezeknek a határoknak a hiányait is, látni fogjuk, hogy egy helyt a katonai védelem gyenge, máshelyt összefüggő nemzetiségek lettek széjjeltépve, szóval látni fogjuk, hogy az egyes államok, a tényleges

határai megjavítása szempontjából hol és micsoda nemzetközi védelemre szorulnak, látni fogjuk a hiányok kompenzációjára alkalmas ellenértéket. Így a gyenge határok megerősíthetők és megerősíthetők fokozott hatállyal azáltal, ha nemzetközi szerződés a határos államok közül csak a gyengébbnek engedi meg a határmegerősítést. Idegen fajokkal együtt élő nemzetiségnek jogai biztosíthatók, ugyanúgy gazdasági határok hiányai nemzetközi megállapodásokkal részben kiegyenlíthetők.

Ha már most szemügyre vesszük. Magyarország és a szomszédos államok nemzetiségek szerinti megosztását mutató térképet, úgy látjuk, hogy a legjobb határok még a történelmi határok. A cseh-szlovák állam, határait már fentebb elemeztem. A román állam határai gyengülének Magyarország románlakta vidékeinek csatolásával. Ezt az egységesnek látszó Romániát ugyanis két részre osztanak a Kárpátok. Az erdélyi részt pedig erős magyar irredenta jávai ellenséges támadás ellen a sík határokon megvédeni nem lehetne már azért sem, mert a két külön rész között csak laza összeköttetés állhatna fenn, Magyarország pedig elszakadva számos részétől, határtalanul terülne el a síkságon. A síkságon, mely harctere volna a számos nemzetiségnek, mely a magyar területen való hegemoniáért küzdene. Ha tehát a megvalósítható legjobb határnak a történelmi határ látszik, úgy meg kell állapítani, hogy a nemzetiségek léteznek a nemzet keretén belül, nemzeti ségek, melyek védelméről gondoskodni kell.

A kérdés, melyet felvetünk, az alkotmány meghatározásának kérdése. Az alkotmánynak biztosítania kell az egyeseknek a fejlődés lehetőségét. Biztosítani az egyeseknek a lehetőséget szellemi és gazdasági energiájának kifejtésére. Az energia kifejtésének meggátálása oka legtöbbször az elégedetlenségnek.

A társadalmi és gazdasági tudományok jelen fejlettségi fokánál alig lehet mást mondani, mint azt, hogy az energia kifejtését a legjobban olyan alkotmány biztosítja, mely az egyeseknek nemzetiségi hovatartozásukra való tekintet nélkül egyenlő szabadságot biztosít. Azaz ideálisnak jelenleg olyan alkotmányt látunk, mely a szabadverseny startjánál az egyéni körülmények figyelembe vétele nélkül egyenlő helyet biztosít a versenyzőknek. Túlsimerték ennek az alkotmánynak egyes intézkedéseit, hiszen már több mint 100 éve hirdetik azokat, semhogy ismertetésre szorulnának.

Kénytelenségből szakítunk a politikai Taylor-rendszerrel

és ragaszkodunk a múlt hagyományához. Kénytelenségből, mert az örökölt tanításoknak helyesebb és célszerűbb tanításokkal való helyettesítése szükségessé tenné meghatározását mindazoknak a céloknak, melyeknek kielégítésére az alkotmány hivatva van, felkutatását mindazoknak az eljárásoknak, melyek az emberek faji és egyéni történetének tekintetbe vétele mellett, ezen célok kielégítésére szolgálhatnának és végül kiválasztását ezen eljárások közül a legalkalmasabb, legcélszerűbb eljárásnak; ezek feladatok, melyek megoldásához nemzedékek munkája szükséges. Erősen képtelkedem azonban abban, hogy a «szabadság» szólas, tanítás stb. szabadsága a bajoknak legjobb orvosszere és meggyőződésem, hogy a «szabadságot» általános orvosszerként csak akkor használjunk, ha tudásunk cserben hagyott. A szabadságot ajánljuk ugyanazzal a meg gondolással, mely vezeti az orvost, midőn a nagybeteg ágyánál a gyógyítást a természet erejére bízva akkor, midőn a tudomány a kor elleni küzdelemre eszközt neki rendelkezésre nem bocsájt. Az ember megismerésére alapított társadalmi tudománytól várjuk a haladást, mely sok száz éves állítás erejét meg fogja dönteni.

Magyarország történelmi határain belül élő nemzetiségek mindegyikének tehát egyenlő jogok és egyenlő szabadságok volnának biztosítandók. Másszóval az 1868-ik évi XLIV. t.-c. intézkedései a gyakorlatban megvalósítandók volnának.

A nemzetiségi törvény intézkedései keresztülvitelével, azonban az alkotmány kérdése még nincsen elintézve. Az alkotmányra vonatkozó törvény tartalma ugyanis nem merül ki az egyéni jogok biztosításával, hanem egyben meghatározza azokat a hatóságokat és szerveket, melyek az állam akaratát kifejezni és végrehajtani hivatva vannak. Milyenek legyenek ezek a hatóságok és szervek olyan államokban, melyben különböző nemzetiségek élnek együtt? A kérdés eldöntésénél két tanácsot igen megszívlelendőnek tartok:

Az egyik Wilsontól ered, ki az államról szóló munkáját ezekkel a szavakkal fejezi be: «A politikai fejlődés útja, konzervatív alkalmazkodás, átalakítása régi szokásoknak újakká, használata régi eszközöknek új célokra.»²³

A másik Ha miltonói, ki a federalistben azt mondja, hogy minden szövetséges államnak fennállását csak erős központi kormány képes biztosítani.²⁴ A két jogtudós, ki és pedig mindegyik a maga korában nagy államférfiú is volt, azt ajánlja, hogy a meglévő intézményeket alakítsuk olyként át, hogy a nemzetiségek kellő

érvényesülése biztosítva legyen és a meglévő intézmények közül a központi kormányzat szerveit fenntartsuk. Ha ezeket a tanácsokat követjük, úgy teljesen közömbös az, hogy Magyarország szövetséges állammá alakul-e át, vagy megmarad egységes államnak. Közömbös, mert a két tanács szükségessé teszi egyrészt a központi hatalom fenntartását, másrészt a lokális önkormányzatot és valóban minden egységes állam, melyben lokális önkormányzatok vannak, különálló területek szövetsége és minden szövetséges állam, melynek központi kormányzata van, egységes állam. A határok a két fogalom, szövetséges állam és egységes állam között összefolynak és nem igen lehet'eldönteni, miért egységes állam és nem szövetséges állam Anglia, sok önmagát kormányzó területével és miért szövetséges állam és nem egységes állam Németország, Svájc, az Észak-Amerikai Egyesült-Államok, egységes központi kormányzatuk ellenére?²⁵ Magyarországon a régi önkormányzati szervnek, a megyének reformálásával kell a nemzeti-ségek jogos igényét kielégíteni és a központi parlamentet, melyben minden nemzetiségnek aránylagosan képviselve kell lennie, összes nemzetiségek közös érdekében fenn kell tartani.

Mindezek a változások elérhetőek, az általános titkos választójognak az állam és a megye életében, minden a választási geometriától ment és őszinte meghonosításával. A választójog adna a régi intézményeknek új tartalmat és tenné, őket alkalmassá új célok kielégítésére.

A békekonferentiának meg kellene határoznia minden állampolgárt megillető jogokat és szabadságokat és meg kellene határoznia, hogy úgy a localis önkormányzati, mint a központi hatalmit gyakorló testületek, általános titkos szavazással választandók meg.

Ily intézkedések biztosítanák az állam egységét, a nemzeti-ségek harmonikus együttműködését. Minden lokális és minden központi kormányzó és végrehajtó szerv ilyen államban személyi összetételében hű mása volna a kormányzott országnak, illetve terület lakosságának nemzetiségi összetételének.

A konferentia nem elégedhetik meg azzal, hogy szabályokat teremtek, biztosítania kell azt, hogy a szabályok kellőleg alkalmaztassanak. Az államok összességének biztosítania kell maga részére a jogot, hogy beavatkozassanak, ha egyes államok vagy kormányok parancsait nem teljesítik és ezzel a világ békéjét veszélyeztetik. Elérkeztem tehát utolsó kérdésemhez, mely a beavatkozási jog-

szabályozására és intézményekkel való biztosítására vonatkozik? A gazdasági Taylor-rendszertől megtanulhatjuk, hogy minden eljárás annál zavartalanabban működik, mennél jobban megközelíti az automata működését. Az automata olyan gépezet, mely egy ingerre működésbe lép és mely, miután a gépezet minden részének működése egyben inger, mely a sorrendben következő géprész működésbe helyezi, az első inger hatásaként a kellő eredmény beálltát biztosítja. Taylor munkásait úgy neveli, hogy parancsra bizonyos betanult cselekvések elvégzésével válaszolnak, minden további megfontolás nélkül. Az ő gyára egy nagy gépezet, melyben minden ember csak egy géprész és ha az első része a gépnek működésbe lép, akkor mindegyik további rész, a maga munkáját az előírt módon, a meghatározott mozgásokkal elvégzi. Valóban a katonaság ideálja, ideál melyet napjaink szervezett munkássága is megvalósított a fegyelem segélyével, mely az engedelmeskedést akaratos cselekvésből, automatikus cselekvéssé alakítja át,

Az akaratos cselekvés olyan, lesz, mint az automatikus; az idegrendszer, agy és a csikós izmok működése hasonlóvá lesz a nervus Sympathikus rendszerének és a sima izomzatnak munkájához. Az államok életében is a beavatkozást automatikussá tenni és biztosítani kell, hogy a gépezet a kellő ingerre működni kezdjen. Az automatikus működésnek példája az állam életében, mint már kifejtettem, a bírói eljárás, a bírói eljárás működésbe lépését pedig kellőleg biztosítja, ha az egyesnek az őt ért sérelem esetében joga van arra, hogy az eljárást megindítsa.

A nemzetközi kongresszus határozatait, nemzetközi bírósággal kell biztosítani és pedig oly nemzetközi bírósággal, melyet nemcsak az államok, hanem az államok egyes polgárai is felhívhatnak a rajtuk, a kongresszus határozatainak megsértésével elkövetett sérelem orvoslására.

Ismétlem, racionális megfontolások javallják Magyarország történelmi határainak fenntartását. Ezen határok egy területre szorítanak — az összesség érdekében — több nemzetiséget, az összességnek tehát kötelessége gondoskodni arról, miszerint az egyes nemzetiségek gazdasági és szellemi érvényesülése, célszerű szabályoknak igazságos alkalmazásával biztosítottassák. Minden más megoldás, nem a nyugati kultúra uralta terület határát tolná ki kelet felé, hanem a keleti bonyodalmak birodalmának határát hozná közelebb a nyugathoz. Magyarország, melyet csodálatos földrajzi alakulata egy országgá predestinál, mely egy ország volt,

ismert történetének majd minden szakában, több ország uralma alatt harctérré alakulna át, hol az egységes területen való hegemóniáért különböző fajok küzdenének. Szóval, ha a konferencia ezen a területen az uralmat nem biztosítja egységes államnak, úgy a magyarok, románok és szerbek hosszas küzdelméből sok-sok harc után fog ez az egységes állam kialakulni.

Az összesség érzésétől áthatott államkongresszus határozatát nyugodtan várhatja az a nemzet, melyhez tartozom és mely történelmi tradícióit sok idegen uralom ellen végül mindig megvalósította. Veszélyt, de csak időleges veszélyt csak oly konferencia jelent számára, melyen a hatalmakat önző érdekek vezetik. Önző érdekek, melyek mostan az erősekkel elhitetik, hogy céljukat a legjobban szolgálják gyenge szomszédok, melyeket uralnak. Napoleon uralma alatt, mily helyesen mondotta azonban Stein, hogy hatalom kényszer-uralma csak az ideig tart, míg a kéz, melytől a hatalom ered, erős. Az emberi szervezetben és ugyanúgy az államében is, betegségek és vénülés időlegesen, majd véglegesen elgyöngítik az egykor erős kezet és akkor elérkezik az uraltak felszabadulásának ideje.

Ausztria és Magyarország területén különféle nemzetiségek élnek és ezen nemzetiségeket nem lehet egymástól olyként elválasztani, hogy mindegyik nemzetiség önálló államot alkosson. Az adott viszonyokból szükségszerűleg következik, hogy ezen a területen nemzeti államot létesíteni, faji uralmat fenntartani, a jövőben sikerülni nem fog.

Angol politikusok, a kik faji és államalakítási ügyekben több tapasztalattal rendelkeznek, mint a világ bármelyik más nemzetének politikusai, jól tudják, hogy olyan területeken, melyeknek lakossága több nemzetiséghez tartozik, szövetséges, sőt egységes állam kifejlődhetik ugyan, de nemzeti állam soha. Mindegyik fajnak saját kárán kell ilyen területen megtanulnia, hogy nemzetiségi ideáljait kérelhetetlen szigorral sem képes megvalósítani, hogy nemzeti állama egészségét az elnyomott fajok elégedetlensége tönkreteszi. Sok szenvedéssel és fájdalommal megfizetett lecke azután az egyes fajokat hajlandóvá teszi arra, hogy együttesen oly államot alkossanak, mely minden polgárnak egyéni érvényesülést és gazdasági megélhetést biztosít.

Két szó: Kanada, Dél-Afrika, elég volna állításom helyességének bizonyítására. Kanada, hol a franciák és angolok végül megértették, hogy együttesen képesek csak prosperálni. Dél-

Afrika, hol angolok és búrok kegyetlen háború után egyesültek egy egységes állam alkotására.

A délafrikai egységes állam története oly tanulságos, hogy arra rövidesen ki kell térnem.

Angliának a búrok elleni háborújáról a kontinensen még ma is hamis képzetek uralkodnak.²⁶ A kontinensen az emberek nagy része ha az angoloknak a búrok elleni háborújáról beszél, azt fogja mondani, ezt a háborút Anglia a célból indította, hogy Transwaal bányáit elrabolja, ennek a háborúnak célja aranybányák megszerzése volt. Kevesen látják be, hogy a délafrikai háborút faji ellentétek okozták és a háború faji uralom biztosításáért folyt.

Dél-Afrikában az angol kolóniák mellett két független köztársaság létezett.²⁷ Kapkolóniával és Natáliái, az angol birtokokkal határosak voltak Oranje szabad állam és Transwaal. A háborút megelőzőleg úgy a kolóniák, mint a független köztársaságok lakossága vegyesen angolokból és búrokból állott. így a Kapkolóniában a búrok többségben voltak, Natal majdnem kizárólagosan angol volt. Transwaalban és Oranje szabad államban eredetileg azok a búrok laktak, kik az angol uralom elől menekülve észak felé vándoroltak és független államokat alkotni és fenntartani igyekeztek. Az aranybányák vonzóereje azonban az eredetileg majdnem kizárólagosan búr lakosságot erősen kevertté tette. A nyereség hívó szavára a bevándorlók tömege érkezett Transwaalba, bevándorlók, kiket utilandereknek neveztek és kiknek túlnyomó többsége angol volt.

A háború kitörése előtt a helyzet tehát a következő volt:

Adva volt az angol uralom alatt álló két kolónia, melynek uralt lakossága részben ugyanahhoz a fajhoz tartozott mint a köztársaságok uralkodó lakossága.

Adva volt a két búr köztársaság, melynek m'ait lakossága ugyanahhoz a fajhoz tartozott, mint amely a kolóniákon uralkodott. Ennek a helyzetnek szükségszerű következménye volt, hogy a köztársaságok a kolóniák búr lakosság ara, a kolóniák a köztársaság angol lakosságára vonzóerőt gyakoroltak.

A kolóniák önkormányzati joggal rendelkeztek és így az elszakadási vágy Angliától a búr lakosság körében, mely nagyjában elégedett volt, gyengébb volt, mint az elszakadási vágya az utilandereknek, a köztársaságok angol lakosságának, kik a búr uralommal elégedetlenek voltak.

Kétségtelen azonban, hogy az elszakadási vágy mindkét állam uralt lakosságában élt és kétségtelen az is, hogy az egyes területeken uralkodó fajok a másik területen uraltakban ezt az elszakadási vágyat növelni igyekeztek.

Az angol politikusok folyton hangsúlyozták, hogy a «paranomot po'ver»-nek Dél-Afrikában Angliának kell lennie. A «National Union» és utóbb a «South African League» az angol faj uralma megvalósítása érdekében csinált propagandát. Végül dr. Jamesson-nak fegyveres erővel való betörése Transwaalba szintén az angol imperialista politikát igyekezett szolgálni.

A búrok a maguk faji államának keretébe szintén fel akarták venni egész Dél-Afrikát. Gyengeségük tudatában vágyaikat szerényebben fejezik ugyan ki, de vezető politikusaik beszédében a nagy Búr állam terve minduntalan visszatér. A nem politikusok nyelvezete ugyan igen határozott és így pl. Smit, a transwaali vasutak igazgatója 1897-ben igen határozottan megmondja, hogy «a búrok és angolok egy egységben együtt élni ép oly kevésbé fognak, mint a hollandusok és az angolok. Az egyiknek a két faj közül uralkodni, a másik fajnak szolgálni kell. A jelen bizonytalan helyzetnek pedig véget kell vetni».²⁸ Vezető politikusok gondolatukat jobban eltakarják és szavaikat óvatosabban megváltoztatják.

A diplomata lepel alól a forró uralmi vágy élénken kicsillámlik és kevésbé kétséges, hogy mire gondol Stejn, az Oranje szabad állam elnöke, midőn azt mondja, hogy «az afrikanderek egyesülésének akadálya, miszerint a kolóniák monarchiához tartoznak, a búr államok pedig független köztársaságok», avagy hogy mire gondol a transwaali elnök, Krüger, midőn Stejnnel válaszolva azt mondja, hogy «a különböző búroknak egységesen és egy cél érdekében kell dolgozniuk» és egyben örömmel állapítja meg, hogy a Kap-kolóniában az utolsó választások alatt az afrikanderek (azaz a búrok) győztek.²⁹ Az «Afrikander Bond», a búrok egyesülései a vezérek politikáját igyekeztek megvalósítani.

Ha röviden akarnók a délafrikai helyzetet jellemezni, úgy valóban csak azt mondhatnók, hogy a fajok viszonya egymáshoz és az egyes fajok lelkiállapota olyan volt, mint a milyen normálisan a Balkánon. Ennek a normális Balkán-hangulatnak meg voltak a normális balkáni következményei is. Nem csak hogy ugyanúgy mint Európa keleti részeiben szokásos, politikusok és agitátorok beszédekkel és újságírók cikkekkkel a faji gyűlölséget

folyton szították és növelték, hanem mindegyik faj cselekvéseivel azon volt, hogy a másiknak életét elkeserítse.

Anglia gátat emel Transwaal fejlődésének és megakadályozta, hogy ez az állam tengerparthoz és kikötőhöz jusson. Anglia Transwaalnak korridort nem engedélyezett.

A bírok viszont a területükön élő angolok gazdasági fejlődését és szabad érvényesülését gátolták. Terhes adók, monopóliumok, melyek a bányák jövedelmezőségét lerontják, rendőri intézkedések stb., szóval gyűlölettől elvakult fajnak intézkedései a másik faj megnyomorítására, tekintet nélkül az állam, az összeség érdekére.

Utóbb a lappangó ellenségeskedés *nyílt* összeütközéssé, háborúvá alakult át.

Közvetlen oka a háborúnak az utilanderek választójogának kérdése volt. Sir Alfred Milner, az angol kolóniák kormányzója választójogot követelt a Transwaalban már bizonyos idő óta letelepedett angoloknak. A választójoggal akarta elérni, hogy a köztársaság politikai irányításában az utilanderek befolyása érvényesüljön és biztos volt abban, hogy a nagyszámú utilander képes lesz az érdekükre sérelmes törvények hozatalát meggátolni.' Krüger hajlandó volt ugyan bizonyos mérsékelt engedményekre, de úgy látszik, mindazokban a választójogi törvényjavaslatokban, melyeket az angolok elé terjesztett, az engedményeket sok klausulával a minimumra redukálta. Neki, mint ő maga hangsúlyozta «a régi, de kisszámú burgerek supremáciáját a nagyszámú új bevándorlott felett meg kell óvnia». A tárgyalások során a faji ellentéteket elsimítani, egyezséget az uralom tekintetében létesíteni nem lehetett.³⁰

Kitört pedig a háború 1899-ben, de kitörhetett volna ugyanolyan joggal pár évvel előbb vagy pár évvel később, szóval bármikor. Olyan a háború ezen normális Balkán-viszonyoknál, mint a vérnek valamely mérgezése, mely hosszú ideig lappang, de állandó izgalomban tartja a szervezetet, majd hirtelen heveny betegedést okozva kitör, elmúlik vagy helyesebben újra lappangó állapotba lép át, hogy fokozott erővel ismét kitörjön. A transwaali háború nem volt az első összeütközése az «utilanderek»-nek a búrokkal, hasonló háborúk folytak már a XIX-ik század 80-as éveiben is Dél-Afrikában és nyilván nem lett volna a két fajnak utolsó háborúja sem, ha az angolok a békekötésnél és a békekötést követő politikájukban bölcs mérsékletet nem tanúsítanak.

Már a Vereenigingben kötött békében az angolok kötelezték magukat a búrokkal szemben, hogy a békekötés után az angolok által kormányozandó új kolóniát (Crown colony) később önkormányzati joggal fogják (self governing colony) felruházni. A békeszerződésben vállalt kötelezettséget az angol kormány teljesítette is. 1907-ben O'Brien, az ír nationalists képviselő, némi gúnnyal kérdi, vajjon megérte-e a 25.000,000 font költséget, mellyel a háború járt, az eredmény, mely az, hogy most nem a búr Krüger, hanem a búr Botha uralkodik Transwaalban?³¹ Úgy látszik, megérte, 1909-ben ugyanis az összes délafrikai angol kolóniák szabad egyezményvel egységes állammá alakulnak át.³² Az egységet, az egységes délafrikai államot, melyet angolok és búrok külön-külön már 1870 óta megvalósítani igyekeztek, végül közösen megvalósították. Az egyes kolóniáknak, melyek közül egyesekben, mint pl. Natalban, az angol, másokban, mint az Oranje kolóniában, a búr faj büszkeségének érzete és öntudata erősen élt, sok bajon és szenvedésen kellett keresztül menniök, míg az egységes állam alkotására megértek. Gazdasági bajok, sok kislakosságú államokra jellemző súlyos adóteher, a benszülöttek zavargásai voltak szükségesek, hogy a két fajt megtanítsák arra, hogy közös érdekeik vannak és közös érdekeiket a legjobban olyan egységes állam szolgálja, mely minden polgárának egyaránt biztosítja a szellemi és a gazdasági érvényesülést.

Az új állam jövőjére nézve — mondja bölcsen Edinburgh Review névtelen cikkírója — nem az lényeges, hogy a búrok vagy az angolok uralkodnak-e, hanem hogy egy új közös nemzeti öntudat kifejlődjék.³³

Világosan beszél úgy látom ez a példa és világosan Kanada története, hol a két különböző faj, francia és angol, végül egy szövetséges államban egyesült; világosan Ausztrália története, hol az egység gondolata végül legyőzte az egyes államok külön törekvéseit és a szövetséges állam kialakult.

A példák érthető nyelven beszélnek, de az emberi értelem gyenge szava, a szenvedélyek okozta sükettség folytán érvényesülni nem tud és csak a fájdalmak képesek a szenvedélyeket legyűrni és az értelmet diadalhoz segíteni. A megváltáshoz az út kálváriakon át vezet.

Nem várunk haladást, radikális változásokat a békekonferenciától, mert erősebbnek tartjuk a viszonyokat az emberek-

nél, a viszonyok pedig hatalmi politika felé szorítják a cselekvőket.³⁴

A Don Juan, kit sikerei szemtelenné tesznek és ki minden nő után vágyik és minden nőt bírni akar; a bankigazgató, ki íróasztalától akarja intézni országok és világrészek minden gazdasági kérdését, a tőkés, kit a milliói tömege újabb milliók felé kergetnek, a paraszt, kit a föld és mindig több föld utáni vágy hajt, minden rangú és rendű politikusok tömege, kik kisebb vagy nagyobb törnőgeken való uralom és tömeguralom révén hatalom és még nagyobb hatalom után törtetnek, mindezek a cselekvők az ő szertelen cselekvési vágyukkal és mindazok, kik hatalommal kis munkáért nagy ellenértéket erőszakolnak ki, túlságosan benépesítik a világot ahhoz, hogy állandó rendet és állandó békét teremteni lehessen. De nemcsak a gazdasági életben működő erőknek nagyobb terület birtoklására való törekvése, hanem az uralkodó osztálynak állások és jó állásokban mindig növekvő szükséglete az, ami hatalmi politikához és a hatalmi politikával összefüggő uralkodó osztályokhoz és elnyomatásokhoz vezet. Az iparnak növekvéséhez és vezetőinek mindig tovább való növekvéséhez nyersanyagra és mindig újabb nyersanyag-forrásokra van szüksége, ezeket a nyersanyagokat pedig jobb feltételek mellett tudja beszerezni, oly vidékekről, melyeket állama ural, mint semleges vagy ellenséges területekről. Az uralkodó osztálynak, kedvezőbb népesedési viszonyai folytán, állandó szükséglete van hatalommal járó és megélhetést biztosító állásokra és ezt a szükségletet ismét ki lehet elégíteni idegen területeken és fajokon való uralommal. A szertelen cselekvési vágyon, a nyersanyag lehető kedvező feltételek mellett való beszerzésére irányuló törekvésen és a hatalommal járó és megélhetést biztosító állásokban növekvő szükségleten kívül, a hatalmi politikának számos más oka is van. Mégis ki akartam domborítani, hogy idegen területen való uralom az uralkodó részére gazdasági előnyöket jelent, mely előnyök szükségszerűleg az uralt gazdasági megkárosításával járnak. Az idegen területen való uralom megvalósítására törekvő államoknak érdekük saját államuk ereje és mások gyengesége és ezért minden győzőnek főtörekvése a legyőzöttet oly határok közé szorítani, melyek között megerősödni nem tud.

Rövidlátó politika, mert a határok hiányait más tulajdonságokkal kompenzálják erős nemzetek.

Rövidlátó politika, mert ugyanúgy, mint a belpolitikában van egy pont, melyen túl a zsarnokságot egy nép sem tűri — egy

forrongási pont — ugyanígy a külpolitikában is van egy pont, melynél más hatalmak zsarnoki uralma az elnyomottat edzi és háborút teremt.

Háborútól-háborúig vezet így a világ sorsa, azideig, míg a minden politikát irányító emberi természet meg nem változik és a győző jelszava nem lesz «Spoils to the Victor», hanem «igazságosság.» Az emberiség tudományának nagyot kell fejlődnie, hogy a, politika ne a szenvedélyek felkorbácsolásával kergesse a népeket hangzatos jelszavakkal elfedett és egyesek érdekeit szolgáló célok felé, hanem bölcs megfontolásokkal irányítsa az emberiség cselekvését az összesség érdekeinek kielégítésére.

Rövidítve idézett művek jegyzéke.

- Gr. LE BON: Tömegek lélektana (Dr. Ballá Antal fordítása. Franklin 1918.)
- G. LE BON: Enseignements psychologiques de la guerre européenne (Paris 1916.)
- G. LE BON: Premiers consequences de la guerre (Paris 1916.)
- JÁSZI VIKTOR: Kollektív lélek (Budapest. Huszadik század).
- POSCH JENŐ: Lelki jelenségeink és természetük (Budapest, 1915).
- HTJGÓ MÜNSTERBERG: Grundzüge der Psychologie (zweite Auflage Leipzig, 1918).
- BECHTEREW W.: Objective Psychologie (Leipzig, 1913).
- ZIEHEN TH.: Leitfaden der Psychologischen Psychologie (Jena, 1914).
- ZIEHEN TH.: Die Grundlagen der Psychologie (Leipzig, 1913).
- KOSTYLEFP IST.: Le Mécanisme cerebral de la Pensee (Paris, 1914).
- MACH E.: Die Analyse der Empfindungen (Jena, 1911).
- MACH E.: Erkenntniss und Irrtum (Leipzig, 1906).
- LE DANTEC: Science et conscience (Paris, 1908).
- LE DANTEC: Le Déterminisme biologique (Paris, 1908).
- VERWORN: Allgemeine Physiologie (Jena. 1915).
- HERTWIG: Allgemeine Biologie (Jena, 1912).
- AVENARITJS: Kritik der reinen Erfahrung (Leipzig, 1907.) (Zweite Auflage.)
- PETZOLDT: Einführung in die Philosophie der reinen Erfahrung (Leipzig, 1900).
- WUND T.: Vorlesungen über die Menschen und Tierseele (Hamburg—Leipzig 5. kiadás 1911).
- LOEB: Einleitung in die vergleichende Gehirnphysiologie und vergleichende Psychologie. (Leipzig, 1899.)
- MATJTHNER: «Beiträge zu einer Kritik der Sprache». (2. kiadás, Berlin, 1913.)
- TALLEYRAND: Mémoires du prince de Talleyrand publiés par le duc de Broglie (Paris).
- METTERNICH: Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich, publiés par le Prince Richard de Metternich.
- PERTZ: Das Leben des Ministers Freiherrn von Stein. (Második kiadás, Berlin.)
- DEBIDOUR: Histoire diplomatique de l'Europe (1811—1878) Paris 1891.
- E. OLLIVIER: «L'Empire liberal» (Paris, Jarmer).
- CAMBRIDGE M. H.: The Cambridge modern History Edited by Ward and others.
- BRYCE. COMMONWEALTH: The American Commonwealth (tiarmadik kiadás.) London, 1895.

- BRYCE STUDIES: Studies in History und Jurisprudence Oxford.
- SOREL: L'Europe et la Revolution française (Paris Pion).
- MORTIMER-TERNAUX: Histoire de la Terreur.
- OAHEN ET QUYOT: L'Oeuvre legislative de la Revolution (Paris, 1913).
- FA VIER munkáját: «Segur L'aine Politique de tous les cabinets de l'Europe pendant les règnes de Louis XV. es Louis XVI.» című Ill-ik kiadásában (1802) idézem.
- DOMINIAN: The frontiers of language and nationality in Europe (New-York, 1917).
- SIRIANTJ: La Question de Transylvanie et l'unité politique roumaine (Paris, 1916).
- CHEVRIN: L'Autriche et la Hongrie de demain (Paris, 1915).
- W. E. BENES: Bohemia's claim for independence (London).
- SÜDLAND: Die Südslavische Frage und der Weltkrieg (Wien, 1918).
- Jászi: Magyarország jövője és a Dunai Egyesült-Államok (Budapest, 1918).
- EDINBURGH: Edinburg Review or Critical Journal.
- CONTEMPORARY: The Contemporary Review.
- QUESTIONS: Questions diplomatiques et coloniales Revue de politique extérieure.
- REVUE: Revue des deux Mondes.
- , N. E.: «The New Europe» Pour la victoire integrale (Constable London).
- MONITEUR: Gazette nationale ou le Moniteur Universel.

JEGYZETEK.

ELSŐ FEJEZET.

¹ Avenarius *Kritik der reinen Vernunft*. (Leipzig, 1907.) egészen új nyelvezetet igyekszik meghonosítani, de nem igen hiszem, hogy a tapasztalat szó vagy inger szó positivebb lesz, ha helyettük «E» és «I2» értékekről, vitái differenciákról stb. beszélünk.

² V. ö. Verworn *Physiologie* 34. 1., úgyszintén ugyanezen szerző kisebb értekezéseit — *Prinzipienfrage in der Naturwissenschaft* stb. — továbbá Mach, Petzoldt Avenarius és Ziehen műveit.

A causalitas alap gondolata, hogy ok, okozatot eredményez, csak általánosítása annak az önmegfigyelésnek, mely szerint «akarat» (ok) cselekvéshez (okozat) vezet. Evvel a causalitas tanával szemben, mely kétségtelenül a természet antropomorph megítélésén alapul, újabban növekednek a hívei annak az elméletnek, mely et Verworn «*conditionale Weltanschauung*»-nak mond.

Ezen felfogás (V. O. Verworn «*Kausale und Konditionale Weltanschauung*». Jena, 1912.) szerint minden jelenség számos feltétel fennforgásának függvénye. (Ezért Mach «*funktionalismus*»-nak nevezi.) A jelenség mindegyik feltétele a jelenség beállásához okvetlenül szükséges, nem jogosult tehát egyes feltételeket kiemelni, jobban értékelnit és oknak nevezni. A causalis nexus megállapítása mindig értékítéletet rejt magában, mert a jelenség egyes feltételeit kiemeli és az értékesebbnek itélt feltételeket oknak kereszteli. Verworn utal arra, hogy a jelenség oknak mondott feltétele rendszerint az a feltétel, mely az időfolyamatban utolsóként járul, összes a jelenség beálltához szükséges feltételekhez. A jelenség beálltához minden feltétel, melynek a jelenség függvénye egyaránt szükséges lévén, semmi alapja nincsen a causalitas alapját képező értékítéletnek és az objektív természettudománynak át kell térnie a matematikai nyelvére és törvényeit úgy kell kifejeznie, mint a matematikának, mely azt mondja pl., ha két összeg egy harmadik összeggel egyenlő (feltételek), úgy azok egymással is egyenlők (jelenség).

A causalis felfogás a conditionalis felfogástól abban különbözik továbbá, hogy a causalis felfogás a jelenségről oly képet ad, mintha az okok működésének következménye volna az okozat. Pl. a levegő lehülésének, a víz befagyása, lábam megütésének a fájdalom, melyet érzek. A conditionalis felfogás evvel szemben állítja, hogy a jelenségnek összes feltételei egyenlők magával a jelenséggel és a jelenség és annak összes feltételei

között semmi különbség nincsen. Pl. ha lábamat megütöm, úgy nem az ütés egyedüli ok, mely a fájdalmat okozza, az ütés az egyik feltétel, az érintett helyen beálló elváltozás a másik, az elváltozás helye és agyam közt fennálló összeköttetés a harmadik stb. és mindezeknek a feltételek együtt az, mit egyszerűen fájdalomnak mondunk. A conditionalis felfogás igen helyesen utal tehát arra, hogy a szöveg későbbi példájával élve a «nem A» részben beállott változás nem okozza az «A» részből kiváltott feleletet, hanem ez a felelet egyaránt függvénye a «nem A» részben beállott változásnak, mint az «A» rész különleges struktúrájának.

A szöveg állításának így kellene hangzania: «minden jelenség mindig ugyanazokra a feltételekre bontható fel*(ld. később tudományos magyarázat nem más, mint egyenlet.) Ha meggyőződésem is, hogy a conditionalis felfogás helyesebb a causalis felfogásnál, mégis czélszerűbbnek tartottam a szövegben állításomat az utóbbi felfogásnak megfelelően stilizálni.

A causalis felfogásnak van ugyanis bizonyos didaktikus értéke, csak ezen durvább magyarázat teljes ismerete után lehet finomabb, részletesebb magyarázatra áttérni. A durvább magyarázat bizonyos tények megvilágítására egyben alkalmasabb.

A conditionalis és causalis felfogások közötti különbségek megvilágítására igen alkalmas egy vita, melyre figyelmemet egy orvos barátom hívta fel, ez a vita, mely a Münchener Medizinische Wochenschriftenben (V. Ö. 1918., 17., 18., 23. és 24. számát.) arról folyt, vajjon a bacillusok, avagy a hajlamosság oka-e betegségnek? avagy mindkettő (bacillusok és hajlamosság) szükségszerű előfeltétel-e a betegségnek?

³ Du wirst getan in jedem Augenblicke, die Menschheit hat zu allen Zeiten das Activum und Passivum Verwechselt, es ist ihr ewiger grammatischer Schnitzer». (B. IV. 124.)

⁴ Ziehen, Grundlagen I. 86. 1.

⁵ Mach, «Erkenntnis» 59. 1. V. 0. Posch II. 980/1. és köv. Bechterew 440.1. Kostyloff.13.1. Ziehen, Leitfaden 442.1. Münsterberg 464.1. Löeb 15.1. Le Dantec Science et conscience 10. 1. stb.

⁶ V. O. Wundt. Id. mű 382. 1. és 476. 1.

⁷ Verworn 938. 1.

⁸ Löeb id.fmű 1.1.

⁹ Bethe, Dürfen wir den Ameisen und Bienen psychische Qualitäten zuschreiben? Pflüger's Archiv 70.— K 15. 1.

¹⁰ Löeb: Über die*künstliche Umwandlung positiv heliotropischer Tiere in negativ heliotropische und umgekehrt. Pflügers Activ. 81. K. 70. 1.

¹¹ V. ö. Bethe id. értekezés.

¹² Löeb 147. 1., ugyanígy Münsterber id. mű.

¹³ Verworn 55. 1. Hasonlóan Hertwig Biologie 112.1. Hertwig, Kernfragen 5. 1. Vészi J. — Handwörterbuch der Naturwissenschaften. Verb. Irritabilität (V. k. 542- 1.).

¹⁴ A szöveg állásfoglalása Löeb és Verworn munkáin alapul, evvel ellentétben áll Hertwig V. ö. id. munkáit.

¹⁵ A körforgásnak a szövegben adott ós primitív képe a modern kutatások szerint nem megfelelő. V. ö. Czapek, Kreislauf der Stoffe in der organischen Welt. Handwörterbuch V. 1043. 1.

¹⁶ La Bon, Tömegek lélektana 15. 1.

Magam is több helyt a tömeg tulajdonságai és az alkotó elemek tulajdonságai közötti összefüggésre utaltam. Szükségesnek tartom azonban utalni arra, hogy amit az elem vagy a vegyület tulajdonságának mondunk, nem más, mint a tárgy és annak a külvilágban való elhelyeződése, által belőlünk kiváltott érzés neve. Azt mondjuk, hogy a «cukor édes», hol ott a cukorról tényleg mit sem tudunk és csak azt tudjuk, hogy a nyalkánkban feloldott cukor a megfelelő idegvégződésekre gyakorolt kémiai hatása oly érzést kelt, melyet édesnek mondunk. Nem a cukor édes tehát, hanem a cukornyalka, nyelvünk bizonyos sejtje stb. között létrejött kapcsolat (melyet, ha a jelenséget kellőleg felbontani képest volnánk, kémiai formulával is kifejezni tudnánk) keltette érzést mondjuk édesnek és ezen érzés okát, a cukor tulajdonságaként lokalizáljuk. A külvilág szerepe a tárgy tulajdonságára világos, ha színekre, fényre stb. gondolunk. Az elemek és az összesség tulajdonságainak összefüggésének megállapításánál fontos ügyelni arra, hogy a tulajdonság a tárgy, a külvilág és az érző ember összeműködésének eredménye. Szükségszerűleg az új tulajdonság az elemek (tárgy, külvilág, ember) bármelyikében vagy az elemek egymásra gyakorolt hatásában beállott változás következménye lehet (pl. vegyület struktúrája másként veti vissza a fényt stb.).

A szöveg állásfoglalása mellett v. o. Fritz Mauthner álláspontját, melyet ő «homunalismus»-nak mond. Id. mű I.

¹⁷ Le Bon, Tömegek lélektana 18. 1.

¹⁸ V. ö. Windelband, «Die Hypothese des Unbewussten». Heidelberg, 1917.

¹⁹ Le Bon id. mű.

²⁰ M. Goldzieher und E. Makai, Regeneration. Transplantation und Parabiose. (Separatabdruck. 1913. Wiesbaden.) 666. 1.

MÁSODIK FEJEZET.

¹ Sorel I. k. 30. 1.

² Sorel id. mű I. k. 244. 1.

Hanotaux, «La francé en 1614.» (Paris Melson) 17.1. a XVII. századbeli franciákról mondja: «au fond de leur coeur, résidaient le sentiment historique que les limites de la France doivent être celles de l'ancienne Gaule «Quand Paris boira le Rhin, Toute la Gaule aura sa fin» disait le Proverbe 17/1. Igen érdekes Schultze új könyve «Frankreich und das Rheinufer». (Második kiadás, Stuttgart, 1918.)

³ Id. Sorel 324. 1.

* Moniteur. 1792 november 6-iki ülés 1341

⁵ Cahen et Gujot 302. 1.

⁶ U. η. november 18-iki dekrétum szövegét 1. Cahen et Guyot 303. 1. V. ö. U. o. a decretumnak 1793 április 13-ikán Danton indítványára enyhített szövegét.

⁷ Moniteur 1792 október 25. 1265. 1.

⁸ Moniteur 1792 november 4. 1315. 1.

⁹ Moniteur 1792 október 25. 1265. 1.

¹⁰ Id. Mortimer-Ternaux V. k. 37. 1.

¹¹ Moniteur 1792. év 1496. 1. (December 20.)

¹² Moniteur 1792. év 1498. 1.

¹³ Mortimer-Ternaux V. k. 57. és köv. 1.

¹⁴ Moniteur 1793. 154. 1.

¹⁵ Moniteur 1793. 156. 1.

¹⁶ Id. Mortimer-Ternaux VI. k. 142. 1.

¹⁷ 1793 márc. 12-én kelt levél szövege Mortimer-Ternaux 6. k. 165. 1.

¹⁸ Moniteur No. 333. (1792 november 27-iki ülés.)

¹⁹ Idézve fentebb.

²⁰ Moniteur 1793 február 17. 219. 1.

²¹ Az eszmék furcsa találkozása! Nem sokkal a francia forradalom kitörése előtt 1781-ben Raynal Histoire philosophique-jában a népek önrendelkezési jogát éppen erre az általános elvre alapítja.

«Le bien et le salut des peuples voila la supreme loi d'où toutes les autres dependent et qui n'en reconnaît point au dessus d'elle. C'est par elle qu'il sait interpreter les lois particuliers, qui doivent toutes émaner de ce principe, en être le developement et le soutien. Or en appliquant cette regle aux traités de partage et de cession qui a le droit d'acheter, de vendre et d'échanger les peuplés sans les consulter? Quoi les princes arogerent le droit barbare, d'aliéner en d'hypothéquer leurs provinces et leurs sujets comme des biens meubles et immeubles».

A gondolatmenet teljesen világos, ha kiegészítjük avval, hogy a nép maga van hivatva saját sorsa felett dönteni és megállapítani, amit érdekében levőnek tart. (Raynal, Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes. VIII. k. 168. 1. Franciaországnak Louisiániának a Spanyolországra való átruházását tárgyzó 1762 november 3-iki szerződésről beszélve.) Sorel id. mű I. k. 324. 1. Raynalt úgy érti, hogy ő is a suprema lex stb. elvet a nemzetek szabad rendelkezési jogát corrigáló elvként fogja fel az esetre, ha a nép félrevezetve, saját javát fel nem ismeri. Ezen gondolatmenetbe Carnot teoriában ép úgy, mint Dantont a gyakorlati politikában a körülmények (Belgium ellentállása) szorították bele.

²² A második év alkotmánya a Carnot-féle megszorítások egyikét acceptai ja csak.

Ezen alkotmány XIII. címének 2. §-a így szól: «Elle (la republique française) renonce solenellement a reunir a son territoire des contrées étrangères sinon d'après le voeu librement émis de la majorité des habitante et dans le cas seulement que les contrées qui sollicitèrent cette reunion seront pas incorporées et unies a une autre nation en vertue d'nn pacte social exprimée dans une constitution antérieure et librement consentie».

Ha az egyesítés ily alapon régebben megtörtént, mint pl. a francia állam részei között, azon kor felfogása szerint a különvállásnak és más államhoz való csatlakozásnak nincsen helye. A pacte social nem változtatható meg. Ez lényegileg általános elismerése Carnot ama kijelentésének, hogy Franciaország egyes részeinek nincsen joguk az országtól elszakadniok.

²³ Példát állításunk igazolására találunk az 1860-as évek történetében.

Südland: Die südslavische Frage und der Weltkrieg. (Wien, März 1918.) 67. 1.

«Mit Reskript vom 26. Febr. 1860 erklärte sich der Kaiser bereit dem Wunsche Kroatiens und Slavoniens nach Vereinigung mit Dalmatien zu willfahren und bezog sich auf die Aufforderung des Februarpatentes, wonach der Landtag von Dalmatien in erster Reihe Abgeordnete zu wählen hätte, welche mit dem kroatisch-slavonischen Landtage über die Vereinigung Dalmatiens verhandeln sollten. Die Februarverfassung begünstigte durch ihre Wahlgeometrie einseitig die Italiener in Dalmatien derart, dass die 15,000 Italiener 28 Abgeordnete, die 410,000 Kroaten hingegen nur 15 Abgeordnete zu wählen hätten. Durch diese Wahlgeometrie war der Vereinigung schon vorgebeugt.

²⁴ Sorel id. mű.

²⁵ A kormány hivatalos lapja, a Moniteur, állandóan hozott külföldi ről szóló levelezést, utóbb a diplomai jelentéseket is közzé teszi. V. ö. különösen a Moniteur, 1793 jan. 3., 14., 15., 17. és 22., febr. 1. számokat.

²⁶ Moniteur 1793 jan. 14-ik szám Chauvelin válaszejegyzéke u. o.

²⁷ Moniteur 1793 febr. 14.

²⁸ Moniteur 1793 jan. 15.

²⁹ Javier II. 180. 1.

³⁰ Moniteur 1793 febr. 12.

³¹ Moniteur 1793 febr. 14.

³² Moniteur 1793 febr. 19.

³³ Morley «Life of Gladstone». (Macmülan, 1903.) II. 317. 1.

³⁴ Philippson, «Heinrich IV. und Phüipp III.» (Berlin, 1873.)

³⁵ V. ö. Favier II. 236. 1.

³⁶ Baudelaire, «Petits Poèmes en Prose». 16. 1.

HARMADIK FEJEZET.

¹ Ollivier I. és III. k. Cambridge M. H. Bourgeois Franch Republic. XI. 96. 1. Thomas, «The liberal Empire». XI. 467. 1.f

² V. ö. Phillimore «International law» (3-ik kiadás 562. 1.). Olivier I. 86. 1.

³ Ollivier III. k. 96. 1.

⁴ Ollivier III. k. 100. 1.

⁵ Ollivier id. hely.

⁶ Denkwürdigkeiten I. 80. 1.

⁷ Gierke-Maitland id. mű (IV. fej. 18. j.) 35. 1.

⁸ Gierke-Maitland id. mű.

⁹ Oppenheim, «Der Staat» (Frankfurt) 14. 1.

¹⁰ Oppenheim 40. 1.

¹¹ V. ö. Brockhaus «Legitimitätsprincip» (Leipzig, 1868") 24.1. Különösen Talleyrand érvélesét a szász kérdésben. Talleyrand II. k. 284. 1.

¹² V. ö. Vámbéry «Jog és erkölcs».

¹³ Bryce Commonwealth II. 82. és köv. 1.

¹⁴ V. ö. Hertwig, «Das Werden der Organismen». 641. 1. és Hertwig, «Zur Abwehr des etischen, des socialen, des politischen Darwinismus».

¹⁵ Az érv. Adlertol (Darwinistische Studien) ered, Hertwig idézi.

¹⁶ V. ö. Brandenburg, «Reichsgründung» (Leipzig, 1916), Sybel, «Begründing des Deutschen Reiches (III-ik kiadás 1890), Meinecke, «Weltbürgerium und Nationalstaat» (4-ik kiadás 1917), Meinecke, «Preussen und Deutschland im XIX. und XX. Jahrhundert» (Berlin, 1918).

¹⁷ Pertz III. k. 25. 1.

¹⁸ Pertz III. k. 65. 1.

¹⁹ Pertz III. k. 88. 1.

²⁰ Pertz III. k. 140. 1.

²¹ Debidour I. k. 58. 1.

²² Treitschke.

²³ Brandenburg I. k. 232. és köv. 1.

²⁴ Idézve Brandenburg I. 339. 1.

²⁵ Meinecke, «Deutschland und Preussen». «Das Deutsche Reich ist geschaffen worden mit den Kräften der altpreussischen Militärmonarchie und die Kräfte der liberalen und nationalen Bewegung sind wohl benützt aber nicht als schlechthin leitend anerkannt worden». IS. 1. Ha Meinecke értékel is úgy a két factor közreműködését mégis elismeri. Debidour II. 113. és köv. 1.

²⁶ V. ö. Debidour II. k. 320., 362. 1. Alison Phillips, Cambridge M. H. V. k. 109. 1.

²⁷ Preyer, «Die Seele des Kindes» (5. kiadás) 368. 1.

²⁸ Bodley, «France» (second impression). London, 1898. II. k. 72. 1.

²⁸ Bodley id. mű. Bryce Commonwealth. Hasbach, «Moderne Demokratie», Ostrogorski, «La Démocratie et l'organisation des partis politiques». (Paris, 1903.)

³⁰ A nemzetek önrendelkezéséről a belpolitikában jelen tanulmány *nem* beszél. A probléma ott más.

³¹ V. ö. Bryce finom tanulmányát a közvéleményről. Commonwealth II. k. 247. és köv. 1.

FÜGGELÉK A HARMADIK FEJEZETHEZ.

^v Chevrin id. mű 113. 1.

² V. O. Sirianu id. mű és Lupu «Roumania Irredenta N. E. 1917. 274. Draghicescu «Is Britain at War with Austria Hungary? N. E. 1917. 403. 1.

³ V. O. Alexander Severus «The building of greater Roumania N. E. 1917.

¹ Sirianu id. mű 401. 1.:

⁷ Sirianu id. mű 398. 1.

⁶ V. ö. II. fejezet.

⁷ V. ö. Románok számára nézve Thiring «Magyarország népesedési viszonya. A magyarsz. korona országainak leírása. Budapest, 1918 (171. 1.) Ezen a románok által követelt területnek összlakossága 6.305,666 A románok száma 2.932,214 a hivatalos statisztika, 3.536,000 a románok becslése szerint.

⁸ Sirianu id. mű 88. és 89. 1.

⁹ Dominian 151. 1.

¹⁰ (Tievrin 60. 1.

¹¹ Chevrin 55. 1.

¹² V. ö. Felhány Adolf: A magyarországi, tótok (Nemzetiségi ismertető könyvtár) 16. 1. hol ezek a küzdelmek le vannak írva.

¹³ Südland;365 1. Seton-Watson munkájához (The Southern Slav question) csatolt térképének Sir Arthur Evans térképével egybevetése is bizonyítja, hogy a szerbek sokkal többet követelnek, mint őket megilleti.

¹⁴ N. E. 1917. 416. 1.

¹⁵ Südland 320. 1.

¹⁸ X. E. 191« 373. 1. Y. ö. Benes id. mű.

¹⁷ Johannsen «Elemente der exakten Erblichkoitslehre» (2. kiadás, Jena. 1913) 1. és 100. 1.

¹⁸ ITertwig «Das Werden der Organismen 277 1. és Johannsen id. mű.

¹⁹ V. Szabó: Nemzetiségi ismertető könyvtár: Magyarországi németek 2. k. W. Czirbusz, Nitsch, Neugeboren, W. Bruckner tanulmányait.

²⁰ G erő János dr.: «A cseh-tót nyelvégység ügye» (Budapest, 1918) 49. lap.

²¹ Balogh Pál: A népfajok Magyarországon 945. 1.

²² TT. du Farcq. Lloyd George II. k. 229. 1.

NEGYEDIK FEJEZET.

¹ «Memoire pour servir d'instruction au negociateurs Russes» par le br. Stein. Pert ζ IV. 701. 1.

² Bignon. 4. 1. A remények és eredmények közötti különbséget jeleztesen fejezik ki Gentz következő szavai:

«Geux qui aTépoque de la reunion du congres de Vienne avaient bien saisi la nature et les objets de ce congres ne pouvaient guère se méprendre sur sa marche, quelle que fut leur opinion sur ses résultats. Les grandes phrases de reconstruction de l'ordre social, regeneration du système politique de l'Europe, de paix durable fondé sur un juste repartition des forces etc. *se débitaient pour tranquilliser les peuples* et pour donner a cette reunion solennelle un air de dignité et de grandeur, mais le veritable but du congres était le partage entre les vainqueurs des dépouilles enlevées aux vahuni (Metternich IL 474. 1.)

³ Debidour I. k. 57. 1. 123. 1. 304. 1. 420. 1. Metternich T., IL, III. Fretz III. es IV. Talleyrand (Phillips The congresses) Cambridge M. H. N. 1. 1.

⁴ Bryce Commonwealth IL 6. 1.

⁵ Pertz IV. 673. 1. Dlarshall tervezete) 624. 1. (Gersdorf tervezete.)

⁵ Metternich I. 123. 1.

⁷ A jeleztes adatok Metternich III. k. foglaltatnak 1. különösen 397. és 200 1.

Pollard The germane Confédération (X Cambridge M. IT. 340. 1.

Debidour I. 125. 1.

⁸ Debidour I. 98. 1.

⁹ A szerződés szöveget 1. Strupp. I. 161. 1.

¹⁰ Yiel-Castel «l'inconcevable et ridicule traité de la sainte alliance» (Hevue 1854. 1125. 1.).

¹¹ Metternich I. 211. I.

¹² Bignon 4:0. 1.

is Debidour I. 150. 1.

¹⁴ Maxwell I. k. 270., Viel-Castel «Castelreagh la politique extérieure de l'Angleterre Revue 185-1. 045. és 025. 1.

¹³ Debidour I. k. 99. 1.

¹⁶ A béke biztosításakor a hatalmak ú. u. egyensúlyának biztosításától várták. Ezen elmélettel jelen összefüggésben, foglalkozni nincsen módomb. Mindazideig azonban, míg nincsen centrális hatalom, mely a nemzetközi jogot biztosítja, a hatalmak egyensúlya az egyedüli lehetséges garanciája a békének. A centrális hatalmat, népszövetséget máról-holnapra, megteremteni nem lehet. Az elv ma igen népszerűtlen, mert a diplomácia minden háború indokolásául felhívta. A hiba nem az elvben volt. hanem a diplomatókban, kik sohasem a hatalmak egyensúlyát, hanem saját hatalmuk túlsúlyát igyekeztek megvalósítani. V. ö. W. Alison Phillips «The Balance of Power» X. E. 1.917. (55. 1. utóbbinak a szöveget támogató cikkeit Edinburgh Review 1917. évfolyamából megszerezni nem tudtam.

V. ö. A hatalmak egyensúlyáról szóló cikket az Ennydopaedia Britannica Verl.): Balance of Bovver 11. kiadás II. k. 235. 1. stb.

¹⁷ Martens I. 28(5. L. és Lewis «Remarks on the use and abuse of some political terms» Verb: Sovereignty» '11. 1. (London, 1832.) A szöveggel egyezően fejtettem ki. álláspontomat a «Nemzetközi viszályok békés elintézéséről» szóló tanulmányomban (1912. Franklin). Ejjabban hasonló álláspontot foglal el «The obstacle of national sovereignty» című cikkében Seignobos X. E. 1918. 353. 1.

¹³ Gierke-Maitiand «Political Theories of the middle age» V. és VI. fej.:m. t.

¹⁹ Münsterberg «Psychologie und Wirtschaftsleben» (Leipzig, 1912.) Taylor The principles of scientific management. (New-York, 1913.) Gilbert! t. Bricklaying system» (London, 1909.).

²⁰ Az itt felvetett kérdéssel bőven foglalkozik Henner «dass Selbstbestimmungsrecht der Nationen» (19.18. Wien(című művében. Renner ugyanúgy mint Jászi id. mű. is a nemzetek önrendelkezését csak belpolitikai kérdésekre eldöntésére ismeri el jogosultnak. Szóval a nemzetek önrendelkezésének, mint a külpolitikát irányító faktornak a szerepe tekintetéljen. jelen munkával úgy látszik egy állásponton állnak.

²¹ Lóczy «A magvai: szent korona országainak leírása. Budapest. 1918. 5. 1.

²² Loczy id. mű. 0. 1.

^{2,3} L. Treitschke «Bundesstaat und Einheitsstaat» Werke II. 109. 1. A különbség egységes és szövetséges állani között úgy látszik abban rejlik hogy míg az egységes államban az önkormányzásra jogosult hatóság hatásköre van taxatív megállapítva és a központi hatalom hatásköre kiterjed mind arra amire a lokális hatóságok jogosítva nincsenek, azideig a szövetséges államokban a központi hatalom hatásköre van taxatív ily felsorolással megszorítva és a localis önkormányzatok hatásköre terjed ki mind arra, ami a központi kormány hatáskörébe utalva – nincsen. A központi kormány szövetséges államokban saját hatáskörének kiterjesztésére nem jogosult.

(Bryce Studies 101. 1.) Jászi id. munkájával szemben a szöveg Magyarországnak mint egységes állam fenntartását ajánlja. A szövetséges államok hajlanak az egységes állammá- való kifejlődésre. A történelem logikája ellen volna, a tökéletesebb formáról, a kevésbé tökéletesre való átérés, különösen akkor, amikor a nemzetiségek igényei az egységes állam keretén belül is kielégíthetők. Jászi széleskörű confederációja «Dunai Egyesüli Államok» létesítése ezidőszerint, midőn még a közösség érzete (afinitas) a tervezett államot alkotó népekben hiányzik, megvalósíthatatlan.

²⁴ Wilson «Der Staat» 18 I. 1.

²⁵ Treitschke id. mű.

²⁶ Edinburgh 1899. Tol. C.X.C. 5:10. 1. Pant. Conservatism of Krüger. Contemporary. EXXYI. Y. I. 1. (Jarret InevJable in South Afrika (C o. 157. I.) Ylolteno /Hie cause of the War. (Γ. o. (5:7. 1.) Rogers «Imperialism, and the Trans. War. (Co. 898. 1.) G arret <>lilner and his work»— (Contemporary LXXYI.II. 15:5.1. Robinson «South African Settlement (Γ. o. 457. 1.) llobson «Proconsulate of Ylilner (Γ.o. 510. 1.) llobson («Capitalism and Imperialism in S. A. (Contemporary LXXVI I.) 1. 1. llosken Ten Years in Johannesburg (Co. 17. 1.) Lionel Phillips some Observation on South Afrika (C o. 7(51. 1.) The Testimony from Johannesburg (C o. (55. 1.) Questions: 7. k. 25(5.:58-1.. 510. 1. — 8. k. .125.. 254. 1. Franklin. «1/Angleterre et le Transwaal) All. k. 298. 1. Franklin La Question du Transwaal VIII. k. 198. stb. II. du Parcq David Lloyd George» (London Caxton) IL k. 1. 1: és köv. 11.

²⁷ Ives Guyot «Psychology of the French Boerophiles and Anglo-phobes» Contemporary LXXYI.^777. 1.

²⁸ Sniit id. Contemporary. LXXYII. k. 7(52. 1.

²⁹ Questions. Robert de Caix.» La genese d'une Guerre. 9. k. 050. 1.

³⁰ Edinburgh 1899. id. hely.

³¹ O. Brien Ireland and the Transwaal (Contemporary XCII. 58(5.1.).

³² Edinburgh CCCXXIX. k. 1. I.

³³ Edinburgh C o.

³⁴ Hobson. «Democracy after the War» (London. 1917.).

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

Az akaratos cselekvés törvényszerűsége.

a) A cselekvéshez vezető folyamatok. Az emlékek szerepe ezen folyamatban. Az akarat emlékek által befolyásolt reflex	1
a) Önmegfigyelésünk az akarásról és a tényleges történés	13
b) Tömeg, tömegelemek és tömegakarat	16

II.

A francia forradalmi kormány külpolitikája.

a) A nemzetek önrendelkezési jogának elismerése elvben	29
b) A francia királyi kormányok külpolitikai hagyományainak érvényesülése a gyakorlatban.....	35

III.

Az önrendelkezési jogot megállapító nemzetközi jogszabályok bírálata.

a) A népek önrendelkezési joga III. Napoleon uralma alatt	56
b) Az állam keletkezéséről szóló elméletek.....	59
Népmozgalom és a hadsereg szerepe, a nemzeti államok kialakulásánál	74
c) A hadsereg szerepe az állam kialakulásánál nemzetközi szervezettel pótolható-e?	85

Függelék a III. fejezethez.

A nemzetiségek igényei magyar területekre.

a) Törekvése: a Románoknak Dácia, a Cseh-Szlovákoknak Nagy-Morvaország és a Szerbeknek az Ipeki patriarchátus egykori, a magyar alföldet uraló határainak elérésére, mint önrendelkezésük gyakorlati megvalósulása	98
b) Magyarország etnografiai határoknak megfelelően sem osztható meg a nemzetiségek között	109

IV.

A békeconferentia feladatáról.

Bajok és orvoslásuk.

(i) Az 181-t. évi wie ni congresszus feladatairól.....	115
b) Taylor rendszere a politikában.....	135
c) A határok céljairól. Magyarország természetes és történelmi határai A cseh-tót állam és Románia hatáiról. TTt a tengerhez.....	139
d) Alkotmányok és nemzetközi bíróságok a nemzetiségek jogainak intézményes biztosítására	142
Jegyzetek.....	155

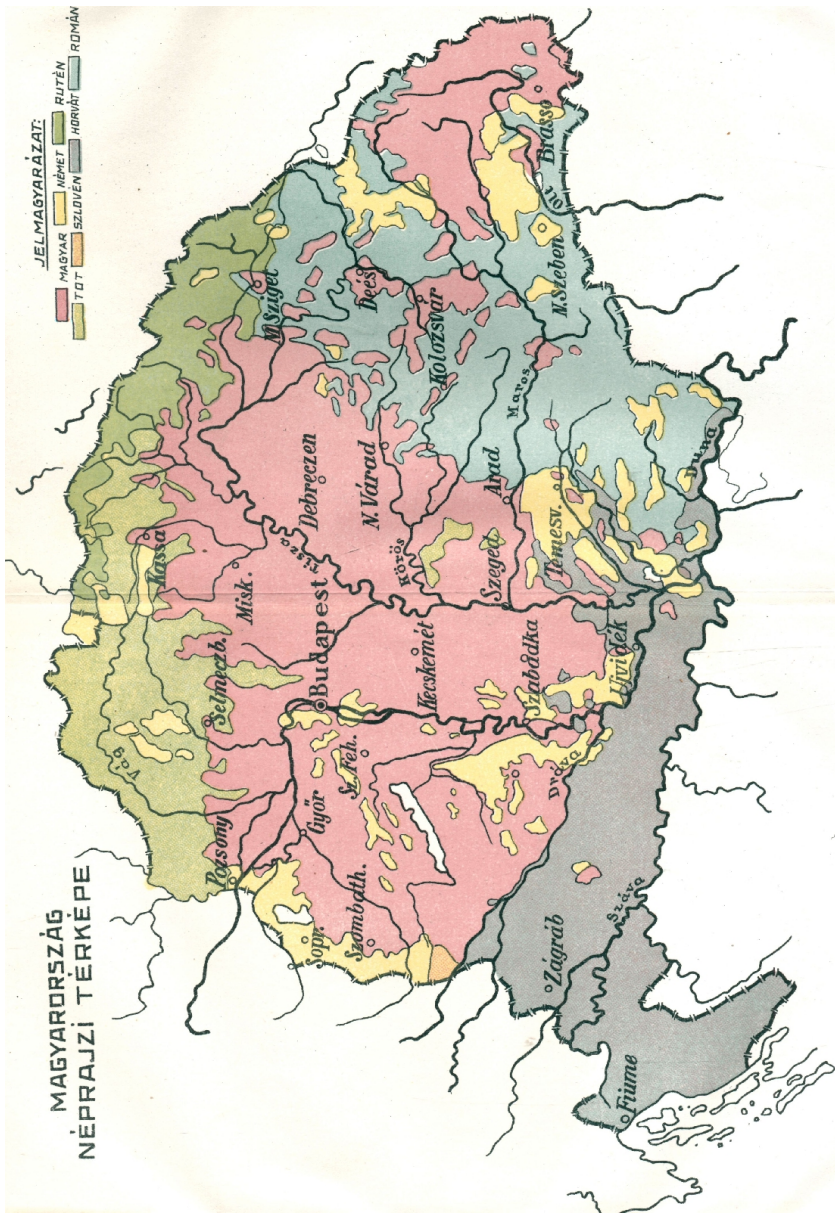
Térképmelléletek.

1. Magyarország térképe a nemzetiségek megoszlása szerint.
2. Magyarország határai a XI. század óta.
3. Magyarországnak a nemzetiségek által igényelt megyéi és azok többségének nemzetisége.
4. Poroszország határai 1740-től 1871-ig.
5. Lengyelország határai 1560-tól 1792-ig.

MAGYARORSZÁG NÉPRAJZI TERKÉPE

JELMAGYARAZAT:

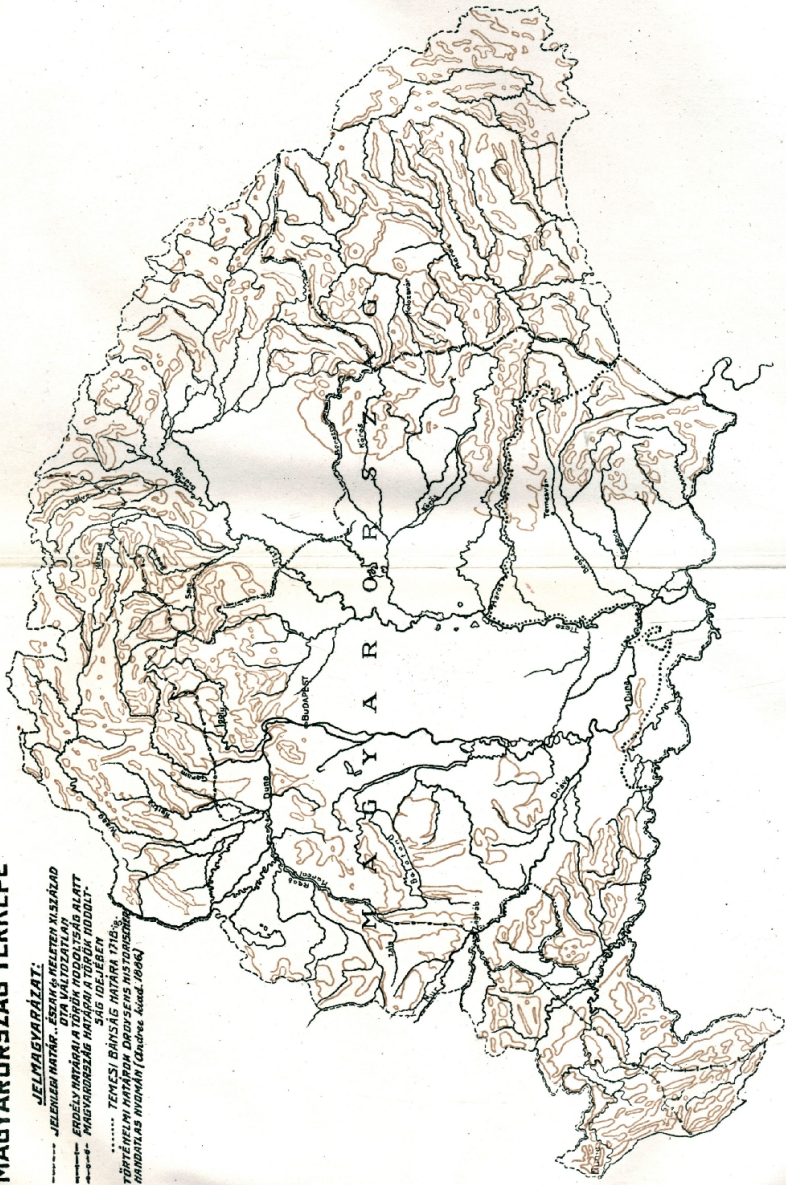
- MAGYAR
- NÉMET
- RUTÉN
- SZLOVÉN
- HORVÁT
- ROMÁN

MAGYARORSZÁG TÉRKÉPE

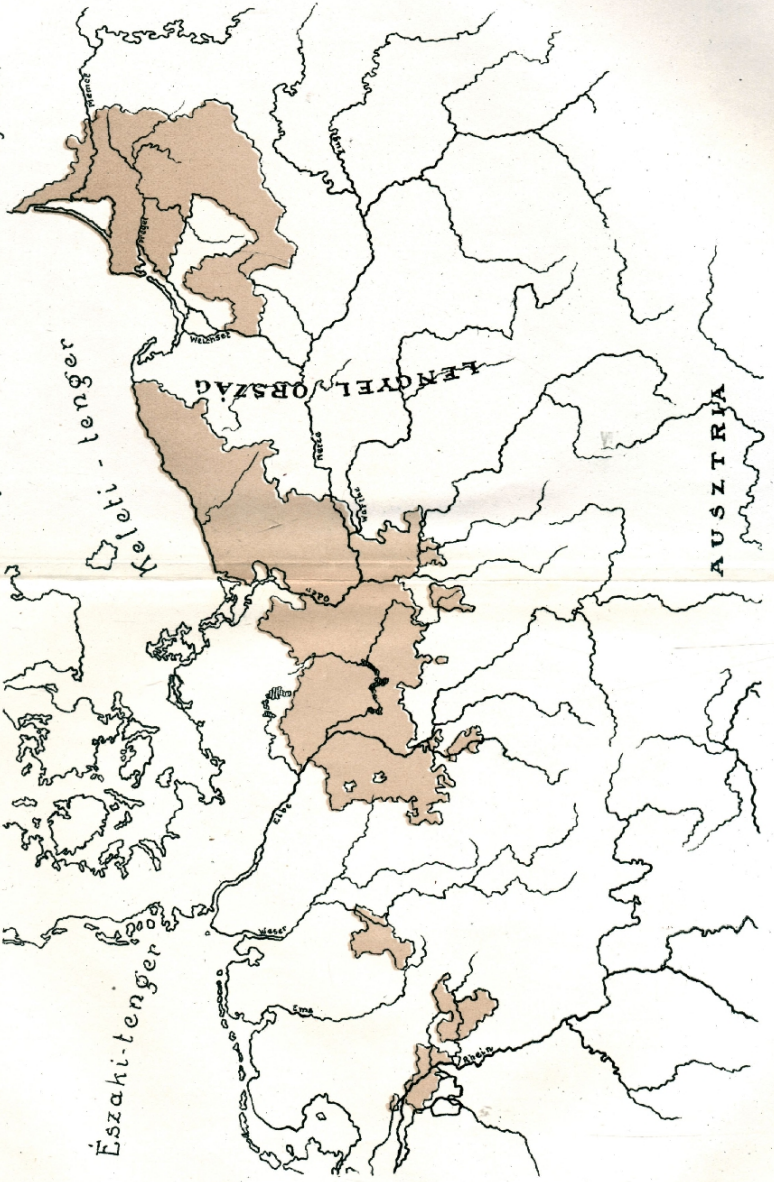
JELMAGYARÁZAT:

- JELENI HATÁR, ÉSZAK-KELETI HATÁR
- DTA VÁLTOZTATLAN
- ERŐS VÁLTOZTATLAN
- MAGYARORSZÁG HATÁRÁNAK TÖRÖLŐ HATÁR
- TEMESI BÁNSÁG HATÁRÁ 1718.
- TÜRKTENLEK HATÁRÁNAK DRÓVISENS HATÁRÁNAK
- HATÁRÁNAK HATÁRÁNAK (Gardner, Aladár, 1964)

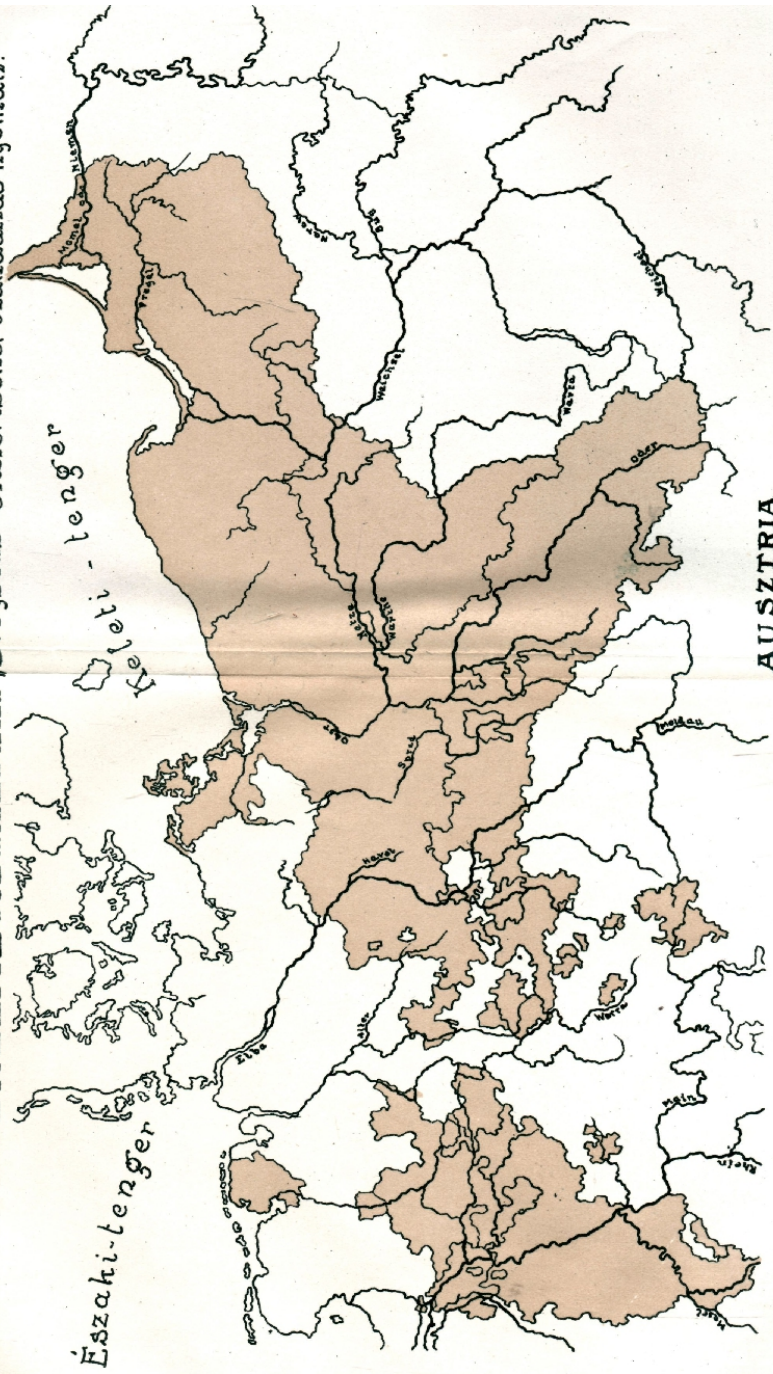

POROSZORSZÁG 1740 ben

„Droysens” Historischer Atlasban nyomán.

POROSZORSZÁG a. 18 IN SZÁZAD VÉGÉN "Droysens" Historischer Handatlas nyomán.

AUSZTRIA

Északi-tenger

Keleti-tenger

POROSZORSZÁG NÉMETORSZÁG EGYESÜLÉSE ELŐ

"Droysens" Historischer Atlasband 12. 1887.

